

www.turkishstudies.net/religion

Turkish Studies - Comparative Religious Studies

eISSN: 2667-5544

Research Article / Araştırma Makalesi

ANKARA SCIENCE
UNIVERSITY

Rousseau's Concept Of God On The Threshold Of Modernity

*Rousseau'nun Modernliğin Eşiğinde Tanrı Kavramı**

Halis Çavuşoğlu**

Abstract: The Philosophy of Enlightenment beginning from the second half of the 17th century was more influential in 18th century. According to Kant, intellectual is the person who dares to use the courage of using his own intellect. Thus, this century is called “The Age of Enlightenment”. Rousseau, whose concept of God and religion we are studying, has been accepted in many scientific environments as one of the representatives of this enlightened way of thinking.

The thinkers of this age had accepted the reason as the only guide for human life and they put it to the center of human life and thus that of philosophy. Deism that defines God as the actuator that doesn't move purged the nature of religious ends and defined it as Deism and tried to understand all the being and give them meaning by means of a rational approach. Conscientious and heartfelt theories were virtually excommunicated and only reason was accepted as “Enlightenment”. This idea tried to create a more secular view isolating the God from nature and the society. It regarded secularity as rationalism and all religious theories as dark and out of date.

Unlike the previous desists, Rousseau, in accordance with the concept of God and religion that he accepted, gave a place to emotions together with reason and gave importance to them. He voiced many criticisms to the Christianity of the age questioning some concepts in his world of thoughts.

Keywords: Philosophy of religion, Religion, God, Faith, Deism, Philosophy.

Öz: 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan Aydınlanma Felsefesi, 18. yüzyılda daha etkili olmuştur. Kant'a göre, entelektüel, kendi aklını kullanma cesaretini gösteren kişidir. Bu nedenle bu yüzyıl "Aydınlanma Çağı" olarak adlandırılır. Tanrı ve din kavramını incelediğimiz Rousseau, birçok bilimsel çevrede bu aydınlanmış düşünce biçiminin temsilcilerinden biri olarak kabul edilmiştir.

* This work is based on the master's thesis titled “Jean-Jacques Rousseau's Conception of God,” which was prepared under the supervision of Associate Professor Dr. Musa Kazım Arıcan at Cumhuriyet University, Institute of Social Sciences, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Studies, in the field of Philosophy of Religion, and was successfully defended in 2013.

Bu çalışma, Cumhuriyet Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü/ İlahiyat Fakültesi/ Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü/ Din Felsefesi alanında Doç. Dr. Musa Kazım Arıcan hocamızın danışmanlığında hazırlanmış olan ve 2013 yılında başarılı bir şekilde savunması yapılan “Jean Jacques Rousseau'nun Tanrı Anlayışı” başlıklı Yüksek Lisans Tezinden oluşturulmuştur.

** Res. Asst. Dr., Dicle University, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Studies, Philosophy of Religion

Arş. Gör. Dr., Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8989-7701>

halis.cavusoglu1@dicle.edu.tr

Cite as/ Atıf: Çavuşoğlu, H. (2026). Rousseau's concept of God on the threshold of modernity / Rousseau'nun modernliğin eşiğinde Tanrı kavramı. *Turkish Studies-Comparative Religious Studies*, 21(3), 4337-4389. Ankara Bilim University Publications. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.94289>

Received/Geliş: 06 May/ Mayıs 2026

Accepted/Kabul: 20 September/ Eylül 2026

Published/Yayın: 25 September/ Eylül 2026

Checked by plagiarism software

Bu çağın düşünürleri, insan yaşamı için tek rehber olarak akıllı kabul etmiş ve onu insan yaşamının ve dolayısıyla felsefenin merkezine yerleştirmişlerdir. Tanrı'yı hareket etmeyen bir eylemci olarak tanımlayan Deizm, dini amaçların doğasını arındırmış ve onu Deizm olarak tanımlayarak tüm varlığı anlamaya ve rasyonel bir yaklaşımla anlamlandırmaya çalışmıştır. Vicdanlı ve yürekten gelen teoriler neredeyse dışlanmış ve sadece akıl "Aydınlanma" olarak kabul edilmiştir. Bu fikir, Tanrı'yı doğadan ve toplumdan izole ederek daha seküler bir görüş yaratmaya çalışmıştır. Sekülerliği rasyonalizm, tüm dini teorileri ise karanlık ve modası geçmiş olarak değerlendirdi.

Önceki destelerin aksine, Rousseau, kabul ettiği Tanrı ve din kavramına uygun olarak, duygulara akılla birlikte yer verdi ve onlara önem attı. Düşünce dünyasındaki bazı kavramları sorgulayarak, çağın Hristiyanlığına birçok eleştiri yöneltti.

Anahtar Kelimeler: Din felsefesi, Din Tanrı, İnanç, Deizm, Felsefe.

Structured Abstract:

Abstract: The 18th-century Enlightenment marked a profound intellectual transition emphasizing human reason as the primary guide for life and philosophy. While mainstream deist thought largely sought to isolate God from nature and society through strict rationalism, Jean-Jacques Rousseau offered a distinct and vital counter-perspective. Rather than reducing faith to cold intellectualism, Rousseau uniquely integrated emotion, conscience, and naturalness with reason. This study explores Rousseau's concept of God and religion at the threshold of modernity, examining how his views navigated the tensions between Enlightenment rationalism and the emerging currents of Romanticism.

Aim: This study aims to investigate Jean-Jacques Rousseau's conception of God, faith, and natural religion within the context of Enlightenment philosophy. It seeks to clarify how Rousseau integrated emotional and moral dimensions with reason, how he addressed theological and metaphysical problems such as the problem of evil and human freedom, and how his religious thought bridged individual spiritual autonomy with sociopolitical order.

Method: The study adopts a descriptive-analytical methodology based on a close reading and thematic examination of Rousseau's primary texts—most notably *The Social Contract*, *Emile, or On Education*, *The New Heloise*, and *The Reveries of the Solitary Walker*—alongside relevant secondary literature in the philosophy of religion. The research analyzes Rousseau's treatment of natural religion, civil religion, conscience, and the relationship between divine will and human agency.

Findings: The study reveals that Rousseau's conception of God is fundamentally grounded in emotion, inner conscience, and the observation of order and beauty in nature, separating him from the purely mechanistic and cold deism of his contemporaries. The findings demonstrate that Rousseau rejected rigid church dogmas and religious compulsion, advocating instead for a natural religion where the individual establishes a direct, unmediated relationship with the Creator through the heart.

Furthermore, the analysis indicates that while Rousseau championed individual freedom of belief and moral autonomy at the personal level, he concurrently emphasized the functional necessity of a "civil religion" at the societal level to maintain social cohesion, civic duty, and political stability within *The Social Contract*. The study highlights that Rousseau balanced the limitations of human reason with the certainty of inner moral feelings, arguing that conscience serves as a divine, infallible guide for distinguishing good from evil.

Discussion: The findings of this study underscore Rousseau's unique and transitional position between 18th-century Enlightenment rationalism and 19th-century Romanticism. While Enlightenment thinkers predominantly sought to secularize society by purging heartfelt and conscientious theories in favor of pure reason, Rousseau demonstrated that human happiness and moral integrity depend equally on emotional resonance and spiritual intuition.

Moreover, the study addresses the apparent tension between Rousseau's advocacy for individual religious freedom in works like *Emile* and his mandate for civil religion in *The Social Contract*. It argues that this duality reflects his pragmatic concern for preserving political order without crushing internal spiritual sincerity, offering a nuanced model of secular-moral coexistence that continues to provoke critical debate in the philosophy of religion.

Conclusion: In conclusion, Rousseau's concept of God and religion constitutes a vital turning point in modern intellectual history. The study confirms that Rousseau successfully synthesized rational inquiry with emotional depth, establishing a framework of natural religion that prioritized moral action, conscience, and the inner experience of faith over ritualistic dogmatism.

This dynamic interaction highlights the richness of Rousseau's philosophical theology, providing an enduring perspective on how humanity negotiates faith, reason, and political authority. Accordingly, the study demonstrates that Rousseau's thought remains fundamentally relevant for understanding the complex evolution of modern secularism, religious liberty, and the philosophy of belief.

Keywords: Philosophy of religion, Religion, God, Faith, Deism, Philosophy.

ملخص منظم:

ملخص: شكّلت حركة التنوير في القرن الثامن عشر تحولاً فكرياً عميقاً ركّز على العقل البشري باعتباره المرشد الأساسي للحياة والفلسفة. وفي حين سعى التيار السائد للفكر الديستي إلى حد كبير إلى فصل الله عن الطبيعة والمجتمع من خلال العقلانية الصارمة، قدم جان-جاك روسو منظوراً مضاداً متميزاً وحيوياً. فبدلاً من اختزال الإيمان إلى عقلانية جافة، قام روسو بدمج العاطفة والضمير والطبيعية مع العقل بطريقة فريدة. تستكشف هذه الدراسة مفهوم روسو عن الله والدين على عتبة العصر الحديث وتبحث في كيفية تعامل آرائه مع التوترات بين عقلانية عصر التنوير والتيارات الرومانسية الناشئة.

الهدف: تهدف هذه الدراسة إلى استكشاف مفهوم جان-جاك روسو عن الله والإيمان والدين الطبيعي في سياق فلسفة عصر التنوير. وتسعى إلى توضيح كيفية دمج روسو للأبعاد العاطفية والأخلاقية مع العقل، وكيف تعامل مع المشكلات اللاهوتية والميتافيزيقية مثل مشكلة الشر وحرية الإنسان، وكيف نجح فكره الديني في الربط بين الاستقلالية الروحية الفردية والنظام الاجتماعي-السياسي.

المنهجية: تتبنى الدراسة منهجية وصفية-تحليلية تستند إلى قراءة متأنية وفحص موضوعي لنصوص روسو الأساسية ولا سيما *العقد الاجتماعي*، *وإميل*، *أو في التربية*، *وهيلويز الجديدة*، *وأحلام المتجول المنعزل* — إلى — جانب الأدبيات الثانوية ذات الصلة في فلسفة الدين. وتحلل الدراسة معالجة روسو للدين الطبيعي، والدين المدني، والضمير، والعلاقة بين الإرادة الإلهية والإرادة البشرية.

النتائج: تكشف الدراسة أن مفهوم روسو عن الله يركز أساساً على العاطفة والضمير الداخلي وملاحظة النظام والجمال في الطبيعة، مما يميزه عن الديسمية الباردة والميكانيكية البحتة التي كان يتبنّاها معاصروه. وتُظهر النتائج أن روسو رفض العقائد الكنسية المتصلبة والإكراه الديني، داعياً بدلاً من ذلك إلى دين طبيعي يقيم فيه الفرد علاقة مباشرة وغير متوسطة مع الخالق من خلال القلب.

علاوة على ذلك، يشير التحليل إلى أنه في حين دافع روسو عن حرية المعتقد الفردية والاستقلالية الأخلاقية على المستوى الشخصي، فقد شدد في الوقت نفسه على الضرورة الوظيفية لـ«دين مدني» على المستوى المجتمعي للحفاظ على التماسك الاجتماعي والواجب المدني والاستقرار السياسي في إطار *العقد الاجتماعي*. تسلط الدراسة الضوء على أن روسو حقق التوازن بين حدود العقل البشري وبقين المشاعر الأخلاقية الداخلية، مجادلاً بأن الضمير يُعد دليلاً إلهياً معصوماً لتمييز الخير من الشر.

مناقشة: تؤكد نتائج هذه الدراسة على الموقف الفريد والانتقالي لروسو بين عقلانية عصر التنوير في القرن الثامن عشر والرومانسية في القرن التاسع عشر. ففي حين سعى مفكرو عصر التنوير في الغالب إلى علمنة المجتمع من خلال التخلص من النظريات القلبية والضميرية لصالح العقل البحت، أظهر روسو أن السعادة البشرية والنزاهة الأخلاقية تعتمدان بنفس القدر على التجارب العاطفية والحدس الروحي.

علاوة على ذلك، تتناول الدراسة التوتر الظاهر بين دعوة روسو إلى الحرية الدينية الفردية في أعمال مثل *إميل* وتوجيهاته بشأن الدين المدني في *العقد الاجتماعي*. وتجادل الدراسة بأن هذه التناقضات تعكس اهتمامه العملي بالحفاظ على النظام السياسي دون سحق الإخلاص الروحي الداخلي، مقدّمة نموذجاً دقيقاً للتعايش بين العلمانية والأخلاق لا يزال يثير نقاشاً نقدياً في فلسفة الدين.

الخلاصة: في الختام، يشكل مفهوم روسو عن الله والدين نقطة تحول حيوية في تاريخ الفكر الحديث. وتؤكد الدراسة أن روسو نجح في دمج البحث العقلاني مع العمق العاطفي، مما أدى إلى إرساء إطار للدين الطبيعي يمنح الأولوية للسلوك الأخلاقي والضمير والتجربة الداخلية للإيمان على حساب الدوغمائية الطقوسية.

يُبرز هذا التفاعل الديناميكي ثراء اللاهوت الفلسفي لروسو، ويقدم منظوراً دائماً حول كيفية تفاوض البشرية بين الإيمان والعقل والسلطة السياسية. وبناءً على ذلك، تُظهر الدراسة أن فكر روسو لا يزال ذا صلة جوهرية لفهم التطور المعقد للعلمانية الحديثة، والحرية الدينية، وفلسفة المعتقد.

الكلمات المفتاحية: فلسفة الدين، الدين، الله، الإيمان، الديسم، الفلسفة.

Résumé Structuré:

Résumé: Le siècle des Lumières, au XVIIIe siècle, a marqué une profonde transition intellectuelle mettant l'accent sur la raison humaine comme guide principal de la vie et de la philosophie. Alors que la pensée déiste dominante cherchait largement à isoler Dieu de la nature et de la société par le biais d'un rationalisme strict, Jean-Jacques Rousseau a proposé une contre-perspective distincte et essentielle. Plutôt que de réduire la foi à un intellectualisme froid, Rousseau a su intégrer de manière unique l'émotion, la conscience et le naturel à la raison. Cette étude explore la conception de Dieu et de la religion chez Rousseau à l'aube de la modernité,

en examinant comment ses opinions ont su naviguer entre les tensions du rationalisme des Lumières et les courants émergents du romantisme.

Objectif: Cette étude vise à examiner la conception de Dieu, de la foi et de la religion naturelle chez Jean-Jacques Rousseau dans le contexte de la philosophie des Lumières. Elle cherche à clarifier comment Rousseau a intégré les dimensions émotionnelles et morales à la raison, comment il a abordé des problèmes théologiques et métaphysiques tels que le problème du mal et de la liberté humaine, et comment sa pensée religieuse a établi un pont entre l'autonomie spirituelle individuelle et l'ordre sociopolitique.

Méthode: L'étude adopte une méthodologie descriptive et analytique fondée sur une lecture attentive et un examen thématique des textes fondamentaux de Rousseau — notamment *Le Contrat social*, *Émile, ou De l'éducation*, *La Nouvelle Héloïse* et *Les Rêveries du promeneur solitaire* — ainsi que sur la littérature secondaire pertinente en philosophie de la religion. La recherche analyse la manière dont Rousseau aborde la religion naturelle, la religion civile, la conscience et la relation entre la volonté divine et l'action humaine.

Résultats: L'étude révèle que la conception de Dieu chez Rousseau repose fondamentalement sur l'émotion, la conscience intérieure et l'observation de l'ordre et de la beauté dans la nature, ce qui le distingue du déisme purement mécaniste et froid de ses contemporains. Les résultats démontrent que Rousseau rejetait les dogmes ecclésiastiques rigides et la contrainte religieuse, prônant à la place une religion naturelle dans laquelle l'individu établit une relation directe et sans intermédiaire avec le Créateur par le cœur.

De plus, l'analyse indique que, si Rousseau défendait la liberté individuelle de croyance et l'autonomie morale au niveau personnel, il soulignait parallèlement la nécessité fonctionnelle d'une « religion civile » au niveau sociétal pour maintenir la cohésion sociale, le devoir civique et la stabilité politique au sein de *Le Contrat social*. L'étude met en évidence que Rousseau conciliait les limites de la raison humaine avec la certitude des sentiments moraux intérieurs, affirmant que la conscience sert de guide divin et infaillible pour distinguer le bien du mal.

Discussion: Les conclusions de cette étude soulignent la position unique et de transition de Rousseau entre le rationalisme des Lumières du XVIIIe siècle et le romantisme du XIXe siècle. Alors que les penseurs des Lumières cherchaient principalement à séculariser la société en écartant les théories fondées sur le cœur et la conscience au profit de la raison pure, Rousseau a démontré que le bonheur humain et l'intégrité morale dépendent tout autant de la résonance émotionnelle que de l'intuition spirituelle.

De plus, cette étude aborde la tension apparente entre la défense par Rousseau de la liberté religieuse individuelle dans des ouvrages tels qu'*Émile* et son plaidoyer en faveur d'une religion civile dans *Le Contrat social*. Elle soutient que cette dualité reflète son souci pragmatique de préserver l'ordre politique sans étouffer la sincérité spirituelle intérieure, offrant ainsi un modèle nuancé de coexistence entre la laïcité et la morale qui continue de susciter un débat critique en philosophie de la religion.

Conclusion: En conclusion, la conception de Dieu et de la religion chez Rousseau constitue un tournant décisif dans l'histoire intellectuelle moderne. Cette étude confirme que Rousseau a réussi à synthétiser la réflexion rationnelle et la profondeur émotionnelle, établissant ainsi un cadre de religion naturelle qui privilégiait l'action morale, la conscience et l'expérience intérieure de la foi par rapport au dogmatisme ritualiste.

Cette interaction dynamique met en lumière la richesse de la théologie philosophique de Rousseau, offrant une perspective durable sur la manière dont l'humanité concilie foi, raison et autorité politique. En conséquence, cette étude démontre que la pensée de Rousseau reste fondamentalement pertinente pour comprendre l'évolution complexe de la laïcité moderne, de la liberté religieuse et de la philosophie de la croyance.

Mots-clés: Philosophie de la religion, Religion, Dieu, Foi, Déisme, Philosophie.

Resumen Estructurado:

Resumen: La Ilustración del siglo XVIII supuso una profunda transición intelectual que ponía el énfasis en la razón humana como guía principal de la vida y la filosofía. Mientras que el pensamiento deísta dominante buscaba en gran medida aislar a Dios de la naturaleza y la sociedad mediante un racionalismo

estricto, Jean-Jacques Rousseau ofreció una contraperspectiva distinta y vital. En lugar de reducir la fe a un intelectualismo frío, Rousseau integró de forma singular la emoción, la conciencia y la naturalidad con la razón. Este estudio explora el concepto de Dios y la religión de Rousseau en los albores de la modernidad, analizando cómo sus puntos de vista gestionaban las tensiones entre el racionalismo de la Ilustración y las corrientes emergentes del Romanticismo.

Objetivo: Este estudio tiene como objetivo investigar la concepción de Jean-Jacques Rousseau sobre Dios, la fe y la religión natural en el contexto de la filosofía de la Ilustración. Pretende aclarar cómo Rousseau integró las dimensiones emocionales y morales con la razón, cómo abordó problemas teológicos y metafísicos, como el problema del mal y la libertad humana, y cómo su pensamiento religioso tendió un puente entre la autonomía espiritual individual y el orden sociopolítico.

Método: El estudio adopta una metodología descriptivo-analítica basada en una lectura minuciosa y un examen temático de los textos primarios de Rousseau —entre los que destacan *El contrato social*, *Emilio*, o *De la educación*, *La nueva Heloísa* y *Las ensoñaciones del paseante solitario*—, junto con la bibliografía secundaria pertinente en el ámbito de la filosofía de la religión. La investigación analiza el tratamiento que Rousseau da a la religión natural, la religión civil, la conciencia y la relación entre la voluntad divina y la agencia humana.

Resultados: El estudio revela que la concepción de Dios de Rousseau se fundamenta esencialmente en la emoción, la conciencia interior y la observación del orden y la belleza en la naturaleza, lo que lo distingue del deísmo puramente mecanicista y frío de sus contemporáneos. Los resultados demuestran que Rousseau rechazaba los dogmas eclesiásticos rígidos y la coacción religiosa, abogando en su lugar por una religión natural en la que el individuo establece una relación directa y sin intermediarios con el Creador a través del corazón.

Además, el análisis indica que, si bien Rousseau defendía la libertad individual de creencia y la autonomía moral a nivel personal, al mismo tiempo hacía hincapié en la necesidad funcional de una «religión civil» a nivel social para mantener la cohesión social, el deber cívico y la estabilidad política en *El contrato social*. El estudio destaca que Rousseau equilibraba las limitaciones de la razón humana con la certeza de los sentimientos morales internos, argumentando que la conciencia sirve como guía divina e infalible para distinguir el bien del mal.

Discusión: Las conclusiones de este estudio subrayan la posición única y de transición de Rousseau entre el racionalismo de la Ilustración del siglo XVIII y el romanticismo del siglo XIX. Mientras que los pensadores de la Ilustración buscaban predominantemente secularizar la sociedad purgándola de teorías sentimentales y basadas en la conciencia en favor de la razón pura, Rousseau demostró que la felicidad humana y la integridad moral dependen por igual de la resonancia emocional y la intuición espiritual.

Además, el estudio aborda la aparente tensión entre la defensa que hace Rousseau de la libertad religiosa individual en obras como *Emilio* y su apuesta por la religión civil en *El contrato social*. Sostiene que esta dualidad refleja su preocupación pragmática por preservar el orden político sin aplastar la sinceridad espiritual interna, ofreciendo un modelo matizado de coexistencia entre lo secular y lo moral que sigue suscitando un debate crítico en la filosofía de la religión.

Conclusión: En conclusión, el concepto de Dios y de religión de Rousseau constituye un punto de inflexión vital en la historia intelectual moderna. El estudio confirma que Rousseau sintetizó con éxito la indagación racional con la profundidad emocional, estableciendo un marco de religión natural que daba prioridad a la acción moral, la conciencia y la experiencia interior de la fe por encima del dogmatismo ritualista.

Esta interacción dinámica pone de relieve la riqueza de la teología filosófica de Rousseau, aportando una perspectiva perdurable sobre cómo la humanidad concilia la fe, la razón y la autoridad política. En consecuencia, el estudio demuestra que el pensamiento de Rousseau sigue siendo fundamentalmente relevante para comprender la compleja evolución del laicismo moderno, la libertad religiosa y la filosofía de la creencia.

Palabras clave: Filosofía de la religión, Religión, Dios, Fe, Deísmo, Filosofía.

结构化摘要:

摘要：18世纪的启蒙运动标志着一场深刻的思想转型，强调人类理性是生活与哲学的主要指引。尽管主流自然神论思想主要试图通过严格的理性主义将上帝与自然及社会割裂开来，但让-雅克·卢梭却提出了一种截然不同且至关重要的反向视角。卢梭并未将信仰简化为冷冰冰的智性主义，而是以独特的方式将情感、良知和自然性与理性融为一体。本研究探讨了卢梭在现代性门槛上对上帝与宗教的观念，并考察了他的观点如何化解启蒙理性主义与新兴浪漫主义思潮之间的张力。

研究目的：本研究旨在探讨让-雅克·卢梭在启蒙哲学语境下对上帝、信仰及自然宗教的构想。研究力图阐明卢梭如何将情感与道德维度与理性相融合，如何处理恶的问题和人类自由等神学与形而上学问题，以及他的宗教思想如何在个体精神自主与社会政治秩序之间架起桥梁。

研究方法：本研究采用描述性与分析性相结合的方法，基于对卢梭主要著作——尤其是《社会契约论》、《爱弥儿，或论教育》、《新海洛伊丝》和《孤独行者的遐思》——的细读与主题考察，并辅以宗教哲学领域的相关二次文献。研究分析了卢梭对自然宗教、公民宗教、良知以及神意与人类能动性之间关系的论述。

研究发现：本研究揭示，卢梭的上帝观根本上植根于情感、内在良知以及对自然中秩序与美的观察，这使他有别于同时代人那种纯粹机械论且冷漠的自然神论。研究结果表明，卢梭拒绝僵化的教会教条和宗教强制，而是倡导一种自然宗教，其中个人通过内心与造物主建立直接、无中介的关系。

此外，分析表明，尽管卢梭在个人层面上倡导信仰自由和道德自主，但他同时在《社会契约论》中强调，在社会层面上，“公民宗教”对于维护社会凝聚力、公民义务和政治稳定具有功能上的必要性。本研究强调，卢梭在人类理性的局限性与内在道德感受的确定性之间取得了平衡，他认为良知是区分善恶的神圣且无误的指南。

讨论：本研究的发现凸显了卢梭在18世纪启蒙理性主义与19世纪浪漫主义之间所处的独特过渡地位。尽管启蒙思想家主要试图通过摒弃发自内心的良知理论、转而崇尚纯粹理性来实现社会的世俗化，但卢梭却表明，人类的幸福与道德完整性同样依赖于情感共鸣和精神直觉。

此外，本研究还探讨了卢梭在《爱弥儿》等著作中倡导个人宗教自由，与他在《社会契约论》中倡导公民宗教之间看似存在的张力。研究认为，这种双重性反映了他务实的考量：在维护政治秩序的同时不压制内心的精神真诚，从而提出了一种世俗与道德共存的细腻模型，该模型至今仍在宗教哲学领域引发批判性辩论。

结论：总而言之，卢梭的上帝与宗教观念构成了现代思想史上的一个关键转折点。本研究证实，卢梭成功地将理性探究与情感深度相融合，建立了一种自然宗教框架，该框架将道德行动、良知以及信仰的内在体验置于仪式化的教条主义之上。

这种动态互动凸显了卢梭哲学神学的丰富性，为人类如何在信仰、理性与政治权威之间寻求平衡提供了持久的视角。因此，研究表明，卢梭的思想对于理解现代世俗主义、宗教自由及信仰哲学的复杂演变，仍然具有根本性的现实意义。

关键词：宗教哲学、宗教、上帝、信仰、自然神论、哲学。

Структурированное аннотация:

Аннотация: Просвещение XVIII века ознаменовало глубокий интеллектуальный переход, в ходе которого человеческий разум был выдвинут на первый план в качестве основного ориентира в жизни и философии. В то время как основное течение деистической мысли в значительной степени стремилось отделить Бога от природы и общества посредством строгого рационализма, Жан-Жак Руссо предложил самостоятельную и жизненно важную альтернативную точку зрения. Вместо того чтобы сводить веру к холодному интеллектуализму, Руссо уникальным образом объединил эмоции, совесть и

естественность с разумом. В данном исследовании изучается концепция Бога и религии Руссо на пороге современности, а также анализируется, как его взгляды позволяли преодолевать противоречия между рационализмом Просвещения и зарождающимися течениями романтизма.

Цель: Данное исследование направлено на изучение концепции Бога, веры и естественной религии Жан-Жака Руссо в контексте философии Просвещения. Оно призвано прояснить, как Руссо объединил эмоциональные и моральные аспекты с разумом, как он подходил к решению теологических и метафизических проблем, таких как проблема зла и свободы человека, и как его религиозное мышление соединило индивидуальную духовную автономию с социально-политическим порядком.

Метод: В исследовании используется описательно-аналитическая методология, основанная на тщательном прочтении и тематическом анализе основных текстов Руссо — в первую очередь «Общественный договор», «Эмиль, или О воспитании», «Новая Элоиза» и «Мечтания одинокого прогульщика» — наряду с соответствующей вторичной литературой по философии религии. В ходе исследования анализируется подход Руссо к естественной религии, гражданской религии, совести, а также к взаимосвязи между божественной волей и человеческой свободой воли.

Результаты: Исследование показывает, что концепция Бога у Руссо в основном основана на эмоциях, внутренней совести и наблюдении за порядком и красотой в природе, что отличает его от чисто механистического и холодного деизма его современников. Полученные данные свидетельствуют о том, что Руссо отвергал жесткие церковные догмы и религиозное принуждение, выступая вместо этого за естественную религию, в которой индивид устанавливает прямую, непосредственную связь с Творцом через сердце.

Кроме того, анализ показывает, что, хотя Руссо отстаивал индивидуальную свободу вероисповедания и моральную автономию на личном уровне, он одновременно подчеркивал функциональную необходимость «гражданской религии» на общественном уровне для поддержания социальной сплоченности, гражданского долга и политической стабильности в рамках «Общественного договора». Исследование подчеркивает, что Руссо уравнивал ограниченность человеческого разума уверенностью во внутренних моральных чувствах, утверждая, что совесть служит божественным, непогрешимым руководством для различения добра и зла.

Обсуждение: Результаты данного исследования подчеркивают уникальную и переходную позицию Руссо между рационализмом Просвещения XVIII века и романтизмом XIX века. В то время как мыслители эпохи Просвещения преимущественно стремились к секуляризации общества, отбрасывая теории, основанные на сердце и совести, в пользу чистого разума, Руссо продемонстрировал, что человеческое счастье и нравственная целостность в равной степени зависят от эмоционального резонанса и духовной интуиции.

Кроме того, в исследовании рассматривается кажущееся противоречие между отстаиванием Руссо индивидуальной религиозной свободы в таких произведениях, как «Эмиль», и его призывом к гражданской религии в «Общественном договоре». В нем утверждается, что эта двойственность отражает его прагматичную заботу о сохранении политического порядка без подавления внутренней духовной искренности, предлагая тонко сбалансированную модель сосуществования светского и морального, которая по-прежнему вызывает критические дебаты в философии религии.

Заключение: В заключение следует отметить, что концепция Бога и религии у Руссо представляет собой важнейший поворотный момент в истории современной интеллектуальной мысли. Исследование подтверждает, что Руссо удалось синтезировать рациональное исследование с эмоциональной глубиной, создав основу естественной религии, в которой моральное поведение, совесть и внутренний опыт веры ставились выше ритуального догматизма.

Это динамическое взаимодействие подчеркивает богатство философской теологии Руссо, предлагая непреходящую перспективу на то, как человечество находит баланс между верой, разумом и политической властью. Соответственно, исследование демонстрирует, что мысль Руссо по-прежнему имеет фундаментальное значение для понимания сложной эволюции современного секуляризма, религиозной свободы и философии веры.

Ключевые слова: Философия религии, Религия, Бог, Вера, Деизм, Философия.

संरचित सारांश:

सारांश: 18वीं सदी की प्रबोधनकालीन क्रांति ने जीवन और दर्शन के लिए मानवीय तर्क को प्राथमिक मार्गदर्शक के रूप में स्थापित करते हुए एक गहरे बौद्धिक परिवर्तन का संकेत दिया। जहाँ मुख्यधारा के ईश्वरवादी विचारों ने कठोर तर्कवाद के माध्यम से ईश्वर को प्रकृति और समाज से अलग करने का प्रयास किया, वहीं जीन-जैक्स रूसो ने एक विशिष्ट और महत्वपूर्ण प्रतिपक्ष प्रस्तुत किया।

विश्वास को शुष्क बौद्धिकता तक सीमित करने के बजाय, रूसो ने भावना, अंतरात्मा और स्वाभाविकता को तर्क के साथ अनूठे ढंग से एकीकृत किया। यह अध्ययन आधुनिकता के आरंभिक दौर में रूसो की ईश्वर और धर्म की अवधारणा का अन्वेषण करता है, यह जांचते हुए कि उनके विचारों ने प्रबोधन काल के तर्कवाद और उभरते रोमांटिकवाद की धाराओं के बीच के तनावों को कैसे संभाला।

उद्देश्य: इस अध्ययन का उद्देश्य प्रबोधन दर्शन के संदर्भ में जीन-जैक्स रूसो की ईश्वर, आस्था और प्राकृतिक धर्म की अवधारणा की जांच करना है। यह स्पष्ट करने का प्रयास करता है कि रूसो ने भावनात्मक और नैतिक आयामों को तर्क के साथ कैसे एकीकृत किया, उन्होंने बुराई की समस्या और मानवीय स्वतंत्रता जैसी धर्मशास्त्रीय और पारलौकिक समस्याओं को कैसे संबोधित किया, और उनके धार्मिक विचारों ने व्यक्तिगत आध्यात्मिक स्वायत्तता और सामाजिक-राजनीतिक व्यवस्था के बीच कैसे सेतु का काम किया।

विधि:

यह अध्ययन रूसो के प्राथमिक ग्रंथों—विशेष रूप से द सोशल कॉन्ट्रैक्ट, एमिल, ऑन ऑन एजुकेशन, द न्यू हेलोइस, और द रेवरीज़ ऑफ़ द सॉलिटरी वॉकर—की सूक्ष्म-पठन और विषयगत परीक्षा के आधार पर एक वर्णनात्मक-विश्लेषणात्मक कार्यप्रणाली अपनाता है, साथ ही धर्म दर्शन में प्रासंगिक द्वितीयक साहित्य का भी उपयोग करता है। यह शोध प्राकृतिक धर्म, नागरिक धर्म, अंतरात्मा, और दैवी इच्छा और मानवीय सक्रियता के बीच संबंध पर रूसो के विचारों का विश्लेषण करता है।

निष्कर्ष: अध्ययन से पता चलता है कि रूसो की ईश्वर की अवधारणा मूल रूप से भावना, अंतरात्मा, और प्रकृति में व्यवस्था और सुंदरता के अवलोकन पर आधारित है, जो उन्हें उनके समकालीनों के शुद्ध यांत्रिक और ठंडे देवावाद से अलग करती है। निष्कर्ष यह दर्शाते हैं कि रूसो ने कट्टर चर्च की मान्यताओं और धार्मिक जबरदस्ती को खारिज कर दिया, और इसके बजाय एक प्राकृतिक धर्म की वकालत की जहाँ व्यक्ति हृदय के माध्यम से सृष्टिकर्ता के साथ एक सीधा, बिना मध्यस्थता वाला संबंध स्थापित करता है।

इसके अलावा, विश्लेषण से पता चलता है कि जहाँ रूसो ने व्यक्तिगत स्तर पर विश्वास की व्यक्तिगत स्वतंत्रता और नैतिक स्वायत्तता की वकालत की, वहीं उन्होंने 'सामाजिक अनुबंध' के भीतर सामाजिक सामंजस्य, नागरिक कर्तव्य और राजनीतिक स्थिरता बनाए रखने के लिए सामाजिक स्तर पर एक "नागरिक धर्म" की कार्यात्मक आवश्यकता पर भी जोर दिया। अध्ययन इस बात पर प्रकाश डालता है कि रूसो ने मानव तर्क की सीमाओं को आंतरिक नैतिक भावनाओं के निश्चितता के साथ संतुलित किया, यह तर्क देते हुए कि अंतरात्मा अच्छाई और बुराई के बीच अंतर करने के लिए एक दिव्य, अचूक मार्गदर्शक के रूप में कार्य करती है।

चर्चा: इस अध्ययन के निष्कर्ष 18वीं सदी के प्रबोधन युग के तर्कवाद और 19वीं सदी के रोमांटिकवाद के बीच रूसो की अनूठी और संक्रमणकालीन स्थिति को रेखांकित करते हैं। जहाँ प्रबोधन युग के विचारकों ने शुद्ध तर्क के पक्ष में हार्दिक और विवेकपूर्ण सिद्धांतों को त्यागकर समाज को धर्मनिरपेक्ष बनाने का प्रयास किया, वहीं रूसो ने यह दर्शाया कि मानवीय खुशी और नैतिक अखंडता समान रूप से भावनात्मक अनुनाद और आध्यात्मिक अंतर्ज्ञान पर निर्भर करती है।

इसके अलावा, यह अध्ययन 'एमिल' जैसी कृतियों में व्यक्तिगत धार्मिक स्वतंत्रता के लिए रूसो के समर्थन और 'द सोशल कॉन्ट्रैक्ट' में नागरिक धर्म के उनके आदेश के बीच स्पष्ट तनाव को संबोधित करता है। यह तर्क देता है कि यह द्वैत आंतरिक आध्यात्मिक ईमानदारी को कुचलने के बिना राजनीतिक व्यवस्था को संरक्षित करने की उनकी व्यावहारिक चिंता को दर्शाता है, जो धर्म के दर्शन में आलोचनात्मक बहस को प्रेरित करने वाला एक सूक्ष्म धर्मनिरपेक्ष-नैतिक सहअस्तित्व का मॉडल प्रस्तुत करता है।

निष्कर्ष: निष्कर्षतः, रूसो की ईश्वर और धर्म की अवधारणा आधुनिक बौद्धिक इतिहास में एक महत्वपूर्ण मोड़ है। यह अध्ययन पुष्टि करता है कि रूसो ने तर्कसंगत जांच को भावनात्मक गहराई के साथ सफलतापूर्वक संश्लेषित किया,

और एक ऐसे प्राकृतिक धर्म का ढांचा स्थापित किया जिसने अनुष्ठानिक कट्टरतावाद की तुलना में नैतिक कर्म, अंतरात्मा और आस्था के आंतरिक अनुभव को प्राथमिकता दी।

यह गतिशील अंतःक्रिया रूसो के दार्शनिक धर्मशास्त्र की समृद्धि को उजागर करती है, और इस पर एक स्थायी दृष्टिकोण प्रदान करती है कि मानवता आस्था, तर्क और राजनीतिक अधिकार के बीच कैसे समन्वय स्थापित करती है। तदनुसार, यह अध्ययन दर्शाता है कि आधुनिक धर्मनिरपेक्षता, धार्मिक स्वतंत्रता और विश्वास के दर्शन के जटिल विकास को समझने के लिए रूसो का चिंतन मौलिक रूप से प्रासंगिक बना हुआ है।

कुंजीशब्द: धर्म का दर्शन, धर्म, ईश्वर, आस्था, ईश्वरवाद, दर्शन।

Yapılandırılmış Özet:

18. yüzyıl Aydınlanma felsefesi, insan aklını yaşamın ve felsefenin temel rehberi olarak konumlandıran derin bir entelektüel dönüşüme sahne olmuştur. Dönemin ana akım deist düşüncesi, sıkı bir rasyonalizm aracılığıyla Tanrı'yı doğadan ve toplumdan soyutlamaya çalışırken, Jean-Jacques Rousseau bu yaklaşıma karşı özgün ve hayati bir alternatif sunmuştur. İnancı soğuk bir entelektüalizme indirgemek yerine, duygu, vicdan ve doğallığı akılsal süreçlerle benzersiz bir şekilde harmanlayan Rousseau, modernliğin eşliğinde din ve Tanrı anlayışına yepyeni bir boyut kazandırmıştır. Bu çalışma, Rousseau'nun Tanrı ve din tasavvurunu inceleyerek onun aydınlanma rasyonalizmi ile Romantizm akımı arasındaki köprü kurucu rolünü ele almaktadır.

Amaç: Bu çalışmanın amacı, Aydınlanma felsefesi bağlamında Jean-Jacques Rousseau'nun Tanrı, inanç ve doğal din anlayışını incelemektir. Araştırma; Rousseau'nun duygusal ve ahlaki boyutları akılla nasıl bütünleştirdiğini, kötülük problemi ve insan özgürlüğü gibi teolojik-metafizik meseleleri nasıl ele aldığını ve dini düşüncesinin bireysel ruhsal özerklik ile sosyopolitik düzeni nasıl uzlaştırdığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Yöntem: Çalışma; Rousseau'nun başta Toplum Sözleşmesi, Emile ya da Eğitim Üzerine, Yeni Heloise ve Yalnız Gezenin Düşleri olmak üzere temel metinlerinin ve konuyla ilgili din felsefesi literatürünün yakın okuma ve tematik analizine dayanan betimsel-analitik bir metodoloji benimsemiştir. Araştırma, Rousseau'nun doğal din, sivil din, vicdan kavramları ile ilahi irade ve insan eylemliliği arasındaki ilişkiyi ele alış biçimini incelemektedir.

Bulgular: Çalışma, Rousseau'nun Tanrı anlayışının çağdaşlarının mekanik ve soğuk deizminden farklı olarak temelde duyguya, içsel vicdana ve doğadaki düzen ile estetiğin gözlemlenmesine dayandığını ortaya koymaktadır. Bulgular, Rousseau'nun katı kilise dogmalarını ve dini baskıyı reddettiğini, bunun yerine bireyin Yaratıcı ile kalbi aracılığıyla dolaysız ve aracısız bir ilişki kurduğu doğal din anlayışını savunduğunu göstermektedir.

Ayrıca analizler, Rousseau'nun bireysel düzeyde inanç özgürlüğünü ve ahlaki özerkliği savunurken, eş zamanlı olarak Toplum Sözleşmesi'nde toplumsal uyumu, sivil görevi ve siyasi istikrarı korumak adına bir "sivil din" in işlevsel zorunluluğunu vurguladığını ortaya koymaktadır. Çalışma, Rousseau'nun insan aklının sınırlarını içsel ahlaki duyguların kesinliğiyle dengelediğini ve vicdanın iyi ile kötüyü ayırt etmede ilahi ve yanılmaz bir rehber işlevi gördüğünü vurgulamaktadır.

Tartışma: Bu çalışmanın bulguları, Rousseau'nun 18. yüzyıl Aydınlanma rasyonalizmi ile 19. yüzyıl Romantizmi arasındaki özgün ve geçişken konumunun altını çizmektedir. Aydınlanma düşünürleri saf akılsallık uğruna kalbi ve vicdani teorileri dışlayarak toplumu sekülerleştirmeye çalışırken, Rousseau insan mutluluğunun ve ahlaki bütünlüğün duygu ile ruhsal sezgiye de aynı ölçüde dayandığını kanıtlamıştır.

Üstelik bu çalışma, Rousseau'nun Emile'de bireysel inanç özgürlüğünü savunması ile Toplum Sözleşmesi'ndeki sivil din zorunluluğu arasında görünen gerilimi ele almaktadır. Bu ikiliğin, onun içsel ruhsal samimiyeti zedelemeyen siyasi düzeni koruma yönündeki pragmatik kaygısını yansıttığını ve din felsefesinde güncelliğini koruyan tartışmalara zemin hazırladığını savunmaktadır.

Sonuç: Sonuç olarak, Rousseau'nun Tanrı ve din anlayışı, modern entelektüel tarihte hayati bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Çalışma, Rousseau'nun akılsal sorgulama ile duygusal derinliği başarıyla

sentezlediğini; ritüelistik dogmatizm yerine ahlaki eylemi, vicdanı ve inancın içsel deneyimini önceleyen bir doğal din çerçevesi kurduğunu doğrulamaktadır.

Bu dinamik etkileşim, Rousseau'nun felsefi teolojisinin zenginliğini gözler önüne sererken insanlığın inanç, akıl ve siyasi otoriteyi nasıl müzakere ettiğine dair kalıcı bir bakış açısı sunmaktadır. Buna göre çalışma, Rousseau'nun düşüncesinin modern sekülerizmin, dini özgürlüğün ve inanç felsefesinin karmaşık evrimini anlamak açısından temel bir öneme sahip olduğunu kanıtlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din felsefesi, Din Tanrı, İnanç, Deizm, Felsefe.

Rousseau's Concept Of God On The Threshold Of Modernity

Introduction

The eighteenth century, widely recognized as the Age of Enlightenment, marked a profound intellectual shift characterized by the elevation of human reason as the primary guide for life and philosophy. While mainstream deist thought of the era largely sought to isolate God from nature and society through strict rationalism, Jean-Jacques Rousseau offered a distinct and vital counter-perspective. Rather than reducing faith to cold intellectualism, Rousseau uniquely integrated emotion and conscience with reason, challenging the conventional religious orthodoxies of his time and laying foundational stones for the transition toward Romanticism.

Building upon these intellectual tensions, this study explores how Rousseau navigates the delicate intersection between rational critique and spiritual intuition. By examining his seminal works—such as *The Social Contract* and *Emile*—we uncover an intricate framework where natural religion, individual liberty, and moral conscience converge. Ultimately, this inquiry sheds light on how Rousseau’s unique theology not only challenged the dogmas of his contemporaries but also redefined the enduring relationship between faith, human agency, and the sociopolitical order.

1. God and Faith from the Perspective of Philosophy of Religion

To relinquish freedom, humanity and human rights, what Hume called “duties” is considered slavery. The harm suffered by someone who has given up everything is irreparable. Such a relinquishment is incompatible with human nature and eliminates the individual’s freedom of choice and subjective agency in their actions (Rousseau, 2004, p. 11-16).

When the nature of being human is examined, it is seen that the individual is not absolutely free; he is always dependent on something. Even when a person does not worship God, he becomes dependent on his ego, desires, or various authorities (bosses, kings, powerful figures, etc.). This situation shows that freedom is effectively limited. According to Islamic thought, the most comprehensive freedom for a human being is only possible through worship of God. For a person who does not turn to a single and absolute being, under the influence of Satan and the ego, absolutizes temporary desires and false values, creating false authorities for himself. In this context, worship does not disappear; it only changes direction.

In the world, good and evil do not go unrewarded; every action has a positive or negative consequence, and these consequences arise within a natural causality. In this context, the consequences of bad behavior should be considered as its natural outcome. Humans possess an innate moral principle that guides their development of consciousness. This principle cannot be taken away from the individual; the sense of justice is inherently embedded in the human conscience. When the law of nature is considered independently of social consensus, it becomes clear that actions within human society occur not randomly, but within a meaningful and binding order (Rousseau, 2007, p. 65-72).

Human nature is the product of nature and ultimately of a supreme being; therefore, the length of human life cannot be known, extended, or shortened. In contrast, the state and similar political, social, or cultural structures are man-made. While people cannot interfere with their individual lifespans, they can extend or shorten the continuity of these institutions through rational and just arrangements. In this respect, humans are the determinants not of their own existence, but of the fate of the social structures they create (Rousseau, 2004, p. 84-89).

“Whether reason plays a role in the validation of religious beliefs, and if so, what the nature of this role is, is one of the fundamental epistemological problems of the philosophy of religion. In contemporary philosophy of religion, the answers given to this question are grouped into three main approaches: strict rationalism, fideism, and critical rationalism. While Michael Peterson and some other philosophers of religion classify this distinction in this way, Hilmi Ziya Ülken expresses a similar classification with the concepts of the coal miner's faith, the faith of dogmatic reason, and the faith of critical reason” (Yaran, 2000, p. 75). In this approach, beliefs and their sources of acquisition are partially classified. According to the view attributed to Rousseau, the way to instill the habit of belief in people is to make worship and prayer a continuous practice. However, what is decisive here is not external repetition, but the individual's internal orientation. Therefore, the criterion of belief is the habit of the heart rather than bodily habits. The ability of an individual to sacrifice some of their personal needs for the sake of worship and prayer shows that belief has been internalized. Another effective element in fostering love for belief is the practice of sharing; when an individual feels that they receive a meaningful return for what they give, they develop a positive attitude towards belief. Thus, belief becomes a habit that gains continuity within a relationship of expectation and meaning (Rousseau, 2007, p. 68-73).

According to the understanding of sovereign and absolute existence, will is continuous; once something is declared as “I want,” it remains valid unless otherwise stated. In this context, divine will possesses a quality that directly determines existence: what is said “Be” is; things determined as forbidden or permissible gain meaning through this decree. The determinative nature of the divine command forms the basis of the normative order, and there is no alternative determination outside of this order. This understanding is based on the principle of the absoluteness and immutability of the divine will (Rousseau, 2004, p. 84-88).

Alexander had an understanding that placed virtue at the center of his life and showed a deep commitment to this value. This commitment is explained by the nature of his noble spirit directed towards virtue. In this context, virtue is considered a moral quality rather than a religious concept; the attitudes and behaviors of the individual are characterized as virtuous or unvirtuous by society within the framework of good or bad criteria. Therefore, the importance Alexander attributed to virtue reveals the decisive role of moral ideals in shaping human character (Rousseau, 2007, p. 73-77).

The term Alexander used here appears in this way in Rousseau's work, *Emile, or The Education of Children*. However, when we ask “who is this Alexander?”, Jean Jacques, in another work also titled *Emile*, clarifies the situation by stating, “The one mentioned is Alexander the Great” (Rousseau, 2014, p. 728-735).

In this understanding, the individual surrenders himself and all his power to the supreme governance of the general will; each member is considered an indivisible part of the whole (Rousseau, 2004, p. 15-19). For man, as a created being, is not the owner of property, but merely the custodian of what belongs to the sovereign entity. The sovereign power owes its existence to the unity of individuals and emerges as a universal and binding authority that directs individual wills in accordance with the whole. This structure, governed by the general will, is called sovereignty (Rousseau, 2004, p. 28-33).

The purpose of human memory and adaptability is not the permanent internalization of superficial knowledge, but of thoughts that serve the individual's benefit and happiness; thus, man can manage his life according to his own abilities (Rousseau, 2007, p. 73-77). The idea that the sovereign entity is limited does not stem from its nature, but from man's weakness, moral flaws, and limited perspective. However, the sovereign entity is inherently limitless; man, by projecting his own limitations onto the universal, grasps this limitlessness in a narrowed form (Rousseau, 2004, p. 84-88).

A child's first experience of leaving home alone, never having encountered the outside world before, offers a meaningful example symbolizing the individual's confrontation with the unknown. The father gradually grants the child freedom by not fulfilling every request; the child, in turn, experiences anxiety due to ignorance and loneliness outside. However, this experience leads to the balancing of the perception of loneliness with a metaphysical sense of security. The phrase "God help him/her," heard from the environment, reinforces the idea of a divine being who watches over, protects, and meets needs in the child's mind. This narrative shows that humans develop psychological security in the face of uncertainty through the idea of divine support (Rousseau, 2007, p. 84-89).

Christianity, essentially a spiritual religion, is concerned with the afterlife, and worldly institutions are secondary in its priorities. The existence or non-existence of the state is not decisive in the face of God's power; the peace and order of society depend on citizens being good Christians. God demands respect from His servants; otherwise, the difficulties encountered can be considered a divine warning or test. Acceptance of fate is one of the ways for an individual to reach paradise, and the Almighty God is always in the position of knowing the needs of His servants best (Rousseau, 2004, p. 128-132).

"While I was staying at Mr. Lambaercier's boarding house in the village, my nephew Bernard's relative wealth and inheritance rights were remarkable; I, on the other hand, was estranged from my father and an orphan. Bernard was very afraid, especially at night, and I used to tease him about it. One day, to test my courage, Mr. Lambaercier gave me the key to the temple on a dark autumn evening and told me to take the holy book left there; he warned me not to return with words that flattered my pride. I went to the temple without light, and I was frightened by the sounds echoing on the roof, but I gathered my courage, passed through the door, entered the church, and took the holy book" (Rousseau, 2004, p. 128-129). Lambaercier's memory shows that Rousseau had a certain interaction with Christianity, the church, and the holy book; while it is not possible to say that he was entirely devoted to this belief, he was not detached from it either. His living in a period when the Church's authority was strong explains this interaction. However, Rousseau's concept of a "Christian republic" is a contradictory statement; for Christianity preaches servitude and loyalty, creating a religious climate conducive to tyranny. Pure Christians are aware of this situation and accept it as natural. It is important for the state that every citizen has a religious belief of their own; thus, social duties are undertaken and individuals fulfill their responsibilities to the sovereign entity. These beliefs, beyond religious dogmas, play a unifying role and support social consensus (Rousseau, 2004, p. 129-135).

The landscape of nature essentially comes alive and takes shape in the inner world of man; people assign meanings to what they see, but often fail to perceive the holistic harmony in which these landscapes come together. To form a composite impression, internal faculties such as the individual's experience, emotions, conscience, heart, and consciousness are necessary. The existence of the Creator allows these beauties to reach human consciousness; Just like the order of night and day, the aesthetics of nature are transmitted to people through this "hand." Thus, the landscape of nature becomes not merely an external observation, but an experience integrated with internal experience and consciousness (Rousseau, 2007, p. 103-107).

The sovereign entity cannot force individuals to believe; however, it can exclude unbelievers from social and political life by pushing them outside the state borders. The religious rules of society must be clearly defined, limited, and leave no room for interpretation. In this context, anger or hatred towards God's punitive aspect can also be observed among the people (Rousseau, 2004, p. 127-132).

2. Jean Jacques Rousseau's Conception of God

Rousseau "classifies religious understandings into three types: firstly, natural religion, limited to belief in a supreme God and eternal moral obligations; secondly, civil religion, specific to a particular country and containing its own gods and saints; and thirdly, what he calls 'clerical religion', based on a theological structure separate from the political system. Rousseau takes a critical approach to all three religions: he argues that natural religion leaves people indifferent to worldly well-being and civic responsibilities, that civil religion produces an exclusionary and tyrannical attitude, and that clerical religion separates sovereignty from power, subjecting the individual to contradictory obligations and thus fragmenting the state" (Dent, 1992, p. 118-119). These assessments provide a fundamental framework for understanding Rousseau's conception of God and his approach to the relationship between religion and the political order.

Rousseau, "in conveying his understanding of God and religion, states that he grew up in a family environment dominated by piety and was subsequently educated by a priest who provided religious and moral training. He expresses that the fundamental principles he acquired during this process took a permanent place in his being from childhood. Although he was drawn to Catholicism at a young age due to various emotional and social influences, he emphasizes that he maintained his Christian identity. Rousseau states that, over time, he became sincerely attached to his new religious affiliation due to the influence of habit" (Rousseau, 1992, p. 382) and he recounts this experience to show that faith is a phenomenon shaped by both individual and environmental conditions.

Although Rousseau's understanding of God and religion has been touched upon in various sections of this study, this section will address the topic more systematically. In this context, Rousseau's views on God will be examined, particularly in Book IV of "Emile", "The Creed of the Priest of Savoy" and "New Heloise I", focusing on his understanding of natural religion (Gültekin, 2001, p. 102-103). According to Rousseau, there is no need for the guidance of any religious authority to believe; the great harmony and order in the universe is a guide in itself for humanity, and the guidance of conscience is sufficient. This concept of free faith was subjected to intense criticism by his contemporaries and led to Rousseau's exile from many countries outside England. The main reason for this was that he appeared neither traditionally devout enough to satisfy the clergy, nor secular enough to please the scientific community. In the first book of his work, "Emile", Rousseau grounds his understanding of God with the statement, "Everything is good when it comes from the hand of the Creator; it is corrupted in the hands of man" (Rousseau, 2014, p. 5-8). Similar reflections of this approach can be found in Islamic thought.

In his novel "New Heloise I", Rousseau addresses the problem of faith within a rational framework. The novel's protagonist, Julie, represents a devout woman, but she bases her faith on reason, not prejudice. Her understanding of God is based on the idea of a merciful and just supreme being; therefore, she argues that Wolmar, despite being an atheist, will not suffer divine punishment as a virtuous man. In another part of the novel, Rousseau reflects his own understanding of religion, stating that faith should be grounded in reason and logic, and has one of his characters say, "I believe in the aspects of religion that I can understand" and I respect those that I cannot understand without denying them (Rousseau, 2025, p. 265-271).

Rousseau grounds his understanding of God within a balanced framework that explains the problem of evil. According to him, evil is limited and mild compared to the greater evils that are possible. God, who knows everything beforehand, has created beneficial elements alongside harmful

ones in nature; he has even placed antidotes within poisonous beings to counteract the harm they could cause. Rousseau interprets this order as God teaching his representatives on earth (humans) the responsibility of realizing good by imitating nature (Rousseau, 2023, p. 38-45).

Rousseau's conception of God is fundamentally based on emotion; because he derived this idea directly from nature rather than social tradition, he maintained a distance from society and defended freedom of belief, respecting all faiths. According to him, humans can only comprehend metaphysical matters beyond their control through what they observe; God's wisdom is manifested in nature through simplicity and purposefulness. God has bestowed upon humanity the necessary faculties "reason, conscience, and free will" to enable them to perform the actions he expects of them. Reason makes it possible to recognize good, conscience to love it, and freedom to choose good. These universal blessings are also the foundation of human moral responsibility. According to Rousseau, while there is agreement on the existence and unity of God, disagreements arise regarding his attributes; God appears to have refrained from direct intervention, reflecting his will in the order of nature and the universe (Rousseau, 2025, p. 223-227).

Rousseau, one of the important representatives of deist thought in France, experienced different faiths throughout his life and, partly separating himself from his contemporaries, adopted a deist understanding of faith. In this respect, without completely abandoning Christianity, he turned to a natural religion understanding that interpreted it within a moral framework. Therefore, Rousseau's belief can be considered a deism based on reason and conscience, carrying semi-Christian characteristics (Baçcı, 2002, p. 70).

Rousseau's understanding of religion and God demonstrates his support for natural religion. This approach is a common doctrine shared by many philosophers of the time, including Voltaire and emerged as the most rational, abstract, and gentle interpretation of religion in an era dominated by religious dogmatism and strict spiritualism. According to Rousseau, natural religion is not opposed to other religions, but rather occupies a common intersection with them. Rousseau argues that individuals should be educated according to natural religion from childhood until they reach a mature level of thought; thus, they can freely make their own religious choices in the future. This approach offers both an effective and preventative model of religious education within the framework of the principles of natural religion. In this context, Rousseau neither imposes a rigid doctrine nor suggests rejecting belief. Furthermore, Rousseau rejects directly instilling a specific belief in a child; however, he does not deprive them of metaphysical knowledge either. He advocates for teaching everything that can be grasped by reason, while adopting a cautious approach where reason falls short. The fundamental aim of this approach is not to instill a specific dogma, but to create an independent and consistent personality. In contrast, in *The Social Contract*, Rousseau emphasizes the necessity of a 'state religion' for the maintenance of social order. This religion, dealing with the duties and moral values of individuals towards each other, provides a necessary framework for the continuation of social life. Therefore, in Rousseau, religious education is based on the principle of freedom at the individual level, while at the social level it emerges as a functional necessity for maintaining order (Rousseau, 2014, p. 7-15).

According to Rousseau, nature has endowed humans with various emotions, the strongest of which is the hatred of death. This emotion stems from the absence of any other means of sustaining life; that is, the instinct for self-preservation emerges as one of humanity's most fundamental and intense feelings (Rousseau, 2014, p. 114-117). Furthermore, nature, being guided by the creator, never deceives humans; deception is a characteristic unique to created beings. Humans can deceive both themselves and others; this is a natural human trait and is considered a part of human nature (Rousseau, 2014, p. 223-227).

Rousseau was a writer whose religious identity constantly shifted throughout his life; he was baptized as a Calvinist, later embraced Catholicism, and then returned to Calvinism (Rousseau, 2004,

p. 13). Therefore, he was subjected to accusations of atheism, and the idea that he held religious beliefs was constantly questioned through his writings and ideas. Ultimately, Rousseau, who adopted a deist understanding, was both embraced by atheists and labeled as an atheist. Rousseau argues that children should be taught religious subjects at a very young age; otherwise, waiting until they are old enough to discuss profound topics can lead to children becoming completely alienated from religion. However, he does not agree with the compulsory belief approach based on family ties; he emphasizes that children should not be obligated to adhere to their parents' religious beliefs. Blind faith has no decisive value in terms of religious education; religious education should be conducted within its moral framework and on a conscious basis. It is more consistent to teach religious subjects not through coercive or conditional methods, but through an approach that allows the individual to recognize their need in this area. For religion and belief are essentially realms based on the functioning of the heart, and the individual's will, choice, and inner orientation play a decisive role. In this context, women are of particular importance; since children spend a large part of their time with their mothers in early childhood, the mother's religious attitude and life positively or negatively influence the children's development of faith (Rousseau, 2007, p. 188-192).

Rousseau, in response to criticism from those around him, rejects claims that he distanced himself from nature (the creator). According to him, nature determines its means to achieve its purposes not according to human thought, but according to necessity. In this understanding, nature is conceived as an all-encompassing principle that sees, hears, and knows all creation; understanding and fulfilling their needs (Rousseau, 2007, p. 124-129).

The obligations an individual bears to himself are separate from his responsibilities to the whole of which he is a part. Here, the concept of "the whole" refers to the sovereign entity; for everything created is considered a part that gains meaning within the order of the creator or the sovereign entity (Rousseau, 2004, p. 19-21).

Rousseau's understanding of God and faith is not based on experience, observation, or strict rationalism, but on inner experiences such as emotion, feeling, happiness, and pain. In this respect, Romanticism had a significant influence on Rousseau's thought. However, France at that time was in a state of intense ideological, social, and religious turmoil; church authorities and political structures further deepened this intellectual confusion. Rousseau's statement, "A little confusion gives the soul activity", points to how this political and intellectual uncertainty during the Enlightenment increased the individual's spiritual and intellectual dynamism. This kind of confusion, especially when combined with religious sensitivity, leads the individual to seek new meanings and directions (Karagöz, 2007, p. 81).

According to Rousseau, people believe in religion; however, this belief should be based on a rational and simple understanding of religion, rather than a piety heavily focused on ritual. He places religious rituals behind moral actions and believes that doing good is the most rational form of worship to God. When faced with genuine goodness, a person listens more to the voice of the heart than to formal pronouncements; for this inner inclination, resonating in conscience, is more authentic and binding than formal expressions (Rousseau, 2007, p. 196-201).

In his work *Emile*, Rousseau evaluates life and death through the lens of the limitations of human experience. According to him, humans are not capable of consciously living life in its early stages; in its later stages, they have lost this capacity. The time between these two extremes is mostly spent in sleep, suffering, necessity, and hardship. Therefore, the brevity of life stems not from its short duration, but from the extremely limited time available for meaningful and conscious living. For Rousseau, life gains value not from the length of the period between birth and death, but from how that period is filled (Rousseau, 2014, p. 178-183).

According to Rousseau, people cannot fully comprehend the nature of death; however, an individual who learns to adapt to necessities throughout life without resistance will face the moment of death with serenity. Such a person accepts death without groaning, rebellion, or resistance. This situation, permitted by nature, offers a possibility of tranquility in the face of death's inevitability, even though death is generally a hated phenomenon. According to Rousseau, living a free life and not being excessively attached to human things is the most effective way to learn to die. In this understanding, the ideal life is to achieve a contented, happy, and free existence within the limits permitted by nature (the creator), without disturbing the peace of others (Rousseau, 2014, p. 129-134).

In the concept of general will or sovereign being, arbitrary and coercive laws do not apply to the entire people; for what is decisive is the will, and this will must operate in accordance with the social contract. The will used contrary to the contract means that the sovereign violates its own foundation. This situation leads to the self-annihilation of sovereignty and ultimately produces nothingness, not order (Rousseau, 2004, p. 17-22).

To introduce people into elite circles, to cultivate or educate them, before they are made aware of divine gifts, is not to cultivate them but to corrupt and mislead them. Gift refers to everything the creator gives to creation without expecting anything in return. For example, a person's possession of eyes is not the result of their own effort, but a direct consequence of creation. Similarly, people are not born kings, nobles, rich, or privileged; everyone is born naked, poor, and exposed to the pains and needs of life, and ultimately destined for death. This is the only unchanging and universally applicable reality. Therefore, the adult individual knows what suffering is because they have experienced it firsthand and thus become aware that other beings also suffer (Rousseau, 2007, p. 133-137).

According to the concept of sovereign power, the intention to specifically harm any individual is inconceivable; for the sovereign entity, by its very nature, always exists as what it should be. However, the transformation of the right of sovereignty into a claim to both property and persons leads individuals into a deeper relationship of dependence. In this context, as the scope, possibility, and authority of sovereignty expand, forms of servitude, dependence, and slavery also increase in parallel (Rousseau, 2004, p. 19-25).

In the natural state, there is an unshakeable and true equality among humans by nature; for the differences between individuals are not sufficient for one to enslave another. However, this equality is disrupted over time; social forces that unjustly oppress the weak and add to the strong disrupt the balance of species foreseen by nature. According to many beliefs, the most appropriate feeling a human can harbor towards their own kind is one shaped by compassion and pity, far removed from hatred (Rousseau, 2007, p. 135-140).

The fundamental social contract, instead of eliminating natural equality, provides legal equality by balancing the inequalities that nature might bring about through physical and mental differences between individuals, through morality and law. In this way, even if people are not equal in terms of power or ability, they are equalized through agreement and law. Consequently, social life becomes useful based on a balance where everyone has enough to meet their needs and no individual has more than they need (Rousseau, 2004, p. 22-28).

People can only believe in God after they have gradually developed their thoughts and made sense of abstract concepts. Because immediately after creation, humans cannot perceive or understand such abstract concepts; this ability develops over time. Trying to teach concepts of the soul and religion at a very young age, for example, eight to fifteen years old, can be dangerous; it can force the child to accept religious beliefs without understanding them, rendering them unable to use their abilities and creating a sense of fear. Therefore, religious education should be given in accordance with the individual's level of understanding and maturity; otherwise, the learned beliefs

are both misunderstood and negatively affect the individual's mental and emotional development. Furthermore, understanding and explaining abstract elements is of fundamental importance in comprehending religious concepts. Since Christianity contains mystical and mysterious teachings from beginning to end, it is generally futile to expect the human mind to fully understand them; some thinkers, such as Ibn Sina, have also stated that certain religious teachings cannot be grasped by reason. Rousseau also emphasized that Christianity is a difficult and mysterious religion to understand, arguing that it is necessary to wait for individuals to mature in order to grasp these mysteries. Teaching these concepts at a young age makes both understanding and belief more difficult. In addition, the originality, conciseness, and ambiguity of religious terms indicate that they are based on a creative source. While accepting the mystery of Christianity, Rousseau was at times critical of fatalism (Rousseau, 2007, p. 146-152).

Rousseau, while accepting the mystification of Christianity, was at times critical of fatalism. As Sophie puts it, God is displeased by people's excessive emphasis on material power; using money to break personal agreements, renege on promises, or influence others in this direction is not considered right. People have accepted the covenant they made with God in the realm of spirits, and they believe that this agreement cannot be broken for the sake of material gain (Rousseau, 2007, p. 209-215).

If no contract has been made and decisions have not been reached unanimously, how can the obligation of the minority to comply with the preferences of the majority arise? Where could the right of ten people who do not want a master get to vote on their behalf? Even the rule of majority vote is the result of an agreement based on unanimity at least once, and therefore its legitimacy is built upon this foundation (Rousseau, 2004, p. 14-18). A contract can also exist between the servant and the creator; for example, in the realm of spirits, God asks, "Am I not your Lord?" The "yes" answer given by the servants to the question is an indication of this contract. However, social contracts between people can create problems in terms of freedom and its exercise. A social contract aims at an arrangement where each participant surrenders their life and property in a way that defends the common power, yet still submits to their own will and protects their freedom (Rousseau, 2004, p. 15-18).

Belief in God is necessary for salvation; however, belief is often misunderstood. Misunderstood belief is the root of intolerance and the source of skeptical tendencies that paralyze human judgment. Time cannot be wasted in striving to be worthy of eternal salvation; the salvation mentioned here is, by its nature, the afterlife. Nevertheless, effort must be made in this world to attain this salvation (Rousseau, 2007, p. 147-152).

Acting solely on desires and impulses is a sign of self-reliance, a kind of slavery; while a person thinks they are free, they are actually subject to their own desires (Rousseau, 2004, p. 19-24). Similarly, when a child says they believe in God, they are not considered to have truly believed; they have merely uttered the name of God. People's beliefs are mostly shaped by what they observe and hear from their environment. Therefore, believing in God may remain merely a nominal acceptance; for belief to acquire its true meaning, the content behind the concept must be consciously and supportively filled. It is more appropriate to use the terms necessity or need instead of the concept of obligation in relation to belief; because even in theistic, deistic, or atheistic beliefs, it is possible to encounter such expressions instead of obligation (Rousseau, 2007, p. 148-153).

In the context of the general will, a citizen is obligated to provide all services that the sovereign can provide according to his or her wishes; however, the sovereign cannot unduly oppress anyone, whether naturally or irrationally. As in the law of nature, every event is dependent on a cause, outside of the general will. Our social obligations are binding only because they are based on the principle of reciprocity, and it is possible for us to work for our own benefit while fulfilling these obligations. The truth of the general will requires that each individual consider not only himself but

the whole society; this shows that equality of rights and justice stem from the choices of individuals and human nature. For the general will to be true and valid, it must be universal in both its essence and its object; that is, it must originate from everyone in order to be applicable to everyone. When it is directed towards individual or limited objects, it loses its natural truth; because in this case, it is inevitable to act with personal judgments instead of the general and common will, and thus it becomes impossible to act in accordance with the principle of universal equality (Rousseau, 2004, p. 29-35).

The idea that children who die before reaching adulthood will not be deprived of eternal salvation is expressed in different ways in various religions. In Islam, children under the age of fifteen are considered sinless because they are not held responsible, and it is predicted that they may go to paradise. In the Catholic view, it is argued that all holy children who have never heard the name of God will attain salvation. In this context, even in situations that prevent a person from knowing God, such as childhood or madness, there is a possibility of attaining eternal salvation. According to Rousseau, this difference stems from the fact that the capacity to comprehend the idea of God changes with age; according to him, this capacity develops around the age of fifteen. Rousseau supported these views with his scientific approach in the fields of observation and natural sciences (Rousseau, 2007, p. 148-154).

What is lacking for humans to reach their most perfect state is the disregard and ignorance of the universal will. Difficulties stemming from rulers or kings are inevitable and must be endured; for within the social order, when God is angered, he sends wicked kings, and enduring them is seen as a kind of divine punishment (Rousseau, 2004, p. 71-77).

On the other hand, individuals who do not believe in God due to a lack of knowledge and opportunity are not held accountable; these individuals will not suffer unjust treatment in the afterlife. Accountability will only be demanded from those who have access to knowledge and are in a position to believe in God. In this context, divine justice holds accountable those who knowingly turn away from faith, but does not punish those who do not show faith due to a lack of knowledge or opportunity; thus, true justice is achieved (Rousseau, 2007, p. 148-152).

Those who willingly close their hearts to the truth of God will be punished; this is the requirement of true justice, otherwise injustice would have occurred. The social contract establishes such equality among citizens that all individuals assume the same responsibilities under the same conditions and enjoy the same rights equally. By the very nature of the contract, all actions of sovereignty, that is, the results of the general will, compel and encourage every citizen equally. The sovereign entity recognizes only the nation as a whole, not its parts separately; the act of sovereignty is not an agreement between superior and subordinate, but a legal and equivalent agreement achieved with all organs of society. The usefulness of this agreement stems from its serving a single purpose, the public good, and its continuous existence under the guarantee of the supreme will, that is, the sovereign entity (Rousseau, 2004, p. 30-36).

Attempting to convey divine truth to individuals incapable of grasping it leads to the establishment of false and misleading ideas. Therefore, it is preferable to hold no opinion at all rather than clinging to vulgar, fanciful, or negative judgments about God; it is less of a crime to not know God than to insult Him. Similarly, in social and interpersonal relationships, it is more appropriate to ignore or deny the existence of a person one is estranged from, rather than speaking inappropriately about them; thus, negative effects are minimized (Rousseau, 2007, p. 149-153).

As humanity distanced itself from religion and the concepts, terms, and expressions it brought, it found it difficult to understand the word of the Creator and became disillusioned with religion. As a result, societies using religious language began to experience a narrowing of meaning, difficulty in expression, and conceptual ambiguity. On the other hand, however absolute and sacred the sovereign being may be, everyone can use their possessions and freedom to the extent granted to

them; the sovereign has no right to burden any individual more than another. While recognizing this freedom, the Creator did not impose a burden exceeding the capacity of His creations, but equipped everyone with a test appropriate to their position (Rousseau, 2004, p. 31-36).

Thirty years earlier, Rousseau, a young Calvinist, had left his homeland and, during his time in Turin, had earned the enmity of M. Gaime, the priest of Spirito Santo. Because he could not openly express his religious views, he was constantly ostracized by his surroundings and forced to live under difficult conditions. To survive, Rousseau was forced to change his religion, and while receiving training for the new denomination, he encountered doubts and evils he had never known before. During this process, a poor priest from Savoy helped him escape and became a trusted friend of Rousseau (Rousseau, 2007, p. 148-153).

Individuals never have the right to live their lives entirely according to their own will; they only have the possibility of making choices with limited free will. The fundamental purpose of the social contract is to ensure the protection of the parties. To achieve this purpose, means are necessary; these means cannot be considered separately from certain dangers and losses. The organs given to humans, such as eyes, hands, ears, nose, and feet, are primarily designed to meet their own needs (Rousseau, 2004, p. 33-38).

According to Rousseau, God is a being who needs no judgment, has neither beginning nor end, is entirely intuitive, and sees everything simultaneously. He perceives all space as a point, all time as a moment, and all reality as a single thought; His intervention and power operate spontaneously by his own will. God's goodness is revealed through His love of order; He sustains existence, connects every part to the whole, and demonstrates that everything He does is good. In untouched creations, order and beauty prevail instead of ugliness; even temporary disorder is quickly corrected, which confirms God's goodness and order. A natural consequence of God's goodness is his justice; he gives the rightful due and holds people accountable for everything he gives. Human injustice does not originate from God, but is the product of their own actions. The philosophers' use of moral disorder among people as evidence against God, according to Rousseau, actually strengthens the evidence for God's existence and justice. Human justice involves giving everyone what is rightfully theirs, while God's justice demands accountability for what he has given. However, we cannot possess absolute and definitive knowledge of divine attributes; for it is impossible for us to fully know, see, and understand him (Rousseau, 2007, p. 154-156).

In his work *Emile*, under the heading "The Savoy Priest's Congregation", Rousseau conveys the Savoy Priest's understanding of the universe and God. According to the Priest, our sensations have objective and independent causes; in this respect, the universe unfolds before us in all its clarity. The movement of matter occurs consciously in living beings and according to regular rules in inanimate objects, and this order demonstrates the existence of an intelligence. The harmony of the different parts of the universe proves that this intelligence is powerful and knowledgeable. Rousseau calls this superior intelligence God. Thus, he expresses that everyone, whether a priest, clergyman, or church member, has a belief in God at their core. The Savoy Priest, with the statement "I feel two different principles in myself", emphasizes both the material and spiritual aspects of man. While the body is subject to the laws of matter, senses, and passions, the soul, which rises above it, is free; this soul, not bound to matter, has the capacity to choose moral values. God granted humanity freedom to instill moral responsibility; therefore, evil is also permitted. The soul, separate from matter, continues its existence beyond the body, and the righteous attain happiness after death. Thanks to this free will granted to humans, good or evil can be chosen; the power to choose and reject is entirely in human hands (Rousseau, 2007, p. 150-154).

Man is no longer in a position to judge the danger foreseen by the law; when the supreme power or sovereign being says, "It is fitting for the state that you die" (Rousseau, 2004, p. 33), death is inevitable. This death, predetermined in fate, becomes an accident when it occurs; that is, belief

and faith are transformed into action. The life of such a person is no longer a gift of nature, but a temporary and authoritative bestowal from the supreme being (Rousseau, 2004, p. 33-37).

I was able to gradually expand my thoughts on God by contemplating and examining his attributes through his creations and works. However, the more sublime and great God is, the more limited the human mind's comprehension remains. Our way of knowing God is through his actions, his creations, the laws he has established, his commands and prohibitions; that is, we understand and evaluate God through his works and his will (Rousseau, 2007, p. 149-154).

As the statement, "Adam spoke, Noah spoke; so be it. It was God himself who taught Adam" (Rousseau, 2009, p. 38), suggests, the first humans created, and other humans, knew neither reading nor writing. However, it is evident that they were able to communicate with each other; this indicates the existence of a creator who endowed humans with these abilities during that period. Primitive people generally believed in spirits and worshipped natural forces. Research shows the existence of primitive societies that, although lacking the concept of a soul, possessed a belief in a "Supreme Being" or "One God". In primitive societies, the distinction between body and soul was quickly grasped, leading people towards religion. Initially, witchcraft and supernatural powers were influential in the development of religious consciousness, managing the religious and spiritual processes that developed subconsciously. God, during this period, was generally seen as a symbol of universal force or universal spirit; represented by symbols of nature and animals such as the sun, fire, rain, bull, and eagle (Scognamillo, 2002, p. 20).

According to Rousseau, although people approach God's infinite light through reason, they lose themselves in this brilliance and are forced to abandon what they know about the world. God is not a bodily or physical being; he is an absolute spirit that governs, thinks, knows, and acts upon the universe, but he is not the universe itself. People often strive in vain to grasp his incomprehensible essence. God exists as a living and active essence, like the spirit that governs life; our freedom and will are dependent on his will. The absoluteness and spontaneous activity of God, when compared to the limitations of the human soul bound to the body, highlight the difficulties of trying to understand one's own existence in relation to the divine. According to Rousseau, people experience confusion and an inability to fully comprehend God in the face of the priests' interpretations of creation. Belief in the Creator is only possible to the extent that it can be understood: God has ordered the universe, created everything, and is constantly active. Reason alone is insufficient to understand the nature of the Creator; God is not a material or physical being; he is imperceptible and does not possess human qualities. He is an absolute being active at the foundation and center of everything; creation is entirely subject to his will. In this context, God precedes the object and continues to exist even if the universe ceases to exist; therefore, he is eternal and everlasting (Rousseau, 2007, p. 151-156).

According to Rousseau, the right to pardon a criminal belongs to the sovereign; in a well-governed society, the leniency of punishments stems not from an abundance of pardons, but from a low number of criminals. This approach ensures the effective functioning of social order (Rousseau, 2004, p. 35-38).

On the other hand, it is difficult for humans to comprehend the concepts of God and eternity; no matter how much effort they exert, they cannot fully grasp the essence of existence. However, as humans come to know the creator, they also become aware of their own shortcomings, needs, and weaknesses. Because everything is known by its opposites; by observing our inadequacies, it becomes possible to comprehend the perfect and powerful creator. This awareness is of fundamental importance for the spiritual development and self-understanding process of humans (Rousseau, 2007, p. 153-156).

According to Rousseau, governance reaches its peak and effectiveness when it is in the hands of a single individual; intermediaries such as prophets, elders, or nobles play a significant role in establishing this connection (Rousseau, 2004, p. 69-75).

The guide to human behavior is consciousness, that is, the voice of the heart, mind, conscience, and soul; passions arise from the desires of the ego, the body, or the devil, and encompass areas such as eating, drinking, and sexuality. Consciousness does not deceive; whoever follows its voice listens to the word of the Creator and does not fear straying from the right path. Rousseau emphasizes the guiding role of this consciousness under the guidance of the benevolent; conscience always defends the truth and determines the correct course of action for a person (Rousseau, 2007, p. 152-158).

The authority of the Bible can be assessed in a manner consistent with ancient texts; this approach prevents us from reducing traditions to a fairytale or insignificant level. For these traditions are not fairytales, but fundamental elements that complement and shape our lives. Furthermore, these traditions are as old as the peoples and cultures that passed them down to us, and they hold importance as part of our cultural heritage (Rousseau, 2009, p. 37-43).

3. Rousseau's Assessment of Religious Beliefs

In Rousseau's work, *The Social Contract*, the establishment of social order begins with the imbuing of human beings with spirit by a creative principle; the next step is to give this community movement and will. Things that are beneficial to the order and considered good are, by their very nature, good and beneficial, independent of human approval. All forms of justice originate from God and are rooted in Him; however, if humans could receive justice directly from this supreme source, there would be no need for governments or laws. Undoubtedly, there is a universal understanding of justice derived solely from reason, and this justice can be described as justice from God. However, when the world is considered from the perspective of humans, it is seen that this justice loses its validity without laws of justice and natural sanctions. Contracts and laws are necessary to link rights with duties and to direct justice to its object. The agreed-upon subject, like the will that determines it, has a general character (Rousseau, 2004, p. 35-39).

For goodness to truly exist as goodness, it must not only reside in the depths of our hearts, but also be visible and tangible in our actions. The first and most fundamental reward of justice is obtained through the very practice of goodness. To the extent that moral goodness is in harmony with human nature, a person can think as correctly and clearly as the goodness inherent in their nature. At this point, the concept of the soul, which is emphasized, refers to a realm of meaning that includes abstract dimensions such as spirituality, religion, and belief. A person whose soul is darkened by base passions, who loves no one but themselves, who is insensitive to pain and sorrow; whose eyes do not shed tears, whose heart is hardened, pale, and lifeless, is unhappy and, in this sense, already detached from life. However, no matter how great the number of those who do evil on earth, the number of people who have completely lost their sensitivity, who are so spiritually dead that they are indifferent to anything good and right except their own self-interest, is relatively small. People can only derive pleasure from doing injustice to the extent that they benefit from it; However, apart from such situations, they generally want to protect the innocent. When faced with unjust behavior, feelings of anger and hatred rising from the depths of the heart lead the individual to defend the right. We oppose evil not only because it harms us, but also because we believe it can harm others. Man desires not only his own happiness, but also the happiness of others; he derives pleasure from the happiness of others, as long as it does not harm him. Conversely, witnessing the suffering of the unhappy creates discomfort and unease in the individual (Rousseau, 2007, p. 153-159). For example, consider a thief who robs passersby and clothes the naked poor, or the most ruthless murderer supporting a person who is about to faint. Even if the purpose or intention seems right in such examples, the method followed is wrong. The extent to which doing good and kindness in this way can be considered morally legitimate is a matter of debate.

The Earth's original state was entirely different from its present form, which has been embellished or destroyed by human hands (Rousseau, 2009, p. 42-48). Before human intervention,

nature was harmonious and perfect in every aspect; there were no disturbing sights, sounds, or smells. However, nothing in the universe remains unchanged; everything transforms, deteriorates, and changes over time. Therefore, many thinkers, most notably Rousseau, have questioned and sought answers to this drastic transformation of the universe. The well-being of the virtuous person is found not in external conditions, but in their inner world. Their laughter stems not from evil, but from inner joy. They are at peace both in a crowd and in solitude; instead of taking happiness from others, they give happiness to others. The source of this attitude is the moral orientation, which can be described as the individual's inner voice, and this orientation gains meaning through the connection established with the creator, based on religion and faith.

This process results in a state of happiness and peace in the individual. Humans possess an innate principle, deeply embedded in our hearts, that allows us to evaluate both our own actions and the behavior of others as good or bad; a principle rooted in justice and virtue. This principle, called conscience, did not arise spontaneously; it was bestowed upon humanity by the creator who created the human body (Rousseau, 2007, p. 156-158).

Those who exercise authority, as representatives of the sovereign entity, use the power entrusted to them in its name. However, this authority is not absolute; the sovereign entity can limit, alter, or revoke this permission. For the complete transfer of this power is contrary to the structure of the social whole and the purpose of unity. Therefore, this authority does not create a relationship of dependence; the sovereign will always retains the right of disposal.

According to Rousseau, the concepts of "government" or "supreme authority" refer to the exercise of executive power within the framework of laws, while the terms "sovereign" or "high official" refer to the person or body that performs this governing function (Rousseau, 2004, p. 75-79).

In this context, it is argued that individuals' inclination towards the common good is often linked to their own self-interest. Personal expectations, such as reaching heaven or avoiding hell, encourage turning to the creator through religion, faith, and belief, and serving the common good. Undoubtedly, people ultimately act in their own best interest.

The judgments of conscience do not stem from the inferences of reason, but from a feeling inherent in creation and therefore from the Creator. The moment reason introduces virtue, this inner feeling directs man to love the Creator. Conscience possesses a divine essence; it is immortal and has the quality of a celestial voice. In this respect, it is the most reliable guide for the limited and ignorant human being. It is this immortal voice of conscience that makes it possible to distinguish between good and evil and brings man closer to God. In the absence of the thought of God, man becomes no different from an animal; he is dragged from evil to evil by a lawless and aimless reason, becoming the subject of grave errors and destructive consequences. Therefore, moral order is completed within the framework of divine justice, with the understanding of punishment and reward (Rousseau, 2007, p. 157-162).

Maintaining public order and creating the most suitable structure for the common good requires considering various relationships. Firstly, there is the relationship the whole establishes with itself; this refers to the relationship between the sovereign entity and the state, and operates through intermediary relationships. Secondly, there are the relationships that individuals establish among themselves and with the whole. The relationship of individuals with the whole is regulated through laws established by the sovereign entity. The third type of relationship is the one between man and the law, and in this context, mechanisms of punishment and reward appear to be decisive. These laws are not independent rules in themselves, but rather fundamental principles that provide the enforcement power of all other laws. In this context, the conceptions of heaven and hell, associated with the understanding of what is permissible and forbidden, can be recalled. In addition, there is a fourth type of law that is not written on material tablets. This law, similar to the divine tablets

believed in some religions to have been sent by the creator, is inscribed in the hearts of people. This spiritual law, which constitutes the true constitution of the state, strengthens over time; It revives or replaces other laws when they lose their validity. This principle, which addresses everyone, can be considered a universal spirit (Rousseau, 2004, p. 53-58).

Reasoning alone is insufficient for the capacity to do good; for the attempt to reduce everything to reason can lead to reason justifying even the worst behaviors. Based on this idea, the existence of God is considered necessary. When God is placed at the center of creation, humanity positions itself according to this order, thus distancing itself from unrestrained pursuit of evil passions. This orientation forms the path to wisdom. Belief in God strengthens moral endeavor and supports a higher orientation that transcends the tendencies binding the soul solely to the body and senses (Rousseau, 2007, p. 157-162).

Nature maintained or restored the balance between these elements through its own cycles. In this period, before humanity burned cities, mined, and cut down trees, the natural order remained largely undisturbed (Rousseau, 2009, p. 45-47).

In his address to God, Rousseau expresses his trust in a good and merciful being who is the source of justice and truth. He states that his greatest desire is for his own will to be in harmony with God's will. He expresses that by incorporating his intellect into the order created by God and adapting to it, he surrenders to goodness and thus achieves moral perfection. Rousseau does not believe in absolute justice among people on earth; because power, opportunity, and conditions are not distributed equally to everyone. Therefore, what he asks of God is not perfection, but to be warned when he falls into a dangerous deviation and to be guided back to the right path. This attitude coincides with the general approach of believers. Humans do not consider themselves infallible; On the contrary, with the understanding that "no one is without fault", one seeks divine guidance to protect oneself from the influence of the ego and wrong inclinations. Therefore, the actions of people in this world and the phenomena observed in creation may not reflect absolute reality. The true reality is God, the source of truth, and everything is in his hands. However, it is important for people to exercise free will and make choices; therefore, they are responsible for their actions. Every action, good or bad, will result in punishment or reward. The fundamental lesson to be drawn from this is the understanding of natural religion: The task of creation is to live through the test they are subject to in this world and to attain moral perfection in this process. Otherwise, the causes and consequences of actions often remain unclear and mysterious to humans. Due to the diversity among different sects, religions, and guides, reaching absolute and single truth often seems impossible. At this point, reason intervenes as the most important guide in a person's approach to truth (Rousseau, 2007, p. 157-163).

Laws are the concrete actions of the general will; for laws are the recorded forms of will and the written counterparts of divine will in the book of destiny. Law encompasses both individual will and universal matters. Time and governance regulated by laws serve only the public good and are important in this context. At the heart of laws lies a partnership established among citizens; this partnership is essentially a partnership of will. While the general will is always the correct guide, the understanding that guides it may not always be clear and infallible (Rousseau, 2004, p. 36-42).

Furthermore, prophets are seen as commissioned individuals who receive and convey the Creator's message. They transmit the divine message to humanity; miracles enable people to worship God with pure and innocent hearts and fulfill their duty to sanctify this worship (Rousseau, 2007, p. 158-164).

Regardless of how religion and belief are expressed, the language used to convey these messages plays a critical role. Religion requires an effective language and superior intellect to be explained, clarified, and spread; this intellect must be capable of influencing people in the right way. The intellect that undertakes the task of legislating for humanity and establishing social rules is one

that can fully observe human passions, does not imitate them, is not directly related to our nature but knows it deeply, and is independent and fortunate. This superior and virtuous person considers both their own happiness and the happiness of others (Rousseau, 2004, p. 38-43).

Researching the knowledge of the earliest times, examining, comparing, and questioning the missions, revelations, and inspirations, the monuments of faith throughout the world, and their reasons, times, and places, requires a vast scientific background. Today, this background is often lacking, making it difficult to fully conduct and understand such studies. However, the teachings of God, by their sacred nature, offer us principles that allow us to recognize a religion, morality, and divine essence; belief in and adherence to natural religion is achieved through this means (Rousseau, 2007, p. 161-164).

The way Prophet Muhammad conveyed the Quran a voice that expresses much with few words, affects the ear before the heart, and is expressed with constant emphasis and enthusiasm creates a profound impact on the listener. Two points are noteworthy here: Firstly, harmony; the harmony of words and expression across languages gives them value and meaning. Secondly, the relationship that language establishes with the heart and ear; the manner of speaking, tone of voice, and emphasis ensure that the words are pleasing to the ear and satisfy the listener's heart and mind, thus strengthening the meaning and impact of the sentence (Rousseau, 2009, p. 53-58).

Two important points need to be highlighted here. Firstly, harmony; the harmony of words and expression across different languages strengthens the value and meaning of the message. Secondly, the relationship of language to the heart and ear; the manner of speaking, tone of voice, and emphasis increase the impact of the expression by making the words pleasing to the ear and satisfying the listener's heart and mind. The clarity, comprehensibility, and distinctness of beliefs facilitate their understanding through reason; because faith is strengthened only through reason, and the best religion is the clearest one. Religious concepts should be explained not only through reason but also through various human elements such as soul, heart, and body. There are three main religions in Europe; this means the existence of three divine inspirations and sacred books to convey them. Although these sacred books are written in languages unknown to modern peoples, it is reasonable to assume that they are of divine origin and not human creation. Thus, the influence of a divine power is felt in the sacred texts (Rousseau, 2007, p. 161-166).

Power and will cannot coexist; sovereignty can only be considered as a common whole. In a mathematical analogy, the numerator and denominator influence each other regardless of their nature; we can consider this as the common denominator (Rousseau, 2004, p. 58-61). The legislator recognizes certain rights; however, the people cannot relinquish their inalienable rights arising from the fundamental contract. Because only the general will can bind individuals, and it is impossible to definitively determine the conformity of a particular will to the general will without submitting it to the free vote of the people (Rousseau, 2004, p. 40-46).

The character, traditions, and interests of a people have a decisive influence on their language; identifying this influence with concrete examples could be the subject of a philosophical investigation (Rousseau, 2009, p. 53-58).

Furthermore, sovereignty consists of the implementation of the general will, and therefore the will can never be transferred; sovereignty can only be represented by its own collective existence. While power is transferable, the will is not (Rousseau, 2004, p. 49-51).

From this perspective, we can observe the characteristics of a being that possesses a universal (holistic) will and is the sole sovereign power. Therefore, it is believed that all religions are good, provided they worship God in the manner he deserves. The fundamental condition of worship is sincere belief; worship performed with sincere intention, regardless of its form, is not rejected by God.

Rousseau lived a life of submission to the church within the framework of Christianity, diligently performing his religious duties, but was excommunicated and socially ostracized on certain occasions. Upon returning to the church and resuming worship, he performed his prayers carefully to prevent his conscience from troubled. His previously light prayers gradually allowed him to learn from his mistakes and perform worship with a deeper sense of sanctification and sublimity. Just as the value of what is lost is only understood when it is lost, Rousseau grasped the meaning and importance of worship more intensely. During this process, he meticulously followed religious ceremonies, did not disregard words and rituals, complied with the church's regulations, and showed sincere devotion to God, disregarding his own reason. This example shows that the need for firm and faithful belief increased significantly in Rousseau during this period. "I will never shirk my high duties toward God and will never say a word that he does not deserve". Avoiding actions such as blaspheming against divine justice or lying against the Holy Spirit can be defined as religious devotion and loyalty (Rousseau, 2007, p. 165-169).

Furthermore, private will may, in some cases, reconcile with the general will; however, this reconciliation cannot last forever. Because while private will naturally tends to fulfill its own choices, the general will tends to act equally and justly. There is always a supreme will that sees, understands, and responds to all creation (Rousseau, 2004, p. 26-28).

Rousseau had long desired to become a Catholic priest, but he stated that he eventually lost that hope. According to him, a good priest is a protector of goodness and virtue, just as a just judge protects justice. Rousseau's desire to become a priest stemmed primarily from his intention to establish a church and serve people. If he had a monastery, he would have been happy to serve a few good people; his aim was not to enrich them, but to share their troubles and alleviate their suffering. Even if there were Protestants around him or in his church, he stated that he would not discriminate among believers, in accordance with the principles of philanthropy and mutual aid required by Christianity (Rousseau, 2007, p. 165-170).

Sovereignty is inalienable and indivisible; because the will is the general will of the entire people. The sovereign entity can be likened to an indivisible middle term, symbolizing the attainment of the one and only supreme creator. The foremost form of government is the system where the ruler is a single person (Rousseau, 2004, p. 27-29).

In his Letter to D'Alembert, Rousseau summarizes his understanding of education as follows: Its primary aim is to teach children beauty and love, to develop their natural inclinations without leading them astray, and to ensure that they find happiness within themselves, even if they become wealthy in the future. Pleasure is the art of discerning subtleties in simple things. What is emphasized here is a natural love connected to the creator and nature. Furthermore, appreciating and loving all forms of created art is seen as a fundamental element of the spiritual love and pleasure desired by the soul. The sovereign entity may initially entrust the task of governance to the entire people or a large part of the people; in this case, the will of all people is effective. Alternatively, governance can be delegated to a small number of individuals or to the authority of a single ruler; all other officials derive their authority from him. Both good and evil exist in the world, but people must choose the good using their free will. According to Rousseau, our essential assets in choosing what suits us among the good things in the world are time and freedom. He also emphasizes that health is the most important element in preserving the enjoyment and value of life; without a healthy life, the taste and meaning of good things are incomplete. This shows the central importance of health in our beliefs and lives (Rousseau, 2007, p. 172-175).

Machiavelli, in *Discorsi Sopra*, expresses this view: No extraordinary legislator in any country can enforce his law without appealing to God; for to make the law acceptable to the people requires the wisdom of God and the authority of the immortals. A wise person may possess much

useful knowledge, but presenting this knowledge in a way that convinces others requires a separate skill (Rousseau, 2004, p. 42).

Citizens should act with determination and patience in their form of government, and carry in their hearts the exemplary words of virtuous rulers: “I would rather choose comfortable slavery than dangerous freedom.” If it were a people created by the gods, it would embrace a democratic government; however, a perfect model of government is not always convenient for humans (Rousseau, 2004, p. 65-70).

4. Types of Beliefs and Concepts of God in Society According to Rousseau

Spending today for an uncertain future can be illustrated with examples like children realizing this through the delay of death. Children, by recognizing death, learn not to fear it despite the hardships they experience. Being compassionate is one of the fundamental duties inherent in human nature; the essence of being human is to remain compassionate. The Creator desires people whose hearts are full of peace and whose smiles are never absent. People hold the order of their existence in their hands throughout their lives; God does not call them to Him before their time to enjoy life. Thus, they are enabled to experience happiness and life. Religion is not limited solely to the laws of the state to which one belongs; changing a nation’s religion is usually achieved through coercion, and the priests of the new religion gain authority in this area. Historically, for example, the Romans made paganism a single, widespread religion by spreading similar gods and forms of worship to almost the entire population. Gods fight for people, not people for gods; thus, religious regulations become effective in society (Rousseau, 2004, p. 122-127).

We are situated at the intersection of nature and humanity, and while we strive to understand both, we can neither fully serve nature nor humanity. Nothing happens without a cause; every event has a reason, and behind that reason lies a higher cause that brings it into existence. This supreme cause is called the creator, the sovereign being, or the supreme power. In the natural order, there is no discrimination among people; everyone has equal rights, and common abilities come from nature. Therefore, those trained for the natural order are infallible. Even if students are taught different fields such as the sword, the church, or the office, with the right education, a person is infallible. The concept of “church” here encompasses elements such as the priest, religion, faith, or the supreme being; what is important is that these teachings are given within the framework of the natural order and the principle of righteousness (Rousseau, 2007, p. 23-28).

Jesus Christ, under specific conditions, came to earth and established a religious kingdom. This undertaking separated the religious system from the political system, altering the state’s position as the sole power, and became one of the fundamental causes of the persistent internal divisions within Christian societies. Christianity spread as a spiritual force profoundly influencing social and cultural life; religious and state affairs began to influence each other. However, sacred tradition maintained its independence from the sovereign entity, or became independent when necessary, and did not establish a mandatory relationship with the state. In contrast, the political views of Prophet Muhammad were sound and comprehensive. The government he established maintained its form and provided unity and stability during the caliphate periods that followed him; therefore, his administration was considered a good and functional example of government (Rousseau, 2004, p. 123-128).

People try to take various measures to prevent death; however, inevitably, every living being will die one day. Efforts to prevent death ultimately lead to misunderstandings and illusions. What is important is not preventing death, but fully experiencing life. To live does not only mean to breathe; to live is to consciously and actively use the organs and abilities that give us the feeling of life. Death is inevitable for every living being and cannot be attributed to a specific cause; therefore, it is impossible to avoid it. To live requires the functional use of the organs and abilities given to us. When these organs cease to function, life also ends (Rousseau, 2007, p. 25-29).

If there were no communication among citizens, a decision reached through discussion by a sufficiently informed public would reflect the general will thanks to the accumulation of minor differences resulting in a large majority, ultimately leading to a correct decision. The common ground reached in this process can be understood as a manifestation of the general will; the manifestation of the supreme will is seen in the general will. On the other hand, the differing opinions and private wills of individuals can lead to differences in interest. If the general will does not function effectively, these differences can escalate into conflicts between people (Rousseau, 2004, p. 27-33). The idea that "it is better to have nothing than to have something incompletely" (Rousseau, 2007, p. 175) is incorrect. Even if we cannot obtain something completely, it is essential to do our best and contribute to the extent we have. A person should strive according to their capacity and means.

Civilized people are born and live, but often die like slaves; placed in a cradle at birth, in a coffin at death. Interventions to shape the heads of newborn babies disregard the natural and perfect form of God's creations. The Creator has created beings in the most beautiful form possible; nevertheless, people, with their aesthetic sensibilities, tend to dislike and alter the Creator's work. A similar situation is observed today (Rousseau, 2007, p. 29-34).

Historically, English kings viewed themselves as leaders of the church; the church became a sovereign power, not a legislator. Religion can be divided into two dimensions: social and individual. The individual dimension is a religion without temples, altars, or ceremonies, limited only to heartfelt worship and high moral duties; this represents the pure and unadulterated religion inspired by the Bible, true theism, and God's unadulterated law. The social dimension, on the other hand, is specific to a particular nation; it has its own dogmas, ceremonies, and legal regulations. Nations that do not accept this religion are seen as infidels or barbarians (Rousseau, 2004, p. 126-128).

Human destiny has been shaped by suffering throughout history. Life begins with tears at birth; throughout life, one encounters various hardships. The world is not a place of perpetual comfort; the saying, "He who seeks comfort in this world is a fool", expresses this truth. This life exists not for recompense, but for testing; and the test is not ease, but difficulty. Man does not destroy himself in vain; the main factor creating despair is spiritual suffering (Rousseau, 2007, p. 29-35). While physical illnesses and hardships are relatively insignificant, spiritual deficiencies and errors are the source of true suffering.

For the general will to fully manifest itself, it is important for every citizen to express their own thoughts. The principle introduced by the great Lycurgus is based on this understanding: original conclusions that nourish the social will are drawn from different individual thoughts (Rousseau, 2004, p. 28-34). It is impossible to know true happiness or unhappiness; the source of misfortune is the disproportion between our desires and our power. Human needs and desires are excessive; we need many things we can imagine, but our power is insufficient to satisfy most of them.

According to Rousseau, dreams that guide and incite people are extremely dangerous; because there is no selectivity in the world of imagination, and when people imagine, they produce desires and wants without limit. To achieve happiness, one must keep one's own existence under control, using one's will and freedom to the extent of one's power; however, he noted that this is not always within one's control. Furthermore, people become dependent on many things around them due to the influence of their environment and time; these dependencies become the source of unrest and problems over time, because personal and petty desires can negatively affect the social order. The solution to these problems lies in subordinating the personal will to the general will. Rousseau emphasizes that the laws of nations, the laws of nature, or the laws of creation are so solid that no human power can break them (Rousseau, 2007, p. 54-57). Neglecting one's most sacred duties leads to paying for one's mistakes with prolonged tears and never finding solace in the heart. In contrast, a natural progression is possible in the heart; this progression can be considered a development that

provides spiritual satisfaction. It is a supreme and universal being that makes this spiritual progress possible (Rousseau, 2007, p. 31-37).

The consistent and clear expression of the general will is vital to prevent the public from being misled. The effective governance of a society depends on its size or scope being proportionate to the ruler's ability. Acquiring something may be easier than governing it; a person can move the world with a single finger if they find a lever of the desired size, but to carry the world, their shoulders must be as strong as 'Hercules' (Rousseau, 2004, p. 69-75).

Similarly, belonging to a belief is much easier than living that belief. While it's possible to join a belief with just a word, "yes," carrying it and applying it in one's life is not so simple. Human needs are endless; first they want the walking stick in their hand, then the watch on their wrist, then the flying bird or the star in the sky. Since it's impossible to completely satisfy people, only a creator can be a being capable of meeting all human needs (Rousseau, 2007, p. 55-60).

Conclusion

Religion has been an integral part of human life throughout history and has profoundly influenced human thought and behavior. From the perspective of the philosophy of religion, humanity has never lived without belief throughout history; even in its simplest form, it has continued to believe in existence or non-existence. Humans have tried to solve the problems they might encounter within the framework of the religion they believe in, using rational and religious approaches suitable to their own thought structure, and in this process, they have sought answers to the problem of God by developing new concepts in their intellectual world. In this context, humanity has developed various understandings of God and has produced answers to the criticisms of Rousseau's understanding of God by atheism. Rousseau is one of the important representatives of this effort.

Deism, based on the ideas of Aristotle, stands out as a semi-religious, semi-philosophical mode of thought. In this understanding, God is positioned as a "mover" who creates the universe but does not intervene; after creation, he leaves the universe to its own devices. Rousseau was influenced by this view, but during the 18th-century Enlightenment, he critically approached the efforts to elevate humanity and liberate it from the oppression of the church solely through reason. In his thought, while reason is important, human happiness is shaped not only by reason but also by emotion and naturalness. This understanding reveals the transition between the Enlightenment and Romanticism and the importance given to the human soul (Tüzer, 2009, p. 224).

Rousseau's understanding of religion was nourished by both deistic thought and arguments from natural religion. According to him, when approaching God, one should do so without needing an intermediary, through the naturalness and emotionality within one's own inner world. Naturalness permeated his entire intellectual life and laid the foundations that would inspire the Romantic movement. Rousseau opposed understandings that glorified reason alone, placing emotion at the center, but not entirely neglecting reason. His aim was to prevent the negative consequences that a self-serving and purely rational approach could lead to (Cevizci, 2006, p. 101).

Rousseau's religion is not dogmatic; it is based on ethics, practice, and emotion. According to him, true religion resides not in the educated mind, but in the heart of the ordinary person with a pure conscience and selfless understanding. The concept of "nature" is defined as a universality intertwined with simplicity and sincerity, as opposed to artificiality. Therefore, Rousseau advocates for a religion in which the poor can find solace within themselves, in contrast to atheism, which is seen as a luxury for the rich, and criticizes church dogmas. According to him, religion should be based on emotion, not intellect, and embraced with a sincere understanding and few rules (Cevizci, 2006, p. 101).

Rousseau, particularly in his work *Emile*, expresses his understanding of God as follows: There is a living and active essence that governs the universe, thinks and creates everything; this God is an absolute being, spontaneously active, feels, thinks, and wills. Human freedom and will depend on his will; we are free because he wills. Rousseau's approach emphasizes the inherent goodness of humanity and the ethical, practical, and emotional essence of natural religion (Rousseau, 2014, p. 188-194).

In conclusion, Rousseau brought a radical perspective to 18th-century intellectual life, centering on emotion and naturalness. His understanding of natural religion suggested that humans should establish a direct relationship with God within their inner world, paving the way for the development of both Enlightenment and Romantic thought. Unlike most of his contemporaries, Rousseau's understanding of religion and God advocated a balanced approach between reason and emotion, emphasizing the spiritual and moral development of the individual.

Modernliğin Eşiğinde Rousseau'nun Tanrı Kavramı

Giriş

Aydınlanma Çağı olarak geniş çapta kabul edilen on sekizinci yüzyıl, insan aklının yaşam ve felsefe için birincil rehber olarak yükseltilmesiyle karakterize edilen derin bir entelektüel değişime işaret etti. Dönemin ana akım deist düşüncesi, katı rasyonalizm yoluyla Tanrı'yı doğadan ve toplumdan büyük ölçüde izole etmeye çalışırken, Jean-Jacques Rousseau farklı ve hayati bir karşı bakış açısı sundu. Rousseau, inancı soğuk entelektüalizme indirgemek yerine, duygu ve vicdanı akılla benzersiz bir şekilde bütünleştirerek, zamanının geleneksel dini ortodoks görüşlerine meydan okudu ve Romantizme geçiş için temel taşları döşedi.

Bu entelektüel gerilimler üzerine kurulu bu çalışma, Rousseau'nun rasyonel eleştiri ve manevi sezgi arasındaki hassas kesişim noktasında nasıl yol aldığını inceliyor. Toplumsal Sözleşme ve Emile gibi temel eserlerini inceleyerek, doğal dinin, bireysel özgürlüğün ve ahlaki vicdanın birleştiği karmaşık bir çerçeve ortaya çıkarıyoruz. Sonuç olarak, bu araştırma, Rousseau'nun eşsiz teolojisinin sadece çağdaşlarının dogmalarına meydan okumakla kalmayıp, aynı zamanda inanç, insan eylemi ve sosyopolitik düzen arasındaki kalıcı ilişkiyi nasıl yeniden tanımladığını da aydınlatmaktadır.

1. Din Felsefesi Perspektifinden Tanrı ve İnanç

Hume'un "görevler" olarak adlandırdığı özgürlük, insanlık ve insan haklarından vazgeçmek kölelik olarak kabul edilir. Her şeyden vazgeçen birinin çektiği zarar telafi edilemez. Böyle bir vazgeçme insan doğasıyla bağdaşmaz ve bireyin seçim özgürlüğünü ve eylemlerindeki özne eylemliliğini ortadan kaldırır (Rousseau, 2

İnsan olmanın doğası incelendiğinde, bireyin mutlak anlamda özgür olmadığı; her zaman bir şeye bağımlı olduğu görülür. Bir kişi Tanrı'ya ibadet etmese bile, egosuna, arzularına veya çeşitli otoritelere (patronlar, krallar, güçlü kişiler vb.) bağımlı hale gelir. Bu durum, özgürlüğün etkili bir şekilde sınırlandırıldığını göstermektedir. İslam düşüncesine göre, bir insan için en kapsamlı özgürlük ancak Tanrı'ya ibadet yoluyla mümkündür. Tek ve mutlak bir varlığa yönelmeyen bir kişi, Şeytan ve egonun etkisi altında, geçici arzuları ve yanlış değerleri mutlaklaştırır ve kendisi için yanlış otoriteler yaratır. Bu bağlamda, ibadet ortadan kalkmaz; sadece yön değişir.

Dünyada iyilik ve kötülük karşılıksız kalmaz; her eylemin olumlu veya olumsuz bir sonucu vardır ve bu sonuçlar doğal bir nedensellik içinde ortaya çıkar. Bu bağlamda, kötü davranışın sonuçları doğal bir sonuç olarak değerlendirilmelidir. İnsanlar, bilinç gelişimlerini yönlendiren doğuştan gelen bir ahlaki ilkeye sahiptir. Bu ilke bireyden alınamaz; adalet duygusu insan vicdanına içsel olarak yerleşmiştir. Doğa kanunu toplumsal uzlaşmadan bağımsız olarak ele alındığında, insan toplumundaki eylemlerin rastgele değil, anlamlı ve bağlayıcı bir düzen içinde gerçekleştiği açıkça ortaya çıkar (Rousseau, 2007, s. 65-72).

İnsan doğası, doğanın ve nihayetinde yüce bir varlığın ürünüdür; bu nedenle, insan ömrünün uzunluğu bilinemez, uzatılamaz veya kısaltılamaz. Buna karşılık, devlet ve benzeri siyasi, sosyal veya kültürel yapılar insan yapımıdır. İnsanlar bireysel yaşam sürelerine müdahale edemezken, bu kurumların sürekliliğini rasyonel ve adil düzenlemelerle uzatabilir veya kısaltabilirler. Bu açıdan bakıldığında, insanlar kendi varoluşlarının değil, yarattıkları toplumsal yapıların kaderinin belirleyicileridir (Rousseau, 2004, s. 84-89).

“Akıl dinî inançların geçerliliğinde rol oynayıp oynamadığı ve eğer oynuyorsa bu rolün niteliğinin ne olduğu, din felsefesinin temel epistemolojik sorunlarından biridir. Çağdaş din felsefesinde bu soruya verilen cevaplar üç ana yaklaşıma ayrılır: katı rasyonalizm, fideizm ve eleştirel rasyonalizm. Michael Peterson ve diğer bazı din felsefecileri bu ayrımı bu şekilde sınıflandırırken, Hilmi Ziya Ülken benzer bir sınıflandırmayı kömür madencisinin inancı, dogmatik aklın inancı ve eleştirel aklın inancı kavramlarıyla ifade eder” (Yaran, 2000, s. 75). Bu yaklaşımda, inançlar ve bunların edinilme kaynakları kısmen sınıflandırılır. Rousseau'ya atfedilen görüşe göre, insanlarda inanç alışkanlığını aşılamanın yolu, ibadet ve duayı sürekli bir uygulama haline getirmektir. Ancak burada belirleyici olan dışsal tekrar değil, bireyin içsel yönelimidir. Bu nedenle, inancın ölçütü bedensel alışkanlıklardan ziyade kalbin alışkanlığıdır. Bir bireyin ibadet ve dua uğruna kişisel ihtiyaçlarından bazılarını feda edebilme yeteneği, inancın içselleştirildiğini gösterir. İnanca olan sevgiyi beslemede etkili bir diğer unsur ise paylaşma pratiğidir; bir birey verdiği şey için anlamlı bir karşılık aldığını hissettiğinde, inanca karşı olumlu bir tutum geliştirir. Böylece inanç, beklenti ve anlam ilişkisi içinde süreklilik kazanan bir alışkanlık haline gelir (Rousseau, 2007, s. 68-73).

Egemen ve mutlak varoluş anlayışına göre, irade sürekli; bir şey "istiyorum" diye ilan edildiğinde, aksi belirtilmedikçe geçerliliğini korur. Bu bağlamda, ilahi irade, varoluşu doğrudan belirleyen bir niteliğe sahiptir: “Ol” denilen şey olur; yasak veya izin verilebilir olarak belirlenen şeyler bu kararname aracılığıyla anlam kazanır. İlahi emrin belirleyici doğası, normatif düzenin temelini oluşturur ve bu düzenin dışında alternatif bir belirleme yoktur. Bu anlayış, ilahi iradenin mutlaklığı ve değişmezliği ilkesine dayanmaktadır (Rousseau, 2004, s. 84-88).

Alexander, erdemi hayatının merkezine yerleştiren ve bu değere derin bir bağlılık gösteren bir anlayışa sahipti. Bu bağlılık, erdeme yönelmiş asil ruhunun doğasıyla açıklanmaktadır. Bu bağlamda, erdem dini bir kavramdan ziyade ahlaki bir nitelik olarak kabul edilir; bireyin tutum ve davranışları, toplum tarafından iyi veya kötü kriterler çerçevesinde erdemli veya erdemsiz olarak nitelendirilir. Bu nedenle, Alexander'ın erdeme atfettiği önem, ahlaki ideallerin insan karakterini şekillendirmedeki belirleyici rolünü ortaya koymaktadır (Rousseau, 2007, s. 73-77).

Burada kullanılan "Alexander" terimi, Rousseau'nun Emile veya Çocukların Eğitimi adlı eserinde bu şekilde geçmektedir. Ancak, "bu Alexander kimdir?" diye sordüğümüzde, Jean Jacques, yine Emile başlıklı bir başka eserinde, "Bahsedilen kişi Büyük İskender'dir" diyerek durumu açıklığa kavuşturmuştur (Rousseau, 2014, s. 728-735).

Bu anlayışta, birey kendini ve tüm gücünü genel iradenin yüce yönetimine teslim eder; her üye bütünün bölünmez bir parçası olarak kabul edilir (Rousseau, 2004, s. 15-19). Çünkü insan, yaratılmış bir varlık olarak, mülkiyetin sahibi değil, yalnızca egemen varlığa ait olanın koruyucusudur. Egemen güç, varlığını bireylerin birliğine borçludur ve bireysel iradeleri bütüne uygun olarak yönlendiren evrensel ve bağlayıcı bir otorite olarak ortaya çıkar. Genel irade tarafından yönetilen bu yapıya egemenlik denir (Rousseau, 2004, s. 28-33).

İnsan hafızasının ve uyum yeteneğinin amacı, yüzeysel bilginin kalıcı olarak içselleştirilmesi değil, bireyin yararına ve mutluluğuna hizmet eden düşüncelerin içselleştirilmesidir; böylece insan, hayatını kendi yeteneklerine göre yönetebilir (Rousseau, 2007, s. 73-77). Egemen varlığın sınırlı olduğu fikri, doğasından değil, insanın zayıflığından, ahlaki kusurlarından ve sınırlı bakış açısından

kaynaklanır. Ancak egemen varlık özünde sınırsızdır; insan, kendi sınırlamalarını evrensele yansıtarak bu sınırsızlığı daraltılmış bir biçimde kavrar (Rousseau, 2004, s. 84-88).

Bir çocuğun, daha önce dış dünyayla hiç karşılaşmamışken, evden tek başına ilk ayrılış deneyimi, bireyin bilinmeyenle yüzleşmesini simgeleyen anlamlı bir örnek sunar. Baba, her isteğini yerine getirmeyerek çocuğa yavaş yavaş özgürlük verir; çocuk da bunun sonucunda dışarıdaki bilgisizlik ve yalnızlık nedeniyle kaygı yaşar. Ancak bu deneyim, yalnızlık algısının metafizik bir güvenlik duygusuyla dengelenmesine yol açar. Çevreden duyulan “Tanrı ona yardım etsin” ifadesi, çocuğun zihninde, onu gözetleyen, koruyan ve ihtiyaçlarını karşılayan ilahi bir varlık fikrini pekiştirir. Bu anlatı, insanların belirsizlik karşısında ilahi destek fikri aracılığıyla psikolojik güvenlik geliştirdiğini gösterir (Rousseau, 2007, s. 84-89).

Özünde manevi bir din olan Hristiyanlık, ahiret hayatıyla ilgilenir ve dünyevi kurumlar öncelik sıralamasında ikinci plandadır. Devletin varlığı veya yokluğu, Tanrı'nın gücü karşısında belirleyici değildir; toplumun barışı ve düzeni, vatandaşların iyi Hristiyanlar olmasına bağlıdır. Tanrı, kullarından saygı ister; aksi takdirde, karşılaşılan zorluklar ilahi bir uyarı veya sınav olarak kabul edilebilir. Kaderi kabul etmek, bireyin cennete ulaşmasının yollarından biridir ve Yüce Tanrı her zaman kullarının ihtiyaçlarını en iyi bilen konumdadır (Rousseau, 2004, s. 128-132).

“Köydeki Bay Lambaercier’in pansiyonunda kalırken, yeğenim Bernard’ın göreceli zenginliği ve miras hakları dikkat çekiciydi; ben ise babamdan uzaklaşmış ve yetimdim. Bernard özellikle geceleri çok korkardı ve ben de onunla bu konuda alay ederdim. Bir gün, cesaretimi sınamak için, Bay Lambaercier karanlık bir sonbahar akşamında bana tapınağın anahtarını verdi ve orada bırakılan kutsal kitabı almamı söyledi; gururumu okşayacak sözlerle geri dönmemem konusunda beni uyardı. Işıksız bir şekilde tapınağa gittim ve çatıda yankılanan seslerden korktum, ama cesaretimi topladım, kapıdan geçtim, kiliseye girdim ve kutsal kitabı aldım” (Rousseau, 2004, s. 128-129). Lambaercier’in anısı, Rousseau’nun Hristiyanlık, kilise ve kutsal kitapla belirli bir etkileşim içinde olduğunu gösteriyor; Tamamen bu inanca bağlı olduğunu söylemek mümkün olmasa da, ondan kopuk da değildi. Kilise otoritesinin güçlü olduğu bir dönemde yaşaması bu etkileşimi açıklıyor. Ancak Rousseau’nun “Hristiyan cumhuriyeti” kavramı çelişkili bir ifadedir; çünkü Hristiyanlık köleliği ve sadakati vaaz eder ve tiranlığa elverişli bir dini iklim yaratır. Saf Hristiyanlar bu durumun farkındadır ve bunu doğal olarak kabul ederler. Devlet için her vatandaşın kendine ait bir dini inancı olması önemlidir; böylece sosyal görevler üstlenilir ve bireyler egemen varlığa karşı sorumluluklarını yerine getirirler. Bu inançlar, dini dogmaların ötesinde, birleştirici bir rol oynar ve sosyal uzlaşmayı destekler (Rousseau, 2004, s. 129-135).

Doğanın manzarası esasen insanın iç dünyasında canlanır ve şekillenir; insanlar gördüklerine anlam yüklerler, ancak bu manzaraların bir araya geldiği bütünsel uyumu çoğu zaman algılayamazlar. Bütünleşik bir izlenim oluşturmak için, bireyin deneyimi, duyguları, vicdanı, kalbi ve bilinci gibi içsel yetenekler gereklidir. Yaratıcının varlığı, bu güzelliklerin insan bilincine ulaşmasını sağlar; tıpkı gece ve gündüzün düzeni gibi, doğanın estetiği de bu “el” aracılığıyla insanlara aktarılır. Böylece, doğanın manzarası sadece dışsal bir gözlem değil, içsel deneyim ve bilinçle bütünleşmiş bir deneyim haline gelir (Rousseau, 2007, s. 103-107).

Egemen varlık, bireyleri inanmaya zorlayamaz; ancak, inanmayanları devlet sınırlarının dışına iterek sosyal ve siyasi hayattan dışlayabilir. Toplumun dini kuralları açıkça tanımlanmalı, sınırlandırılmalı ve yoruma yer bırakmamalıdır. Bu bağlamda, insanlar arasında Tanrı'nın cezalandırıcı yönüne karşı öfke veya nefret de gözlemlenebilir (Rousseau, 2004, s. 127-132).

2. Jean Jacques Rousseau'nun Tanrı Anlayışı

Rousseau, dini anlayışları üç türe ayırır: birincisi, yüce bir Tanrı'ya ve ebedi ahlaki yükümlülüklerle inanmakla sınırlı olan doğal din; ikincisi, belirli bir ülkeye özgü ve kendi tanrılarını ve azizlerini içeren sivil din; ve üçüncüsü, siyasi sistemden ayrı bir teolojik yapıya dayanan ve 'din

adamı dini' olarak adlandırdığı din. Rousseau, her üç dine de eleştirel bir yaklaşım sergiler: doğal dinin insanları dünyevi refaha ve yurttaşlık sorumluluklarına karşı kayıtsız bıraktığını, sivil dinin dışlayıcı ve tiran bir tutum ürettiğini ve din adamı dininin egemenliği iktidardan ayırarak bireyi çelişkili yükümlülöklere tabi kıldığını ve böylece devleti parçaladığını savunur (Dent, 1992, s. 118-119). Bu değerdendirmeler, Rousseau'nun Tanrı anlayışını ve din ile siyasi düzen arasındaki ilişkiye yaklaşımını anlamak için temel bir çerçeve sağlar.

Rousseau, Tanrı ve din anlayışını aktarırken, dindarlığın hakim olduğu bir aile ortamında büyüdüğünü ve daha sonra dini ve ahlaki eğitim veren bir rahip tarafından eğitildiğini belirtir. Bu süreçte edindiğı temel ilkelerin çocukluğundan itibaren varlığında kalıcı bir yer edindiğini ifade eder. Çeşitli duygusal ve sosyal etkiler nedeniyle genç yaşta Katolikliğe yönelmiş olsa da, Hristiyan kimliğini koruduğunu vurgular. Rousseau, zamanla alışkanlığın etkisiyle yeni dini bağlılığına içtenlikle bağlandığını belirtir (Rousseau, 1992, s. 382) ve bu deneyimi, inancın hem bireysel hem de çevresel koşullar tarafından şekillendirilen bir olgu olduğunu göstermek için anlatır.

Rousseau'nun Tanrı ve din anlayışı bu çalışmanın çeşitli bölümlerinde ele alınmış olsa da, bu bölüm konuyu daha sistematik bir şekilde ele alacaktır. Bu bağlamda, Rousseau'nun Tanrı hakkındaki görüşleri, özellikle "Emile"nin IV. Kitabı, "Savoy Rahibinin İnanç Bildirisi" ve "Yeni Heloise I"de, doğal din anlayışına odaklanılarak incelenecektir (Gültekin, 2001, s. 102-103). Rousseau'ya göre, inanmak için herhangi bir dini otoritenin rehberliğine gerek yoktur; evrendeki büyük uyum ve düzen, insanlık için kendi başına bir rehberdir ve vicdanın rehberliği yeterlidir. Bu özgür inanç kavramı, çağdaşları tarafından yoğun eleştirilere maruz kaldı ve Rousseau'nun İngiltere dışındaki birçok ülkeden sürgün edilmesine yol açtı. Bunun başlıca nedeni, ne din adamlarını tatmin edecek kadar geleneksel olarak dindar, ne de bilim camiasını memnun edecek kadar seküler görünmemesiydi. Rousseau, eserinin ilk kitabı olan "Emile"de, Tanrı anlayışını şu ifadeyle temellendirir: "Her şey Yaratıcının elinden çıktığında iyidir; insanın elinde bozulur" (Rousseau, 2014, s. 5-8). Bu yaklaşımın benzer yansımalarına İslam düşüncesinde de rastlanabilir.

Rousseau, "Yeni Heloise I" adlı romanında, inanç sorununu rasyonel bir çerçeve içinde ele alır. Romanın kahramanı Julie, dindar bir kadını temsil eder, ancak inancını önyargıya değil, akla dayandırır. Tanrı anlayışı, merhametli ve adil bir yüce varlık fikrine dayanır; bu nedenle, Wolmar'ın ateist olmasına rağmen, erdemli bir adam olarak ilahi cezaya maruz kalmayacağını savunur. Romanın başka bir bölümünde Rousseau, kendi din anlayışını yansıtarak, inancın akıl ve mantığa dayanması gerektiğini belirtir ve karakterlerinden birine, "Anlayabildiğim dinin yönlerine inanıyorum" ve "anlayamadığım yönlerine de saygı duyuyorum, ancak onları inkar etmiyorum" dedirtir (Rousseau, 2025, s. 265-271).

Rousseau, Tanrı anlayışını, kötölük sorununu açıklayan dengeli bir çerçeveye oturtur. Ona göre, kötölük, mümkün olan daha büyük kötölöklere kıyasla sınırlı ve hafiftir. Her şeyi önceden bilen Tanrı, doğada zararlı unsurların yanı sıra faydalı unsurlar da yaratmıştır; hatta zehirli varlıkların içine, verebilecekleri zararı ortadan kaldırmak için panzehirler bile yerleştirmiştir. Rousseau bu düzeni, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcilerine (insanlara) doğayı taklit ederek iyiliğı gerçekleştirmeye sorumluluğunu öğretmesi olarak yorumlar (Rousseau, 2023, s. 38-45).

Rousseau'nun Tanrı anlayışı temelde duyguya dayanmaktadır; bu fikri toplumsal gelenekten ziyade doğrudan doğadan türettiğı için toplumdan uzak durmuş ve tüm inançlara saygı duyarak inanç özgürlüğünü savunmuştur. Ona göre, insanlar kontrollerinin ötesindeki metafizik konuları ancak gözlemledikleri aracılığıyla anlayabilirler; Tanrı'nın bilgeliğı doğada sadelik ve amaçlılık yoluyla tezahür eder. Tanrı, insanlığa, onlardan beklediğı eylemleri gerçekleştirmelerini sağlayacak gerekli yetenekleri, "akıl, vicdan ve özgür iradeyi" bahşetmiştir. Akıl iyiliğı tanımayı, vicdan onu sevmeyi ve özgürlük iyiliğı seçmeyi mümkün kılar. Bu evrensel nimetler aynı zamanda insan ahlaki sorumluluğunun da temelidir. Rousseau'ya göre, Tanrı'nın varlığı ve birliğı konusunda fikir birliğı

varken, nitelikleri konusunda anlaşmazlıklar ortaya çıkar; Tanrı doğrudan müdahaleden kaçınmış, iradesini doğanın ve evrenin düzeninde yansıtmış gibi görünmektedir (Rousseau, 2025, s. 223-227).

Fransa'da deist düşüncenin önemli temsilcilerinden biri olan Rousseau, hayatı boyunca farklı inançlar deneyimlemiş ve kısmen çağdaşlarından ayrılarak deist bir inanç anlayışını benimsemiştir. Bu bağlamda, Hristiyanlığı tamamen terk etmeden, onu ahlaki bir çerçeve içinde yorumlayan doğal bir din anlayışına yönelmiştir. Bu nedenle, Rousseau'nun inancı, yarı Hristiyan özellikler taşıyan, akıl ve vicdana dayalı bir deizm olarak kabul edilebilir (Bağcı, 2002, s. 70).

Rousseau'nun din ve Tanrı anlayışı, doğal dine olan desteğini göstermektedir. Bu yaklaşım, Voltaire de dahil olmak üzere dönemin birçok filozofu tarafından paylaşılan ortak bir doktrindir ve dini dogmatizm ve katı spiritüalizmin egemen olduğu bir çağda dinin en rasyonel, soyut ve nazik yorumu olarak ortaya çıkmıştır. Rousseau'ya göre, doğal din diğer dinlere karşıt değildir, aksine onlarla ortak bir kesişim noktasında yer alır. Rousseau, bireylerin çocukluktan olgun bir düşünce düzeyine ulaşana kadar doğal dine göre eğitilmeleri gerektiğini savunur; böylece gelecekte kendi dini seçimlerini özgürce yapabilirler. Bu yaklaşım, doğal din ilkeleri çerçevesinde hem etkili hem de önleyici bir dini eğitim modeli sunmaktadır. Bu bağlamda, Rousseau ne katı bir doktrin dayatmakta ne de inancı reddetmeyi önermektedir. Dahası, Rousseau bir çocuğa doğrudan belirli bir inancı aşlamayı reddeder; ancak onları metafizik bilgidan de mahrum bırakmaz. Akıl yoluyla kavranabilecek her şeyi öğretmeyi savunurken, aklın yetersiz kaldığı durumlarda temkinli bir yaklaşım benimsemeyi önerir. Bu yaklaşımın temel amacı belirli bir dogmayı aşlamak değil, bağımsız ve tutarlı bir kişilik yaratmaktır. Buna karşılık, Rousseau Toplumsal Sözleşme'de toplumsal düzenin korunması için bir 'devlet dini'nin gerekliliğini vurgular. Bireylerin birbirlerine karşı görevleri ve ahlaki değerleriyle ilgilenen bu din, toplumsal yaşamın devamı için gerekli bir çerçeve sağlar. Bu nedenle, Rousseau'da dini eğitim bireysel düzeyde özgürlük ilkesine dayanırken, toplumsal düzeyde düzeni korumak için işlevsel bir gereklilik olarak ortaya çıkar (Rousseau, 2014, s. 7-15).

Rousseau'ya göre, doğa insanlara çeşitli duygular bahşetmiştir ve bunların en güçlüsü ölüm nefretidir. Bu duygu, yaşamı sürdürmenin başka bir yolunun olmamasından kaynaklanır; yani, kendini koruma içgüdüleri insanlığın en temel ve yoğun duygularından biri olarak ortaya çıkar (Rousseau, 2014, s. 114-117). Dahası, yaratıcı tarafından yönlendirilen doğa, insanları asla aldatmaz; aldatma, yaratılmış varlıklara özgü bir özelliktir. İnsanlar hem kendilerini hem de başkalarını aldatabilir; bu, doğal bir insan özelliğidir ve insan doğasının bir parçası olarak kabul edilir (Rousseau, 2014, s. 223-227).

Rousseau, dini kimliği hayatı boyunca sürekli değişen bir yazardı; Kalvinist olarak vaftiz edilmiş, daha sonra Katolikliği benimsemiş ve ardından tekrar Kalvinizme dönmüştür (Rousseau, 2004, s. 13). Bu nedenle, ateizmle suçlanmış ve dini inançlara sahip olduğu fikri, yazıları ve fikirleri aracılığıyla sürekli olarak sorgulanmıştır. Sonuç olarak, deist bir anlayışı benimseyen Rousseau, hem ateistler tarafından benimsenmiş hem de ateist olarak etiketlenmiştir. Rousseau, çocuklara çok küçük yaşta dini konuların öğretilmesi gerektiğini savunur; aksi takdirde, derin konuları tartışacak yaşa gelene kadar beklemek, çocukların dinden tamamen uzaklaşmasına yol açabilir. Bununla birlikte, aile bağlarına dayalı zorunlu inanç yaklaşımına katılmaz; çocukların ebeveynlerinin dini inançlarına uymak zorunda kalmamaları gerektiğini vurgular. Kör inancın dini eğitim açısından belirleyici bir değeri yoktur; dini eğitim, ahlaki çerçevesi içinde ve bilinçli bir temelde yürütülmelidir. Dinî konuları zorlayıcı veya koşullu yöntemlerle değil, bireyin bu alandaki ihtiyacını tanımasına olanak tanıyan bir yaklaşımla öğretmek daha tutarlıdır. Çünkü din ve inanç esasen kalbin işleyişine dayalı alanlardır ve bireyin iradesi, seçimi ve içsel yönelimi belirleyici bir rol oynar. Bu bağlamda kadınlar özel bir öneme sahiptir; çünkü çocuklar erken çocukluk döneminde zamanlarının büyük bir bölümünü anneleriyle geçirirler ve annenin dindar tutumu ve yaşamı çocukların inanç gelişimini olumlu veya olumsuz yönde etkiler (Rousseau, 2007, s. 188-192).

Rousseau, çevresindekilerden gelen eleştirilere yanıt olarak, kendisini doğadan (yaratıcıdan) uzaklaştırdığı iddialarını reddeder. Ona göre, doğa amaçlarına ulaşmak için araçlarını insan düşüncesine göre değil, zorunluluğa göre belirler. Bu anlayışta, doğa, tüm yaratılışı gören, duyan ve bilen her şeyi kapsayan bir ilke olarak tasavvur edilir; Bireylerin ihtiyaçlarını anlamak ve karşılamak (Rousseau, 2007, s. 124-129).

Bireyin kendine karşı yükümlülükleri, parçası olduğu bütüne karşı sorumluluklarından ayrıdır. Burada "bütün" kavramı egemen varlığı ifade eder; çünkü yaratılan her şey, yaratıcının veya egemen varlığın düzeni içinde anlam kazanan bir parça olarak kabul edilir (Rousseau, 2004, s. 19-21).

Rousseau'nun Tanrı ve inanç anlayışı, deneyime, gözleme veya katı rasyonalizme değil, duygu, his, mutluluk ve acı gibi içsel deneyimlere dayanmaktadır. Bu açıdan Romantizm, Rousseau'nun düşüncesi üzerinde önemli bir etkiye sahipti. Bununla birlikte, o dönemde Fransa yoğun bir ideolojik, sosyal ve dini kargaşa içindeydi; kilise otoriteleri ve siyasi yapılar bu entelektüel karışıklığı daha da derinleştirdi. Rousseau'nun "Biraz kafa karışıklığı ruha hareketlilik kazandırır" sözü, Aydınlanma dönemindeki bu siyasi ve entelektüel belirsizliğin bireyin manevi ve entelektüel dinamizmini nasıl artırdığını gösterir. Bu tür bir kafa karışıklığı, özellikle dini duyarlılıkla birleştğinde, bireyi yeni anlamlar ve yönler aramaya yönlendirir (Karagöz, 2007, s. 81).

Rousseau'ya göre insanlar dine inanırlar; ancak bu inanç, ritüellere aşırı odaklanmış bir dindarlıktan ziyade, dinin rasyonel ve basit bir anlayışına dayanmalıdır. Dini ritüelleri ahlaki eylemlerin ardına yerleştirir ve iyilik yapmanın Tanrı'ya ibadetin en rasyonel biçimi olduğuna inanır. Gerçek iyilikle karşılaştığında, insan resmi beyanlardan ziyade kalbinin sesine kulak verir; çünkü vicdanda yankılanan bu içsel eğilim, resmi ifadelerden daha otantik ve bağlayıcıdır (Rousseau, 2007, s. 196-201).

Emile adlı eserinde Rousseau, insan deneyiminin sınırlılıkları merceğinden yaşamı ve ölümü değerlendirir. Ona göre, insanlar yaşamın erken evrelerinde bilinçli bir şekilde yaşama yeteneğine sahip değildir; yaşamın sonraki evrelerinde ise bu yeteneği kaybetmişlerdir. Bu iki uç nokta arasındaki zaman çoğunlukla uyku, acı, zorunluluk ve zorluk içinde geçer. Bu nedenle, yaşamın kısalığı, kısa süresinden değil, anlamlı ve bilinçli bir yaşam için mevcut olan son derece sınırlı zamandan kaynaklanır. Rousseau'ya göre, yaşamın değeri doğum ve ölüm arasındaki sürenin uzunluğundan değil, o sürenin nasıl doldurulduğundan kaynaklanır (Rousseau, 2014, s. 178-183).

Rousseau'ya göre, insanlar ölümün doğasını tam olarak kavrayamazlar; ancak, yaşam boyunca gerekliliklere direnmeden uyum sağlamayı öğrenen bir birey, ölüm anıyla sükunet içinde yüzleşir. Böyle bir kişi, inleme, isyan veya direniş göstermeden ölümü kabul eder. Doğanın izin verdiği bu durum, ölüm genellikle nefret edilen bir olgu olsa da, ölümün kaçınılmazlığı karşısında bir huzur olasılığı sunar. Rousseau'ya göre, özgür bir yaşam sürmek ve insani şeylere aşırı bağlı olmamak, ölmeyi öğrenmenin en etkili yoludur. Bu anlayışta, ideal yaşam, doğanın (yaratıcının) izin verdiği sınırlar içinde, başkalarının huzurunu bozmadan, memnun, mutlu ve özgür bir varoluş elde etmektir (Rousseau, 2014, s. 129-134). Genel irade veya egemen varlık kavramında, keyfi ve zorlayıcı yasalar tüm halka uygulanmaz; çünkü belirleyici olan iradedir ve bu irade toplumsal sözleşmeye uygun olarak işlemelidir. Sözleşmeye aykırı kullanılan irade, egemenin kendi temelini ihlal etmesi anlamına gelir. Bu durum, egemenliğin kendi kendini yok etmesine ve nihayetinde düzen değil, hiçliğe yol açar (Rousseau, 2004, s. 17-22).

Sonuç olarak, toplumsal yaşam, herkesin ihtiyaçlarını karşılayacak kadar şeye sahip olduğu ve hiçbir bireyin ihtiyaç duyduğundan fazlasına sahip olmadığı bir dengeye dayalı olarak faydalı hale gelir (Rousseau, 2004, s. 22-28).

İnsanlar ancak düşüncelerini kademeli olarak geliştirdikten ve soyut kavramları anlamlandırdıktan sonra Tanrı'ya inanabilirler. Çünkü yaratılıştan hemen sonra insanlar bu tür soyut

kavramları algılayamaz veya anlayamazlar; bu yetenek zamanla gelişir. Örneğin, sekiz ila on beş yaşları arasında ruh ve din kavramlarını öğretmeye çalışmak tehlikeli olabilir; çocuğu anlamadan dini inançları kabul etmeye zorlayabilir, yeteneklerini kullanamamasına ve korku duygusu yaratmasına neden olabilir. Bu nedenle, dini eğitim bireyin anlama ve olgunluk düzeyine uygun olarak verilmelidir; aksi takdirde, öğrenilen inançlar hem yanlış anlaşılır hem de bireyin zihinsel ve duygusal gelişimini olumsuz etkiler. Dahası, soyut unsurları anlamak ve açıklamak, dini kavramları kavramada temel öneme sahiptir. Hristiyanlık baştan sona mistik ve gizemli öğretiler içerdiğinden, insan zihninin bunları tam olarak anlamasını beklemek genellikle boşuna bir çabadır; İbn Sina gibi bazı düşünürler de bazı dini öğretilerin akıl yoluyla kavranamayacağını belirtmişlerdir. Rousseau ayrıca Hristiyanlığın anlaşılması zor ve gizemli bir din olduğunu vurgulayarak, bu gizemleri kavramak için bireylerin olgunlaşmasını beklemenin gerekli olduğunu savundu. Bu kavramların genç yaşta öğretilmesi hem anlamayı hem de inanmayı daha da zorlaştırır. Ek olarak, dini terimlerin özgünlüğü, özlülüğü ve belirsizliği, yaratıcı bir kaynağa dayandıklarını gösterir. Hristiyanlığın gizemini kabul ederken, Rousseau zaman zaman kaderciliği eleştirdi (Rousseau, 2007, s. 146-152).

Rousseau, Hristiyanlığın gizemliliğini kabul ederken, zaman zaman kaderciliği eleştirdi. Sophie'nin de belirttiği gibi, Tanrı insanların maddi güce aşırı önem vermesinden hoşlanmaz; kişisel anlaşmaları bozmak, sözlerden caymak veya başkalarını bu yönde etkilemek için para kullanmak doğru kabul edilmez. İnsanlar, ruhlar âleminde Tanrı ile yaptıkları ahdi kabul etmişlerdir ve bu anlaşmanın maddi kazanç uğruna bozulamayacağına inanırlar (Rousseau, 2007, s. 209-215).

Eğer bir sözleşme yapılmamış ve kararlar oy birliğiyle alınmamışsa, azınlığın çoğunluğun tercihlerine uymak zorunda kalması nasıl ortaya çıkabilir? Efendi istemeyen on kişinin kendi adına oy kullanma hakkı nereden gelebilir? Çoğunluk oyu kuralı bile en az bir kez oy birliğine dayalı bir anlaşmanın sonucudur ve bu nedenle meşruiyeti bu temele dayanmaktadır (Rousseau, 2004, s. 14-18). Hizmetkar ile yaratıcı arasında da bir sözleşme olabilir; örneğin, ruhlar âleminde Tanrı, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye sorar. Hizmetkarların bu soruya verdiği “evet” cevabı, bu sözleşmenin bir göstergesidir. Bununla birlikte, insanlar arasındaki sosyal sözleşmeler, özgürlük ve onun kullanımı açısından sorunlar yaratabilir. Bir sosyal sözleşme, her katılımcının ortak gücü savunacak şekilde hayatını ve mal varlığını teslim ettiği, ancak yine de kendi iradesine boyun eğdiği ve özgürlüğünü koruduğu bir düzenlemeyi amaçlar (Rousseau, 2004, s. 15-18).

Tanrı'ya inanmak kurtuluş için gereklidir; ancak inanç çoğu zaman yanlış anlaşılır. Yanlış anlaşılın inanç, hoşgörüsüzlüğün kökü ve insan yargısını felç eden şüpheli eğilimlerin kaynağıdır. Ebedi kurtuluşa layık olmak için çabalamada zaman kaybedilemez; burada bahsedilen kurtuluş, doğası gereği, ahirettir. Bununla birlikte, bu kurtuluşa ulaşmak için bu dünyada çaba gösterilmelidir (Rousseau, 2007, s. 147-152).

Sadece arzular ve dürtülerle hareket etmek, bir tür kölelik olan özgüvenin bir işaretidir; bir kişi özgür olduğunu düşünürken, aslında kendi arzularına tabidir (Rousseau, 2004, s. 19-24). Benzer şekilde, bir çocuk Tanrı'ya inandığını söylediğinde, gerçekten inanmış sayılmaz; sadece Tanrı'nın adını söylemiştir. İnsanların inançları çoğunlukla çevrelerinden gözlemledikleri ve duyduklarıyla şekillenir. Bu nedenle, Tanrı'ya inanmak yalnızca göstermelik bir kabul olarak kalabilir; inancın gerçek anlamını kazanması için, kavramın ardındaki içeriğin bilinçli ve destekleyici bir şekilde doldurulması gerekir. İnançla ilgili olarak yükümlülük kavramı yerine gereklilik veya ihtiyaç terimlerini kullanmak daha uygundur; çünkü teistik, deistik veya ateistik inançlarda bile, yükümlülük yerine bu tür ifadelerle karşılaşmak mümkündür (Rousseau, 2007, s. 148-153).

Genel irade bağlamında, bir vatandaş, egemenin isteklerine göre sağlayabileceği tüm hizmetleri sunmakla yükümlüdür; ancak egemen, doğal veya irrasyonel olarak kimseyi haksız yere baskı altına alamaz. Doğa kanununda olduğu gibi, her olay genel iradenin dışında bir nedene bağlıdır. Sosyal yükümlülüklerimiz yalnızca karşılıklılık ilkesine dayandıkları için bağlayıcıdır ve bu yükümlülükleri yerine getirirken kendi yararımıza çalışmamız mümkündür. Genel iradenin

doğruluğu, her bireyin yalnızca kendisini değil, tüm toplumu dikkate almasını gerektirir; bu, hak eşitliğinin ve adaletin bireylerin seçimlerinden ve insan doğasından kaynaklandığını gösterir. Genel iradenin doğru ve geçerli olması için, hem özünde hem de nesnesinde evrensel olması gerekir; yani, herkese uygulanabilir olması için herkesten kaynaklanmalıdır. Bireysel veya sınırlı nesnelere yöneldiğinde, doğal doğruluğunu kaybeder; Çünkü bu durumda, genel ve ortak irade yerine kişisel yargılarla hareket etmek kaçınılmazdır ve böylece evrensel eşitlik ilkesine uygun hareket etmek imkansız hale gelir (Rousseau, 2004, s. 29-35).

Yetişkinliğe ulaşmadan önce ölen çocukların ebedi kurtuluştan mahrum kalmayacakları fikri, çeşitli dinlerde farklı şekillerde ifade edilir. İslam'da, on beş yaşın altındaki çocuklar günahsız sayılır çünkü sorumlu tutulmazlar ve cennete gidebilecekleri öngörülür. Katolik görüşünde ise, Tanrı'nın adını hiç duymamış tüm kutsal çocukların kurtuluşa ereceği savunulur. Bu bağlamda, çocukluk veya delilik gibi bir kişinin Tanrı'yı bilmesini engelleyen durumlarda bile, ebedi kurtuluşa ulaşma olasılığı vardır. Rousseau'ya göre, bu farklılık, Tanrı fikrini kavrama kapasitesinin yaşla birlikte değişmesinden kaynaklanmaktadır; ona göre bu kapasite on beş yaş civarında gelişir. Rousseau, bu görüşleri gözlem ve doğa bilimleri alanlarındaki bilimsel yaklaşımıyla desteklemiştir (Rousseau, 2007, s. 148-154).

İnsanların en mükemmel hallerine ulaşmaları için eksik olan şey, evrensel iradenin göz ardı edilmesi ve cehaletidir. Hükümdarlardan veya krallardan kaynaklanan zorluklar kaçınılmazdır ve katlanılmalıdır; çünkü toplumsal düzende, Tanrı öfkelenildiğinde kötü krallar gönderir ve bunlara katlanmak bir tür ilahi ceza olarak görülür (Rousseau, 2004, s. 71-77).

Öte yandan, bilgi ve fırsat eksikliği nedeniyle Tanrı'ya inanmayan bireyler sorumlu tutulmaz; bu bireyler ahirette adaletsiz muameleyle maruz kalmazlar. Sorumluluk yalnızca bilgiye erişimi olan ve Tanrı'ya inanma konumunda olanlardan talep edilecektir. Bu bağlamda, ilahi adalet, bilerek inançtan uzaklaşanları sorumlu tutar, ancak bilgi veya fırsat eksikliği nedeniyle inanç göstermeyenleri cezalandırmaz; böylece gerçek adalet sağlanır (Rousseau, 2007, s. 148-152).

Kalplerini Tanrı'nın gerçeğine isteyerek kapatanlar cezalandırılacaktır; bu, gerçek adaletin gerekliliğidir, aksi takdirde adaletsizlik meydana gelirdi. Toplumsal sözleşme, tüm bireylerin aynı koşullar altında aynı sorumlulukları üstlenmesini ve aynı haklardan eşit şekilde yararlanmasını sağlayacak şekilde vatandaşlar arasında eşitlik kurar. Sözleşmenin doğası gereği, egemenliğin tüm eylemleri, yani genel iradenin sonuçları, her vatandaşı eşit şekilde zorlar ve teşvik eder. Egemen varlık, ulusu bir bütün olarak tanır, parçalarını ayrı ayrı değil; Egemenlik eylemi, üstün ve ast arasında yapılan bir anlaşma değil, toplumun tüm organlarıyla sağlanan yasal ve eşdeğer bir anlaşmadır. Bu anlaşmanın faydası, tek bir amaca, kamu yararına hizmet etmesinden ve yüce iradenin, yani egemen varlığın garantisi altında sürekli varlığından kaynaklanır (Rousseau, 2004, s. 30-36).

İlahi gerçeği kavrayamayacak bireylere aktarmaya çalışmak, yanlış ve yanıltıcı fikirlerin oluşmasına yol açar. Bu nedenle, Tanrı hakkında bayağı, hayali veya olumsuz yargılara tutunmaktansa hiçbir fikre sahip olmamak daha iyidir; Tanrı'yı bilmemek, O'na hakaret etmekten daha az suçtur. Benzer şekilde, sosyal ve kişilerarası ilişkilerde, yabancılaşan bir kişinin varlığını görmezden gelmek veya inkar etmek, onun hakkında uygunsuz konuşmaktan daha uygundur; böylece olumsuz etkiler en aza indirilir (Rousseau, 2007, s. 149-153).

İnsanlık dinden ve onun getirdiği kavramlardan, terimlerden ve ifadelerden uzaklaştıkça, Yaratıcının sözünü anlamakta zorlandı ve dinden hayal kırıklığına uğradı. Sonuç olarak, dini dil kullanan toplumlar anlam daralması, ifade zorluğu ve kavramsal belirsizlik yaşamaya başladı. Öte yandan, egemen varlık ne kadar mutlak ve kutsal olursa olsun, herkes sahip olduğu şeyleri ve özgürlüğünü kendisine bahşedilen ölçüde kullanabilir; egemenin hiçbir bireye diğerinden daha fazla

yük yükleme hakkı yoktur. Bu özgürlüğü kabul ederken, Yaratıcı, yarattıklarının kapasitesini aşan bir yük yükledi, aksine herkesi konumuna uygun bir sınavla donattı (Rousseau, 2004, s. 31-36).

Otuz yıl önce, genç bir Calvinist olan Rousseau, memleketini terk etmiş ve Torino'da geçirdiği süre boyunca Spirito Santo rahibi M. Gaime'nin düşmanlığını kazanmıştı. Dini görüşlerini açıkça ifade edemediği için çevresi tarafından sürekli dışlanmış ve zor koşullar altında yaşamaya zorlanmıştı. Hayatta kalmak için dinini değiştirmek zorunda kalan Rousseau, yeni mezhep için eğitim alırken daha önce hiç bilmediği şüpheler ve kötülüklerle karşılaştı. Bu süreçte, Savoy'dan fakir bir rahip ona kaçmasına yardım etti ve Rousseau'nun güvenilir bir dostu oldu (Rousseau, 2007, s. 148-153).

Bireyler hiçbir zaman hayatlarını tamamen kendi iradelerine göre yaşama hakkına sahip değildir; yalnızca sınırlı özgür iradeyle seçim yapma olanağına sahiptirler. Toplumsal sözleşmenin temel amacı, tarafların korunmasını sağlamaktır. Bu amaca ulaşmak için araçlar gereklidir; bu araçlar, belirli tehlikeler ve kayıplardan ayrı olarak ele alınamaz. İnsanlara verilen gözler, eller, kulaklar, burun ve ayaklar gibi organlar öncelikle kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere tasarlanmıştır (Rousseau, 2004, s. 33-38).

Rousseau'ya göre Tanrı, yargıya ihtiyaç duymayan, ne başlangıcı ne de sonu olan, tamamen sezgisel olan ve her şeyi aynı anda gören bir varlıktır. Tüm uzayı bir nokta, tüm zamanı bir an ve tüm gerçekliği tek bir düşünce olarak algılar; müdahalesi ve gücü kendi iradesiyle kendiliğinden işler. Tanrı'nın iyiliği, düzen sevgisiyle ortaya çıkar; varoluşu sürdürür, her parçayı bütüne bağlar ve yaptığı her şeyin iyi olduğunu gösterir. Dokunulmamış yaratılışlarda, çirkinlik yerine düzen ve güzellik hakimdir; geçici düzensizlik bile hızla düzeltilir, bu da Tanrı'nın iyiliğini ve düzenini doğrular. Tanrı'nın iyiliğinin doğal bir sonucu adaletidir; hak edileni verir ve insanları verdiği her şeyden sorumlu tutar. İnsan adaletsizliği Tanrı'dan kaynaklanmaz, kendi eylemlerinin ürünüdür. Rousseau'ya göre, filozofların insanlar arasındaki ahlaki düzensizliği Tanrı'ya karşı kanıt olarak kullanmaları, aslında Tanrı'nın varlığı ve adaleti için kanıtları güçlendirir. İnsan adaleti, herkese hakkı olanı vermeyi içerirken, Tanrı'nın adaleti verdiği şey için hesap sormayı gerektirir. Bununla birlikte, ilahi nitelikler hakkında mutlak ve kesin bilgiye sahip olamayız; çünkü O'nu tam olarak bilmek, görmek ve anlamak bizim için imkansızdır (Rousseau, 2007, s. 154-156).

Rousseau, Emile adlı eserinde, "Savoy Rahibinin Cemaati" başlığı altında, Savoy rahibinin evren ve Tanrı anlayışını aktarır. Rahibe göre, duyularımızın nesnel ve bağımsız nedenleri vardır; bu açıdan evren tüm açıklığıyla önümüzde açıktır. Maddenin hareketi canlı varlıklarda bilinçli olarak, cansız nesnelerde ise düzenli kurallara göre gerçekleşir ve bu düzen bir zekanın varlığını gösterir. Evrenin farklı parçalarının uyumu, bu zekanın güçlü ve bilgili olduğunu kanıtlar. Rousseau bu üstün zekayı Tanrı olarak adlandırır. Böylece, ister rahip, ister din adamı, ister kilise üyesi olsun, herkesin özünde Tanrı'ya olan inancı olduğunu ifade eder. Savoy rahibi, "Kendimde iki farklı ilke hissediyorum" ifadesiyle insanın hem maddi hem de manevi yönlerini vurgular. Beden madde, duyular ve tutkuların yasalarına tabi iken, bunların üzerinde yükselen ruh özgürdür; maddeye bağlı olmayan bu ruh, ahlaki değerleri seçme kapasitesine sahiptir. Tanrı, insanlığa ahlaki sorumluluk aşılacak için özgürlük bahsetmiştir; bu nedenle, kötülüğe de izin verilmiştir. Maddeden ayrı olan ruh, bedenın ötesinde varlığını sürdürür ve doğru olanlar ölümünden sonra mutluluğa ulaşır. İnsanlara bahşedilen bu özgür irade sayesinde, iyilik veya kötülük seçilebilir; seçme ve reddetme gücü tamamen insan elindedir (Rousseau, 2007, s. 150-154).

İnsan artık yasanın öngördüğü tehlikeyi yargılayacak konumda değildir; yüce güç veya egemen varlık, "Devlet için ölmeniz uygundur" (Rousseau, 2004, s. 33) dediğinde, ölüm kaçınılmazdır. Kaderde önceden belirlenmiş olan bu ölüm, gerçekleştiğinde bir kaza haline gelir; yani inanç ve iman eyleme dönüşür. Böyle bir kişinin hayatı artık doğanın bir armağanı değil, yüce varlığın geçici ve yetkili bir bahşetmesidir (Rousseau, 2004, s. 33-37).

Tanrı'nın niteliklerini yaratımları ve eserleri aracılığıyla düşünerek ve inceleyerek, O'na dair düşüncelerimi kademeli olarak genişletebildim. Ancak Tanrı ne kadar yüce ve büyük olursa olsun, insan zihninin kavrayışı o kadar sınırlı kalır. Tanrı'yı bilme yolumuz, O'nun eylemleri, yaratımları, koyduğu yasalar, emirleri ve yasakları aracılığıyla; yani Tanrı'yı eserleri ve iradesi aracılığıyla anlar ve değerlendiririz (Rousseau, 2007, s. 149-154).

“Adem konuştu, Nuh konuştu; öyle olsun. Adem'e öğreten bizzat Tanrı'ydı” (Rousseau, 2009, s. 38) ifadesinin de belirttiği gibi, yaratılan ilk insanlar ve diğer insanlar ne okuma ne de yazma biliyorlardı. Bununla birlikte, birbirleriyle iletişim kurabildikleri açıktır; bu, o dönemde insanlara bu yetenekleri bahşeden bir yaratıcının varlığını gösterir. İlkel insanlar genellikle ruhlara inanıyor ve doğal güçlere tapıyorlardı. Araştırmalar, ruh kavramından yoksun olsalar da, “Yüce Varlık” veya “Tek Tanrı” inancına sahip ilkel toplumların varlığını göstermektedir. İlkel toplumlarda, beden ve ruh arasındaki ayırım hızla kavranmış ve insanları dine yöneltmiştir. Başlangıçta, büyücülük ve doğaüstü güçler, bilinçaltında gelişen dini ve manevi süreçleri yöneterek, dini bilincin gelişiminde etkili olmuştur. Bu dönemde Tanrı, genellikle evrensel bir güç veya evrensel bir ruhun sembolü olarak görülmüştür; Güneş, ateş, yağmur, boğa ve kartal gibi doğa ve hayvan sembolleriyle temsil edilir (Scognamillo, 2002, s. 20).

Rousseau'ya göre, insanlar Tanrı'nın sonsuz ışığına akıl yoluyla yaklaşırlar da, bu parlaklıkta kaybolurlar ve dünya hakkında bildiklerini terk etmek zorunda kalırlar. Tanrı bedensel veya fiziksel bir varlık değildir; evreni yöneten, düşünen, bilen ve evrene etki eden mutlak bir ruhtur, ancak evrenin kendisi değildir. İnsanlar çoğu zaman onun kavranamaz özünü kavramaya boşuna çalışırlar. Tanrı, yaşamı yöneten ruh gibi yaşayan ve aktif bir öz olarak var olur; özgürlüğümüz ve irademiz onun iradesine bağlıdır. Tanrı'nın mutlaklığı ve kendiliğinden etkinliği, bedene bağlı insan ruhunun sınırlamalarıyla karşılaştırıldığında, kişinin kendi varlığını ilahi olanla ilişkili olarak anlamaya çalışmasının zorluklarını vurgular. Rousseau'ya göre, insanlar rahiplerin yaratılış yorumları karşısında kafa karışıklığı ve Tanrı'yı tam olarak kavrayamama durumu yaşarlar. Yaratıcıya olan inanç, ancak anlaşılabilirdiği ölçüde mümkündür: Tanrı evreni düzenlemiş, her şeyi yaratmış ve sürekli olarak aktiftir. Yaratıcının doğasını anlamak için yalnızca akıl yeterli değildir; Tanrı maddi veya fiziksel bir varlık değildir; algılanamaz ve insan niteliklerine sahip değildir. Her şeyin temelinde ve merkezinde aktif olan mutlak bir varlıktır; yaratılış tamamen onun iradesine tabidir. Bu bağlamda, Tanrı nesneden önce gelir ve evren yok olsa bile var olmaya devam eder; bu nedenle, ebedi ve sonsuzdur (Rousseau, 2007, s. 151-156).

Rousseau'ya göre, bir suçluyu affetme hakkı egemene aittir; iyi yönetilen bir toplumda, cezaların hafifletilmesi, çok sayıda affetmekten değil, az sayıda suçludan kaynaklanır. Bu yaklaşım, toplumsal düzenin etkin işleyişini sağlar (Rousseau, 2004, s. 35-38).

Öte yandan insanın Tanrı ve sonsuzluk kavramlarını kavraması zordur; ne kadar çaba harcarsa çabalasınlar varlığın özünü tam olarak kavrayamazlar. Ancak insan, Yaratıcıyı tanıdıkça kendi eksikliklerinin, ihtiyaçlarının ve zayıflıklarının da farkına varır. Çünkü her şey zıddıyla bilinir; Eksikliklerimizi gözlemleyerek mükemmel ve güçlü yaratıcıyı kavramak mümkün olur. Bu farkındalık insanın ruhsal gelişimi ve kendini anlama süreci için temel öneme sahiptir (Rousseau, 2007, s. 153-156).

Rousseau'ya göre yönetim, tek bir kişinin elinde olduğunda zirveye ve etkililiğe ulaşır; Bu bağlantının kurulmasında peygamberler, büyükler veya soylular gibi araçlar önemli rol oynamaktadır (Rousseau, 2004, s. 69-75).

İnsan davranışının rehberi bilinçtir, yani kalbin, aklın, vicdanın, nefsin sesidir; Tutkular nefsin, bedenin veya şeytanın arzularından kaynaklanır ve yeme, içme, cinsellik gibi alanları kapsar. Bilinç aldatmaz; Onun sesine uyan, Yaradan'ın sözünü dinler ve doğru yoldan sapmaktan korkmaz.

Rousseau, bu bilincin, iyilikseverlerin rehberliğinde yol gösterici rolünü vurguluyor; Vicdan her zaman gerçeği savunur ve kişinin doğru hareket tarzını belirler (Rousseau, 2007, s. 152-158).

İncil'in otoritesi eski metinlerle tutarlı bir şekilde değerlendirilebilir; bu yaklaşım, gelenekleri masalsı ya da önemsiz bir düzeye indirgememizi engelliyor. Çünkü bu gelenekler masal değil, hayatımızı tamamlayan, şekillendiren temel unsurlardır. Üstelik bu gelenekler, onları bize aktaran halklar ve kültürler kadar eskidir ve kültürel mirasımızın bir parçası olarak önem taşır (Rousseau, 2009, s. 37-43).

3. Rousseau'nun Dinî İnançlara İlişkin Değerlendirmesi

Rousseau'nun Toplumsal Sözleşme adlı eserinde, toplumsal düzenin kurulması, yaratıcı bir ilke tarafından insanlara ruh verilmesiyle başlar; bir sonraki adım ise bu topluluğa hareket ve irade kazandırmaktır. Düzene faydalı ve iyi kabul edilen şeyler, insan onayından bağımsız olarak, doğaları gereği iyi ve faydalıdır. Tüm adalet biçimleri Tanrı'dan kaynaklanır ve O'na dayanır; ancak insanlar adaleti doğrudan bu yüce kaynaktan alabilselerdi, hükümetlere veya yasalara gerek kalmazdı. Şüphesiz ki, yalnızca akıldan türetilen evrensel bir adalet anlayışı vardır ve bu adalet, Tanrı'dan gelen adalet olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte, dünya insan bakış açısından ele alındığında, bu adaletin adalet yasaları ve doğal yaptırımlar olmadan geçerliliğini kaybettiği görülür. Sözleşmeler ve yasalar, hakları görevlerle ilişkilendirmek ve adaleti amacına yönlendirmek için gereklidir. Üzerinde anlaşmaya varılan özne, onu belirleyen irade gibi, genel bir karaktere sahiptir (Rousseau, 2004, s. 35-39).

İyiliğin gerçekten iyilik olarak var olabilmesi için, sadece kalbimizin derinliklerinde yer alması yetmez, aynı zamanda eylemlerimizde de görünür ve somut olmalıdır. Adaletin ilk ve en temel ödülü, iyiliğin bizzat uygulanmasıyla elde edilir. Ahlaki iyilik insan doğasıyla ne kadar uyumluysa, bir kişi de doğasında var olan iyilik kadar doğru ve açık bir şekilde düşünebilir. Bu noktada vurgulanan ruh kavramı, maneviyat, din ve inanç gibi soyut boyutları içeren bir anlam alanına işaret eder. Ruhu aşağılık tutkularla kararmış, kendinden başka kimseyi sevmeyen, acıya ve kedere duyarsız; gözlerinden yaş akmayan, kalbi katılaşmış, solgun ve cansız bir insan mutsuzdur ve bu anlamda hayattan kopmuştur. Ancak, yeryüzünde kötülük yapanların sayısı ne kadar çok olursa olsun, duyarlılığını tamamen kaybetmiş, manevi olarak ölü olup kendi çıkarlarından başka hiçbir şeye kayıtsız kalan insanların sayısı nispeten azdır. İnsanlar ancak haksızlık yapmaktan fayda sağladıkları ölçüde zevk alabilirler; ancak bu tür durumlar dışında, genellikle masumları korumak isterler. Haksız davranışlarla karşı karşıya kaldıklarında, kalbin derinliklerinden yükselen öfke ve nefret duyguları bireyi doğruyu savunmaya yönlendirir. Kötülüğe sadece bize zarar verdiği için değil, başkalarına da zarar verebileceğine inandığımız için karşı çıkarız. İnsan sadece kendi mutluluğunu değil, başkalarının mutluluğunu da ister; kendisine zarar vermediği sürece başkalarının mutluluğundan zevk alır. Tersine, mutsuzların acı çekmesine tanık olmak bireyde rahatsızlık ve huzursuzluk yaratır (Rousseau, 2007, s. 153-159). Örneğin, yoldan geçenleri soyan ve çıplak yoksulları giydiren bir hırsız veya bayılmak üzere olan bir kişiyi destekleyen en acımasız katili düşünün. Bu örneklerde amaç veya niyet doğru görünse bile, izlenen yöntem yanlıştır. Bu şekilde iyilik ve nezaket göstermenin ahlaki olarak ne ölçüde meşru sayılabileceği tartışmalı bir konudur.

Dünyanın orijinal hali, insan eliyle süslenmiş veya tahrip edilmiş bugünkü halinden tamamen farklıydı (Rousseau, 2009, s. 42-48). İnsan müdahalesinden önce doğa her yönüyle uyumlu ve mükemmeldi; rahatsız edici görüntüler, sesler veya kokular yoktu. Ancak evrende hiçbir şey değişmeden kalmaz; her şey zamanla dönüşür, bozulur ve değişir. Bu nedenle, başta Rousseau olmak üzere birçok düşünür, evrenin bu köklü dönüşümünü sorgulamış ve cevaplar aramıştır. Erdemli insanın esenliği dış koşullarda değil, iç dünyasında bulunur. Kahkahaları kötülüğten değil, içsel sevinçten kaynaklanır. Hem kalabalıkta hem de yalnızlıkta huzurludurlar; başkalarından mutluluk almak yerine, başkalarına mutluluk verirler. Bu tutumun kaynağı, bireyin iç sesi olarak

tanımlanabilecek ahlaki yönelimdir ve bu yönelim, din ve inanca dayalı olarak yaratıcıyla kurulan bağlantı yoluyla anlam kazanır.

Bu süreç, bireyde mutluluk ve huzur durumuna yol açar. İnsanlar, kalplerimize derinden yerleşmiş, hem kendi eylemlerimizi hem de başkalarının davranışlarını iyi veya kötü olarak değerlendirmemizi sağlayan, adalet ve erdeme dayalı doğuştan gelen bir ilkeye sahiptir. Vicdan adı verilen bu ilke kendiliğinden ortaya çıkmamıştır; insan bedenini yaratan yaratıcı tarafından insanlığa bahşedilmiştir (Rousseau, 2007, s. 156-158).

Egemen varlığın temsilcileri olarak otorite kullananlar, onun adına kendilerine emanet edilen gücü kullanırlar. Ancak bu otorite mutlak değildir; egemen varlık bu izni sınırlayabilir, değiştirebilir veya iptal edebilir. Çünkü bu gücün tamamen devredilmesi, toplumsal bütünün yapısına ve birliğin amacına aykırıdır. Bu nedenle, bu otorite bir bağımlılık ilişkisi yaratmaz; egemen varlık her zaman tasarruf hakkını saklı tutar.

Rousseau'ya göre, "hükümet" veya "yüksek otorite" kavramları, yasalar çerçevesinde yürütme gücünün uygulanmasını ifade ederken, "egemen" veya "yüksek yetkili" terimleri bu yönetim işlevini yerine getiren kişi veya kurumu ifade eder (Rousseau, 2004, s. 75-79).

Bu bağlamda, bireylerin ortak iyiliğe olan eğilimlerinin genellikle kendi çıkarlarıyla bağlantılı olduğu savunulmaktadır. Cennete ulaşmak veya cehennemden kaçınmak gibi kişisel beklentiler, din, inanç ve iman yoluyla yaratıcıya yönelmeyi ve ortak iyiliğe hizmet etmeyi teşvik eder. Şüphesiz ki, insanlar nihayetinde kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederler.

Vicdanın yargıları, aklın çıkarımlarından değil, yaratılışa ve dolayısıyla Yaratıcı'da var olan bir duygudan kaynaklanır. Akıl erdemi ortaya koyduğu anda, bu içsel duygu insanı Yaratıcı'yı sevmeye yönlendirir. Vicdan ilahi bir öze sahiptir; ölümsüzdür ve göksel bir ses niteliğine sahiptir. Bu açıdan, sınırlı ve cahil insan için en güvenilir rehberdir. İyi ile kötüyü ayırt etmeyi mümkün kılan ve insanı Tanrı'ya yaklaştıran da bu ölümsüz vicdan sesidir. Tanrı düşüncesinin yokluğunda, insan bir hayvandan farksız hale gelir; kanunsuz ve amaçsız bir akıl tarafından kötülükten kötülüğe sürüklenir, ciddi hataların ve yıkıcı sonuçların öznesi olur. Bu nedenle, ahlaki düzen, ceza ve ödül anlayışıyla, ilahi adalet çerçevesinde tamamlanır (Rousseau, 2007, s. 157-162).

Kamu düzenini korumak ve ortak iyilik için en uygun yapıyı oluşturmak, çeşitli ilişkileri dikkate almayı gerektirir. İlk olarak, bütünün kendi içinde kurduğu ilişki vardır; Bu, egemen varlık ile devlet arasındaki ilişkiyi ifade eder ve aracı ilişkiler yoluyla işler. İkinci olarak, bireylerin kendi aralarında ve bütünlü kurdukları ilişkiler vardır. Bireylerin bütünlü olan ilişkisi, egemen varlık tarafından konulan yasalar aracılığıyla düzenlenir. Üçüncü ilişki türü, insan ile yasa arasındaki ilişkidir ve bu bağlamda, ceza ve ödül mekanizmaları belirleyici görünmektedir. Bu yasalar kendi başlarına bağımsız kurallar değil, diğer tüm yasaların uygulama gücünü sağlayan temel ilkelerdir. Bu bağlamda, izin verilen ve yasaklanan şeylerin anlaşılmasıyla ilişkili cennet ve cehennem kavramları hatırlanabilir. Ayrıca, maddi tabletlere yazılmamış dördüncü bir yasa türü vardır. Bazı dinlerde yaratıcı tarafından gönderildiğine inanılan ilahi tabletlere benzer bu yasa, insanların kalplerine yazılmıştır. Devletin gerçek anayasasını oluşturan bu manevi yasa, zamanla güçlenir; geçerliliğini yitiren diğer yasaların yerini alır veya onları yeniden canlandırır. Herkesi ilgilendiren bu ilke, evrensel bir ruh olarak kabul edilebilir (Rousseau, 2004, s. 53-58).

Yalnızca akıl yürütme, iyilik yapma kapasitesi için yeterli değildir; çünkü her şeyi akla indirgeme girişimi, aklın en kötü davranışları bile haklı çıkarmasına yol açabilir. Bu fikre dayanarak, Tanrı'nın varlığı gerekli görülmektedir. Tanrı yaratılışın merkezine yerleştirildiğinde, insanlık kendini bu düzene göre konumlandırır ve böylece kötü tutkuların dizginsiz takibinden uzaklaşır. Bu yönelim, bilgeliliğe giden yolu oluşturur. Tanrı'ya olan inanç, ahlaki çabayı güçlendirir ve ruhu yalnızca bedene ve duylara bağlayan eğilimleri aşan daha yüksek bir yönelimi destekler (Rousseau, 2007, s. 157-162).

Doğa, kendi döngüleri aracılığıyla bu unsurlar arasındaki dengeyi korudu veya yeniden kurdu. İnsanlığın şehirleri yakıp yıkmadan, maden çıkarmadan ve ağaçları kesmeden önceki bu dönemde, doğal düzen büyük ölçüde bozulmadan kaldı (Rousseau, 2009, s. 45-47).

Rousseau, Tanrı'ya hitabında, adaletin ve hakikatin kaynağı olan iyi ve merhametli bir varlığa olan güvenini ifade eder. En büyük arzusunun kendi iradesinin Tanrı'nın iradesiyle uyumlu olması olduğunu belirtir. Aklını Tanrı tarafından yaratılan düzene dahil ederek ve ona uyum sağlayarak iyiliğe teslim olduğunu ve böylece ahlaki mükemmelliğe ulaştığını ifade eder. Rousseau, yeryüzündeki insanlar arasında mutlak adalete inanmaz; çünkü güç, fırsat ve koşullar herkese eşit olarak dağıtılmamıştır. Bu nedenle, Tanrı'dan istediği şey mükemmellik değil, tehlikeli bir sapmaya düştüğünde uyarılmak ve doğru yola geri yönlendirilme. Bu tutum, inananların genel yaklaşımıyla örtüşmektedir. İnsanlar kendilerini yanılmaz olarak görmezler; Aksine, "hiç kimse kusursuz değildir" anlayışıyla, kişi egonun ve yanlış eğilimlerin etkisinden korunmak için ilahi rehberlik arar. Bu nedenle, bu dünyadaki insanların eylemleri ve yaratılıştaki gözlemlenen olaylar mutlak gerçekliği yansıtmayabilir. Gerçek gerçeklik, hakikatin kaynağı olan Tanrı'dır ve her şey onun elindedir. Bununla birlikte, insanların özgür iradelerini kullanmaları ve seçimler yapmaları önemlidir; bu nedenle, eylemlerinden sorumludurlar. Her eylem, iyi veya kötü, ceza veya ödülle sonuçlanacaktır. Bundan çıkarılacak temel ders, doğal din anlayışıdır: Yaratılışın görevi, bu dünyada tabi oldukları sınavdan geçmek ve bu süreçte ahlaki mükemmelliğe ulaşmaktır. Aksi takdirde, eylemlerin nedenleri ve sonuçları insanlar için genellikle belirsiz ve gizemli kalır. Farklı mezhepler, dinler ve rehberler arasındaki çeşitlilik nedeniyle, mutlak ve tek bir hakikate ulaşmak çoğu zaman imkansız görünmektedir. Bu noktada, akıl, bir kişinin hakikate yaklaşımında en önemli rehber olarak devreye girer (Rousseau, 2007, s. 157-163).

Yasalar, genel iradenin somut eylemleridir; çünkü yasalar, iradenin kaydedilmiş biçimleri ve kader kitabındaki ilahi iradenin yazılı karşılıklarıdır. Yasa hem bireysel iradeyi hem de evrensel meseleleri kapsar. Yasalarla düzenlenen zaman ve yönetim yalnızca kamu yararına hizmet eder ve bu bağlamda önemlidir. Yasaların özünde, vatandaşlar arasında kurulan bir ortaklık yatar; bu ortaklık esasen bir irade ortaklığıdır. Genel irade her zaman doğru rehber olsa da, onu yönlendiren anlayış her zaman açık ve yanılmaz olmayabilir (Rousseau, 2004, s. 36-42).

Dahası, peygamberler, Yaratıcının mesajını alan ve ileten görevlendirilmiş kişiler olarak görülür. İlahi mesajı insanlığa iletirler; mucizeler, insanların Tanrı'ya saf ve masum kalplerle ibadet etmelerini ve bu ibadeti kutsallaştırma görevlerini yerine getirmelerini sağlar (Rousseau, 2007, s. 158-164).

Din ve inanç nasıl ifade edilirse edilsin, bu mesajları iletmek için kullanılan dil kritik bir rol oynar. Din, açıklanması, netleştirilmesi ve yayılması için etkili bir dil ve üstün bir zekâ gerektirir; bu zekâ, insanları doğru yönde etkileyebilecek kapasitede olmalıdır. İnsanlık için yasama görevini üstlenen ve sosyal kuralları koyan zekâ, insan tutkularını tam olarak gözlemleyebilen, onları taklit etmeyen, doğamızla doğrudan ilişkili olmayan ancak onu derinden bilen, bağımsız ve şanslı bir zekâdır. Bu üstün ve erdemli kişi hem kendi mutluluğunu hem de başkalarının mutluluğunu göz önünde bulundurur (Rousseau, 2004, s. 38-43).

En eski zamanların bilgisini araştırmak, misyonları, vahiyleri ve ilhamları, dünyanın dört bir yanındaki inanç anıtlarını ve bunların nedenlerini, zamanlarını ve yerlerini incelemek, karşılaştırmak ve sorgulamak, geniş bir bilimsel altyapı gerektirir. Günümüzde bu altyapı genellikle eksiktir ve bu tür çalışmaları tam olarak yürütmeyi ve anlamayı zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, Tanrı'nın öğretileri, kutsal doğaları gereği, bize bir din, ahlak ve ilahi özü tanımamızı sağlayan ilkeler sunar; Doğal dine olan inanç ve bağlılık bu yolla sağlanır (Rousseau, 2007, s. 161-164).

Hz. Muhammed'in Kur'an'ı aktarma biçimi - az sözle çok şey ifade eden, kalpten önce kulağı etkileyen ve sürekli vurgu ve coşkuyla ifade edilen bir ses - dinleyici üzerinde derin bir etki yaratır. Burada iki nokta dikkat çekicidir: Birincisi, uyum; diller arası kelime ve ifade uyumu onlara değer

ve anlam kazandırır. İkincisi, dilin kalp ve kulakla kurduğu ilişki; konuşma biçimi, ses tonu ve vurgu, kelimelerin kulağa hoş gelmesini ve dinleyicinin kalbini ve zihnini tatmin etmesini sağlayarak cümlelerin anlamını ve etkisini güçlendirir (Rousseau, 2009, s. 53-58).

Burada iki önemli noktanın vurgulanması gerekiyor. Birincisi, uyum; farklı dillerdeki kelimelerin ve ifadelerin uyumu, mesajın değerini ve anlamını güçlendirir. İkincisi, dilin kalp ve kulakla ilişkisi; konuşma biçimi, ses tonu ve vurgu, kelimeleri kulağa hoş gelecek şekilde ve dinleyicinin kalbini ve zihnini tatmin edecek şekilde yaparak ifadenin etkisini artırır. İnançların açıklığı, anlaşılabilirliği ve belirginliği, akıl yoluyla anlaşılmasını kolaylaştırır; çünkü inanç yalnızca akıl yoluyla güçlenir ve en iyi din en açık olanıdır. Dini kavramlar yalnızca akıl yoluyla değil, aynı zamanda ruh, kalp ve beden gibi çeşitli insani unsurlar aracılığıyla da açıklanmalıdır. Avrupa'da üç ana din vardır; bu, üç ilahi ilhamın ve bunları iletmek için kutsal kitapların varlığı anlamına gelir. Bu kutsal kitaplar modern insanlar tarafından bilinmeyen dillerde yazılmış olsa da, bunların ilahi kökenli ve insan yapımı olmadığı varsayımı makuldür. Dolayısıyla, kutsal metinlerde ilahi bir gücün etkisi hissedilir (Rousseau, 2007, s. 161-166).

Güç ve irade bir arada var olamaz; egemenlik ancak ortak bir bütün olarak düşünülebilir. Matematiksel bir benzetmeyle, pay ve payda, doğaları ne olursa olsun birbirlerini etkiler; bunu ortak payda olarak düşünebiliriz (Rousseau, 2004, s. 58-61). Yasama organı belirli hakları tanır; ancak halk, temel sözleşmeden doğan devredilemez haklarından vazgeçemez. Çünkü bireyleri ancak genel irade bağlayabilir ve belirli bir iradenin genel iradeye uygunluğunu, halkın özgür oylamasına sunmadan kesin olarak belirlemek imkansızdır (Rousseau, 2004, s. 40-46).

Bir halkın karakteri, gelenekleri ve çıkarları, dilleri üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir; bu etkiyi somut örneklerle tanımlamak felsefi bir araştırmanın konusu olabilir (Rousseau, 2009, s. 53-58).

Dahası, egemenlik genel iradenin uygulanmasından oluşur ve bu nedenle irade asla devredilemez; egemenlik ancak kendi kolektif varlığıyla temsil edilebilir. Güç devredilebilirken, irade devredilemez (Rousseau, 2004, s. 49-51).

Bu bakış açısından, evrensel (bütünsel) bir iradeye sahip ve tek egemen güç olan bir varlığın özelliklerini gözlemleyebiliriz. Bu nedenle, Tanrı'ya layık olduğu şekilde ibadet ettikleri sürece tüm dinlerin iyi olduğuna inanılır. İbadetin temel koşulu samimi inançtır; samimi niyetle yapılan ibadet, biçiminden bağımsız olarak, Tanrı tarafından reddedilmez.

Rousseau, Hıristiyanlık çerçevesinde kiliseye bağlı bir yaşam sürmüş, dini görevlerini titizlikle yerine getirmiş, ancak bazı durumlarda aforoz edilmiş ve toplumsal olarak dışlanmış. Kiliseye dönüp ibadete başladıktan sonra vicdanının sıkıntı yaşamaması için namazlarını özenle kıldı. Daha önce hafif olan ibadetleri, yavaş yavaş hatalarından ders almasını ve daha derin bir kutsiyet ve yücelik duygusuyla ibadet etmesini sağladı. Kaybedilenin değeri ancak kaybolunca anlaşıldığı gibi Rousseau da ibadetin anlam ve önemini daha yoğun kavramıştır. Bu süreçte dini törenleri titizlikle takip etmiş, söz ve ritüelleri göz ardı etmemiş, kilisenin kurallarına uymuş, kendi aklını hiçe sayarak Allah'a samimi bir bağlılık göstermiştir. Bu örnek, bu dönemde Rousseau'da sağlam ve sadık inanca olan ihtiyacın önemli ölçüde arttığını göstermektedir. "Allah'a karşı olan yüksek görevlerimden asla kaçınmayacağım ve O'nun hak etmediği tek bir sözü asla söylemeyeceğim." İlahi adalete karşı küfür ya da Kutsal Ruh'a karşı yalan söylemek gibi eylemlerden kaçınmak, dini bağlılık ve sadakat olarak tanımlanabilir (Rousseau, 2007, s. 165-169).

Üstelik bazı durumlarda özel irade genel iradeyle uzlaşabilir; ancak bu uzlaşma sonsuza kadar süremez. Çünkü özel irade doğal olarak kendi tercihlerini gerçekleştirme eğilimindeyken, genel irade eşit ve adil davranma eğilimindedir. Her zaman tüm yaratılışı gören, anlayan ve karşılık veren yüce bir irade vardır (Rousseau, 2004, s. 26-28).

Rousseau uzun zamandır Katolik rahip olmayı arzuluyordu ancak sonunda bu umudunu kaybettiğini belirtti. Ona göre, adil bir yargıç adaleti koruduğu gibi, iyi bir rahip de iyiliğin ve erdemin koruyucusudur. Rousseau'nun rahip olma arzusu öncelikle bir kilise kurup insanlara hizmet etme niyetinden kaynaklanıyordu. Eğer bir manastırı olsaydı, birkaç iyi insana hizmet etmekten mutluluk duyardı; amacı onları zenginleştirmek değil, dertlerini paylaşmak, acılarını hafifletmekti. Çevresinde veya kilisesinde Protestanlar bulunsa bile Hristiyanlığın gerektirdiği hayırseverlik ve karşılıklı yardımlaşma ilkeleri gereğince inananlar arasında ayrımcılık yapmayacağını belirtmiştir (Rousseau, 2007, s. 165-170).

Egemenlik devredilemez ve bölünemez; Çünkü irade tüm halkın genel iradesidir. Egemen varlık, tek ve tek yüce yaratıcının edinimini simgeleyen, bölünmez bir orta terime benzetilebilir. En önde gelen yönetim şekli, hükümdarın tek kişi olduğu sistemdir (Rousseau, 2004, s. 27-29).

Rousseau, D'Alembert'e yazdığı mektupta eğitim anlayışını şu şekilde özetler: Eğitimin temel amacı çocuklara güzelliği ve sevgiyi öğretmek, onları yanlış yola sürüklemekten doğal eğilimlerini geliştirmek ve gelecekte zengin olsalar bile kendi içlerinde mutluluğu bulmalarını sağlamaktır. Haz, basit şeylerdeki incelikleri ayırt etme sanatıdır. Burada vurgulanan, yaratıcıya ve doğaya bağlı doğal bir sevgidir. Dahası, yaratılmış sanatın tüm biçimlerini takdir etmek ve sevmek, ruhun arzuladığı manevi sevgi ve hazzın temel bir unsuru olarak görülür. Egemen varlık, başlangıçta yönetim görevini tüm halka veya halkın büyük bir bölümüne emanet edebilir; bu durumda, tüm halkın iradesi etkilidir. Alternatif olarak, yönetim az sayıda bireye veya tek bir hükümdarın yetkisine devredilebilir; diğer tüm yetkililer yetkilerini ondan alırlar. Dünyada hem iyilik hem de kötülük vardır, ancak insanlar özgür iradelerini kullanarak iyiliği seçmelidirler. Rousseau'ya göre, dünyadaki iyi şeyler arasında bize uygun olanı seçmede temel varlıklarımız zaman ve özgürlüktür. Ayrıca, sağlığın yaşamın zevkini ve değerini korumada en önemli unsur olduğunu vurgular; sağlıklı bir yaşam olmadan, iyi şeylerin tadı ve anlamı eksik kalır. Bu, sağlığın inançlarımızda ve yaşamlarımızda ne kadar merkezi bir öneme sahip olduğunu gösterir (Rousseau, 2007, s. 172-175).

Machiavelli, *Discorsi Sopra*'da bu görüşü şöyle ifade eder: Herhangi bir ülkedeki olağanüstü bir yasa koyucu, Tanrı'ya başvurmadan yasasını uygulayamaz; çünkü yasayı halk için kabul edilebilir kılmak, Tanrı'nın bilgeliğini ve ölümsüzlerin otoritesini gerektirir. Bilge bir kişi çok yararlı bilgiye sahip olabilir, ancak bu bilgiyi başkalarını ikna edecek şekilde sunmak ayrı bir beceri gerektirir (Rousseau, 2004, s. 42).

Vatandaşlar, yönetim biçimlerinde kararlılık ve sabırla hareket etmeli ve erdemli yöneticilerin örnek sözlerini kalplerinde taşımalıdır: "Tehlikeli özgürlükten rahat köleliği tercih ederim." Eğer tanrılar tarafından yaratılmış bir halk olsaydı, demokratik bir hükümeti benimserdi; Ancak, mükemmel bir yönetim modeli her zaman insanlar için uygun değildir (Rousseau, 2004, s. 65-70).

4. Rousseau'ya Göre Toplumdaki İnanç Türleri ve Tanrı Kavramları

Bugünü belirsiz bir gelecek için harcamak, çocukların ölümün gecikmesiyle bunu anlamaları gibi örneklerle gösterilebilir. Çocuklar, ölümü tanıyarak, yaşadıkları zorluklara rağmen ondan korkmamayı öğrenirler. Merhametli olmak, insan doğasında var olan temel görevlerden biridir; insan olmanın özü merhametli kalmaktır. Yaratıcı, kalpleri huzur dolu ve gülümsemeleri hiç eksik olmayan insanlar ister. İnsanlar, yaşamları boyunca varoluşlarının düzenini kendi ellerinde tutarlar; Tanrı onları, hayattan zevk almaları için zamanından önce yanına çağırır. Böylece, mutluluğu ve yaşamı deneyimleyebilirler. Din, yalnızca ait olunan devletin yasalarıyla sınırlı değildir; bir ulusun dinini değiştirmek genellikle zorlama yoluyla gerçekleştirilir ve yeni dinin rahipleri bu alanda otorite kazanır. Tarihsel olarak, örneğin, Romalılar, benzer tanrıları ve ibadet biçimlerini neredeyse tüm nüfusa yayarak paganizmi tek ve yaygın bir din haline getirdiler. Tanrılar insanlar için savaşır, insanlar tanrılar için değil; Böylece, dini düzenlemeler toplumda etkili hale gelir (Rousseau, 2004, s. 122-127).

Doğa ve insanlığın kesişme noktasında bulunuyoruz ve her ikisini de anlamaya çalışırken, ne doğaya ne de insanlığa tam olarak hizmet edebiliriz. Hiçbir şey sebepsiz olmaz; her olayın bir nedeni vardır ve bu nedenin ardında onu var eden daha yüksek bir neden yatar. Bu yüce nedene yaratıcı, egemen varlık veya yüce güç denir. Doğal düzende insanlar arasında ayrımcılık yoktur; herkesin eşit hakları vardır ve ortak yetenekler doğadan gelir. Bu nedenle, doğal düzen için eğitilenler yanılmazdır. Öğrencilere kılıç, kilise veya makam gibi farklı alanlar öğretilse bile, doğru eğitimle bir kişi yanılmazdır. Burada "kilise" kavramı, rahip, din, inanç veya yüce varlık gibi unsurları kapsar; Önemli olan, bu öğretilerin doğal düzen ve doğruluk ilkesi çerçevesinde verilmesidir (Rousseau, 2007, s. 23-28).

İsa Mesih, belirli koşullar altında yeryüzüne geldi ve dini bir krallık kurdu. Bu girişim, dini sistemi siyasi sistemden ayırdı, devletin tek güç olma konumunu değiştirdi ve Hristiyan toplumlarındaki kalıcı iç bölünmelerin temel nedenlerinden biri haline geldi. Hristiyanlık, sosyal ve kültürel yaşamı derinden etkileyen manevi bir güç olarak yayıldı; dini ve devlet işleri birbirini etkilemeye başladı. Bununla birlikte, kutsal gelenek egemen varlıktan bağımsızlığını korudu veya gerektiğinde bağımsız hale geldi ve devletle zorunlu bir ilişki kurmadı. Buna karşılık, Hz. Muhammed'in siyasi görüşleri sağlam ve kapsamlıydı. Kurduğu hükümet, kendisini takip eden halifelik dönemlerinde biçimini korudu ve birlik ve istikrar sağladı; bu nedenle, yönetimi iyi ve işlevsel bir hükümet örneği olarak kabul edildi (Rousseau, 2004, s. 123-128).

İnsanlar ölümü önlemek için çeşitli önlemler almaya çalışırlar; ancak kaçınılmaz olarak her canlı bir gün ölecektir. Ölümü önleme çabaları nihayetinde yanlış anlamalara ve yanılsamalara yol açar. Önemli olan ölümü önlemek değil, hayatı tam anlamıyla deneyimlemektir. Yaşamak sadece nefes almak anlamına gelmez; yaşamak, bize yaşam duygusunu veren organları ve yetenekleri bilinçli ve aktif olarak kullanmaktır. Ölüm her canlı için kaçınılmazdır ve belirli bir nedene bağlanamaz; bu nedenle, ondan kaçınmak imkansızdır. Yaşamak, bize verilen organların ve yeteneklerin işlevsel kullanımını gerektirir. Bu organlar işlevini yitirdiğinde, yaşam da sona erer (Rousseau, 2007, s. 25-29).

Vatandaşlar arasında iletişim olmasaydı, yeterince bilgilendirilmiş bir kamuoyu tarafından tartışma yoluyla varılan bir karar, küçük farklılıkların bir araya gelmesiyle oluşan büyük çoğunluk sayesinde genel iradeyi yansıtır ve nihayetinde doğru bir karara yol açardı. Bu süreçte ulaşılan ortak zemin, genel iradenin bir tezahürü olarak anlaşılabilir; yüce iradenin tezahürü genel iradede görülür. Öte yandan, bireylerin farklı görüşleri ve özel iradeleri, çıkar farklılıklarına yol açabilir. Genel irade etkili bir şekilde işlemezse, bu farklılıklar insanlar arasında çatışmalara dönüşebilir (Rousseau, 2004, s. 27-33). "Eksik bir şeye sahip olmaktansa hiçbir şeye sahip olmamak daha iyidir" (Rousseau, 2007, s. 175) fikri yanlıştır. Bir şeyi tamamen elde edemesek bile, elimizden gelenin en iyisini yapmak ve sahip olduğumuz ölçüde katkıda bulunmak esastır. Bir insan kapasitesine ve imkanlarına göre çabalamalıdır.

Medeni insanlar doğar ve yaşar, ancak çoğu zaman köleler gibi ölürlər; doğumda beşiğe, ölümdə tabuta konulurlar. Yeni doğan bebeklerin başlarını şekillendirmek için yapılan müdahaleler, Tanrı'nın yaratımlarının doğal ve mükemmel biçimini göz ardı eder. Yaratıcı, varlıkları mümkün olan en güzel biçimde yaratmıştır; yine de insanlar, estetik duyarlılıklarıyla, Yaratıcının eserini beğenmeme ve değiştirme eğilimindedirler. Bugün de benzer bir durum gözlemlenmektedir (Rousseau, 2007, s. 29-34).

Tarihsel olarak, İngiliz kralları kendilerini kilisenin liderleri olarak görüyorlardı; kilise bir yasama organı değil, egemen bir güç haline geldi. Din iki boyuta ayrılabilir: sosyal ve bireysel. Bireysel boyut, tapınakları, sunakları veya törenleri olmayan, yalnızca içten gelen ibadet ve yüksek ahlaki görevlerle sınırlı bir dindir; bu, İncil'den ilham alan saf ve bozulmamış dini, gerçek teizmi ve Tanrı'nın bozulmamış yasasını temsil eder. Öte yandan, sosyal boyut belirli bir ulusa özgüdür; kendi

dogmaları, törenleri ve yasal düzenlemeleri vardır. Bu dini kabul etmeyen uluslar kafir veya barbar olarak görülür (Rousseau, 2004, s. 126-128).

İnsanlığın kaderi tarih boyunca acılarla şekillenmiştir. Hayat doğumda gözyaşlarıyla başlar; yaşam boyunca çeşitli zorluklarla karşılaşılır. Dünya sürekli bir rahatlık yeri değildir; “Bu dünyada rahatlık arayan aptaldır” sözü bu gerçeği ifade eder. Bu hayat ödül için değil, sınanmak içindir; ve sınama kolaylık değil, zordur. İnsan kendini boş yere yok etmez; umutsuzluğa yol açan en önemli faktör ruhsal acıdır (Rousseau, 2007, s. 29-35). Fiziksel hastalıklar ve zorluklar nispeten önemsizken, ruhsal eksiklikler ve hatalar gerçek acının kaynağıdır.

Genel iradenin tam olarak kendini göstermesi için, her vatandaşın kendi düşüncelerini ifade etmesi önemlidir. Büyük Lycurgus'un ortaya koyduğu ilke bu anlayışa dayanmaktadır: toplumsal iradeyi besleyen özgün sonuçlar farklı bireysel düşüncelerden çıkarılır (Rousseau, 2004, s. 28-34). Gerçek mutluluğu veya mutsuzluğu bilmek imkansızdır; Talihsizliğin kaynağı, arzularımız ve gücümüz arasındaki orantısızlıktır. İnsan ihtiyaçları ve arzuları aşırıdır; hayal edebileceğimiz birçok şeye ihtiyacımız vardır, ancak gücümüz bunların çoğunu karşılamaya yetmez.

Rousseau'ya göre, insanları yönlendiren ve kışkırtan rüyalar son derece tehlikelidir; çünkü hayal dünyasında seçicilik yoktur ve insanlar hayal ettiklerinde sınırsız arzu ve istekler üretirler. Mutluluğa ulaşmak için, kişinin kendi varlığını kontrol altında tutması, iradesini ve özgürlüğünü gücünün ölçüsünde kullanması gerekir; ancak bunun her zaman kişinin kontrolünde olmadığını belirtmiştir. Dahası, insanlar çevrelerinin ve zamanın etkisiyle çevrelerindeki birçok şeye bağımlı hale gelirler; bu bağımlılıklar zamanla huzursuzluğun ve sorunların kaynağı haline gelir, çünkü kişisel ve küçük arzular toplumsal düzeni olumsuz etkileyebilir. Bu sorunların çözümü, kişisel iradeyi genel iradeye tabi kılmakta yatmaktadır. Rousseau, ulusların yasalarının, doğanın yasalarının veya yaratılışın yasalarının o kadar sağlam olduğunu, hiçbir insan gücünün onları kıramayacağını vurgular (Rousseau, 2007, s. 54-57). En kutsal görevlerini ihmal etmek, hatalarının bedelini uzun süreli gözyaşlarıyla ödemeye ve kalpte asla teselli bulamamaya yol açar. Buna karşılık, kalpte doğal bir ilerleme mümkündür; bu ilerleme, manevi tatmin sağlayan bir gelişme olarak düşünülebilir. Bu manevi ilerlemeyi mümkün kılan, yüce ve evrensel bir varlıktır (Rousseau, 2007, s. 31-37).

Genel iradenin tutarlı ve açık bir şekilde ifade edilmesi, halkın yanıltılmasını önlemek için hayati önem taşır. Bir toplumun etkili yönetimi, büyüklüğünün veya kapsamının yöneticinin yeteneğiyle orantılı olmasına bağlıdır. Bir şeyi elde etmek, onu yönetmekten daha kolay olabilir; bir kişi, istediği büyüklükte bir kaldıraç bulursa dünyayı tek parmağıyla hareket ettirebilir, ancak dünyayı taşımak için omuzlarının 'Herkül' kadar güçlü olması gerekir (Rousseau, 2004, s. 69-75).

Benzer şekilde, bir inanca ait olmak, o inancı yaşamaktan çok daha kolaydır. Bir inanca sadece bir kelimeyle, "evet" diyerek katılmak mümkün olsa da, onu taşımak ve hayatta uygulamak o kadar basit değildir. İnsan ihtiyaçları sonsuzdur; önce ellerinde baston isterler, sonra bileklerinde saat, sonra uçan kuş veya gökyüzündeki yıldız. İnsanları tamamen tatmin etmek imkansız olduğundan, yalnızca bir yaratıcı tüm insan ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir varlık olabilir (Rousseau, 2007, s. 55-60).

Sonuç

Din, tarih boyunca insan yaşamının ayrılmaz bir parçası olmuş ve insan düşünce ve davranışlarını derinden etkilemiştir. Din felsefesi açısından bakıldığında insanlık tarih boyunca hiçbir zaman inançsız yaşamamıştır; en basit haliyle bile varlığa ya da yokluğa inanmayı sürdürmüştür. İnsanoğlu, karşılaşabileceği sorunları inandığı din çerçevesinde kendi düşünce yapısına uygun rasyonel ve dini yaklaşımlarla çözmeye çalışmış ve bu süreçte düşünce dünyasında yeni kavramlar geliştirerek Tanrı sorununa yanıt aramıştır. Bu bağlamda insanlık çeşitli Tanrı anlayışları geliştirmiş ve Rousseau'nun Tanrı anlayışına ateizm tarafından yöneltilen eleştirilere yanıtlar üretmiştir. Rousseau bu çabanın önemli temsilcilerinden biridir.

Deizm, Aristoteles'in fikirlerini temel alan yarı dini, yarı felsefi bir düşünce tarzı olarak öne çıkmaktadır. Bu anlayışta Tanrı, evreni yaratan ama müdahale etmeyen bir “hareket ettirici” olarak konumlandırılır; yaratılıştan sonra evreni kendi haline bırakır. Rousseau bu görüşten etkilenmişti, ancak 18. yüzyıl Aydınlanması sırasında insanlığı yükseltme ve onu kilisenin baskısından yalnızca akıl yoluyla kurtarma çabalarına eleştirel bir yaklaşımla yaklaştı. Ona göre akıl önemli olmakla birlikte insanın mutluluğu sadece akılla değil duygu ve doğallıkla da şekillenir. Bu anlayış Aydınlanma ile Romantizm arasındaki geçişi ve insan ruhuna verilen önemi ortaya koymaktadır (Tüzer, 2009, s. 224).

Rousseau'nun din anlayışı hem deistik düşünceden hem de doğal dinden gelen argümanlardan besleniyordu. Ona göre insanın Allah'a yaklaşırken, hiçbir aracıya ihtiyaç duymadan, kendi iç dünyasındaki doğallık ve duygusallık yoluyla yaklaşması gerekir. Doğallık onun tüm entelektüel yaşamına nüfuz etmiş ve Romantik akıma ilham verecek temelleri atmıştır. Rousseau, yalnızca akli yücelten, duyguyu merkeze alan ancak akli tamamen ihmal etmeyen anlayışlara karşı çıktı. Amacı, kendi çıkarına hizmet eden ve tamamen rasyonel bir yaklaşımın yol açabileceği olumsuz sonuçları önlemektir (Cevizci, 2006, s. 101).

Rousseau'nun dini dogmatik değildir; ahlaka, uygulamaya ve duyguya dayanır. Ona göre gerçek din, eğitilmiş bir aklıda değil, temiz bir vicdana ve bencil olmayan bir anlayışa sahip sıradan bir insanın kalbinde bulunur. “Doğa” kavramı, yapaylığın aksine, sadelik ve samimiyetle iç içe olan evrensellik olarak tanımlanıyor. Bu nedenle Rousseau, zenginler için bir lüks olarak görülen ateizmin aksine, yoksulların kendi içinde teselli bulabileceği bir dini savunur ve kilise dogmalarını eleştirir. Ona göre din akla değil duyguya dayanmalı, samimi bir anlayışla ve az kuralla benimsenmelidir (Cevizci, 2006, s. 101).

Rousseau, özellikle Emile adlı eserinde, Tanrı anlayışını şu şekilde ifade eder: Evreni yöneten, düşünen ve her şeyi yaratan canlı ve aktif bir öz vardır; bu Tanrı, mutlak bir varlıktır, kendiliğinden aktiftir, hisseder, düşünür ve irade eder. İnsan özgürlüğü ve iradesi onun iradesine bağlıdır; biz özgürüz çünkü o irade eder. Rousseau'nun yaklaşımı, insanlığın özünde var olan iyiliği ve doğal dinin etik, pratik ve duygusal özünü vurgular (Rousseau, 2014, s. 188-194).

Sonuç olarak, Rousseau, 18. yüzyıl entelektüel yaşamına, duygu ve doğallığa odaklanan radikal bir bakış açısı getirdi. Doğal din anlayışı, insanların iç dünyalarında Tanrı ile doğrudan bir ilişki kurmaları gerektiğini öne sürerek hem Aydınlanma hem de Romantik düşüncenin gelişimine zemin hazırladı. Çağdaşlarının çoğunun aksine, Rousseau'nun din ve Tanrı anlayışı, bireyin ruhsal ve ahlaki gelişimini vurgulayarak, akıl ve duygu arasında dengeli bir yaklaşımı savundu.

References

- Ak, M. (2018). Türk halk dindarlığı ve evliya inancı: Sosyolojik bir yaklaşım. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 86, 95-110.
- Akdağ, C. (2023). *Erzurum Hınıs Halilçavuş yöresi alevilerinde geçiş dönemleri* [Master's thesis, İzmir Kâtip Çelebi University, Social Sciences Enstitute]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Akman, İ. (2017). Halk anlatıları, halk inanışları, toplumsal ritüeller ve büyümlü gerçekçilik ekseninde borçlu (deyndar) romanı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10(51), 5-10. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1734>
- Akman, İ. (2025). Modern Zaza edebiyatında aleviliğin etkisi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 114, 153-174. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1598974>
- Aktaş, Ş. (1991). *Roman sanatı ve roman incelemesine giriş*. Akçağ Yayınları.
- Anuk, N. (2023). Hetê awanî û tematîkî ra romanê Zazakî. [Doctoral thesis, Bingöl University]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Baçcı, V. (2002). *Rasyonel din anlayışları ve deizm*. Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Barthes, R. (1993). *Göstergebilimsel serüven* (M. Rifat, S. Rifat, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Cevizci, A. (2006). Deizm. İçinde A. Cevizci (Ed.), *Felsefe ansiklopedisi* (Cilt 4, s. 101). Ankara: Ebabil Yayınları.
- Çetişli, İ. (2016). *Metin tahlillerine giriş / 2*. Akçağ.
- Dent, N. J. H. (1992). *A Rousseau dictionary*. Blackwell Referans.
- Dêrsim, H. D. (2014). *Deyndar*. Weşanxaneyê Vateyî.
- Doğan, H. (2014). Varto Alevîlerinin kökeni, inanç esasları, ibadet anlayışı ve sosyal hayatı. *Kelam Araştırmaları*, 12(1), 61-90. <https://doi.org/10.18317/kader.97038>
- Fırat, M. Ş. (1961). *Doğu illeri ve Varto tarihi*. MEB Yayınları
- Gunduz, D. (2010). *Soro*. Weşanxaneyê Vateyî.
- Gültekin, V. (2001). *Rousseau hayatı ve eserleri*. Kastaş Yayınları.
- Karagöz Yeke. Y. (2007). *Machiavelli ve siyasal etik*. Ebabil Yayınları.
- Keskin, M. (2015). Zaza dili. *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 93-114.
- Kızılgedik, A. (2019). “Goşkar Baba”. *Alevi Haber Ağı*, <https://www.alevihaberagi.com/3178-goskar-baba.html>
- Narlı, M. (2002). Romanda zaman ve mekân kavramları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(7), 91-106.
- Öntürk, V. (2017). XIX. Yüzyıl seyyahlarından Henry Finnis Blossé Lynch'in “Armenia: Travels and studies” adlı eserinin Bingöl bahsinin tercümesi. *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 81-102.
- Rousseau, J. J. (1992). *The reveries of the solitary walker*. Hackett Publishing Company.
- Rousseau, J. J. (2004). *The social contract*. Penguin.
- Rousseau, J. J. (2007). *Emile or child education*. NuVision Publications.

- Rousseau, J. J. (2009). *Essay on the origin of languages and writings related to music*. Dartmouth College Press.
- Rousseau, J. J. (2014). *Emile*. Scotts Valley, CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Rousseau, J. J. (2023). *Discourse on sciences and art*. Independently Published.
- Rousseau, J. J. (2025). *Julie or the heloise*. Cby Press.
- Scognamillo, G. (2002). *Medeniyetler çatışmasında Batı'nın inanç temelleri*. Karakutu Yayınları.
- Şahin, V. (2017). *Halid Ziya Uşaklıgil'in Aşk-ı Memnu romanında mekân-insan diyalektiği Romanda Mekân (Romanda Mekân Poetiği ve Çözümlemeler)*. Akçağ Yayınları.
- Tekin, M. (2001). *Roman sanatı I (Romanın unsurları)*. Ötüken Yayınları.
- Tepebaşı, F. (2012). *Roman incelemesine giriş*. Çizgi Yayınları.
- Tüzer, A. (2009). *Din ve rasyonalite postmodern bir yaklaşım*. Lotus Yayınları.
- Tüzer, İ. & Hüküm, M. (2019). *Edebiyat sosyolojisi*. Akçağ Yayınları.
- Yalçınkaya, F. (2019). Varto Alevilerindeki ziyaret fenomeni üzerine bir araştırma. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 19, 113-151.
- Yaran, C. S. (2000). *Günümüz din felsefesinde tanrı inancının akliliği*. Etüt Yayınları.

ETHICAL DECLARATIONS

Research and Publication Ethics

I declare that this article is an original work and was prepared in accordance with the principles of scientific research and publication ethics. The article has not been published elsewhere and is not currently under review by another journal.

All sources used in the study have been cited in accordance with academic standards. I declare that the study does not contain plagiarism, fabrication, falsification, or manipulation of data, and that the research findings have been presented in accordance with the principles of scientific integrity.

Author Contributions

The author single-handedly designed, conducted, and analyzed the study and prepared the report for this article. I have reviewed and approved the final version of the article and agreed to its publication.

Conflict of Interest

I declare that there is no conflict of interest regarding the publication of this manuscript.

Funding

This research did not receive any specific grant, financial support, or funding from any public, commercial, or non-profit funding agencies.

Artificial Intelligence (AI) Usage Disclosure

During the preparation of this manuscript, artificial intelligence tools may have been used solely for limited purposes such as language editing, translation assistance, and stylistic improvement. Any AI-assisted translations or language corrections were carefully reviewed and verified by the author. Artificial intelligence tools were not used to generate the core scientific content, research design, analysis, or scholarly conclusions. All academic responsibility for the content of the manuscript rests entirely with the author.

Copyright and Permissions

I confirm that all necessary permissions for copyrighted materials have been obtained where required and that the manuscript does not violate any intellectual property rights.

Author Approval

I confirm that they have read and approved the final version of the manuscript and consent to its submission and publication.

ETİK BEYANLAR

Araştırma ve Yayın Etiği

Bu makalenin özgün bir çalışma olduğunu ve bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hazırlandığını beyan ederim. Makale daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış olup başka bir dergide değerlendirme sürecinde değildir.

Çalışmada kullanılan tüm kaynaklar akademik kurallara uygun biçimde atıflanmıştır. Çalışmanın intihal, veri uydurma, veri tahrifi veya manipülasyon içermediğini; araştırma bulgularının bilimsel dürüstlük ilkelerine uygun şekilde sunulduğunu beyan ederim.

Yazar Katkısı

Çalışmanın tasarlanması, yürütülmesi, analizi ve makalenin raporlama aşamasını tek başına yürütmüştür. Makalenin son hâlini okuyup onayladım ve yayımlanmasını kabul ettim.

Çıkar Çatışması

Bu makalenin yayımlanmasına ilişkin herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan ederim.

Finansal Destek

Bu araştırma herhangi bir kamu kurumu, ticari kuruluş veya kâr amacı gütmeyen kuruluş tarafından finansal olarak desteklenmemiştir.

Yapay Zekâ Kullanım Beyanı

Makalenin hazırlanması sürecinde yapay zekâ araçlarından yalnızca dil düzenleme, çeviri desteği ve anlatım iyileştirmesi amacıyla sınırlı ölçüde yararlanılmıştır. Yapay zekâ araçları tarafından yapılan çeviri ve dil düzenlemeleri tarafımdan dikkatle kontrol edilmiştir. Yapay zekâ araçları çalışmanın bilimsel içeriğinin, araştırma tasarımının, analizlerinin veya akademik sonuçlarının oluşturulmasında kullanılmamıştır. Makalenin içeriğine ilişkin tüm akademik sorumluluk bana aittir.

Telif Hakları ve İzinler

Telif hakkı gerektiren materyaller kullanılmışsa gerekli izinlerin alındığını ve çalışmanın herhangi bir fikrî mülkiyet hakkını ihlal etmediğini beyan ederim.

Yazar Onayı

Makalenin son hâlini okudum, onayladım ve yayımlanmasını kabul ettiğimi beyan ederim.